

Sežana

0

KRAS
2010

908(497.12-14)



COBISS ©

0146701, 105/106

KOSOVLOVA KNJIZNICA SEŽANA

KRAS

DECEMBER 2010 št: 105/106 cena 8€

91771318325772



MLJAČ
TISKARNA

Kraška cesta 65, 6215 Divača, Slovenija

E-mail: tiskarna.mljac@siol.net

Tel.: 05 763 28 50, Faks: 05 763 28 54, GSM: 041 785 556

**Nudimo vam ofset tisk
na različne materiale
ter celotno
pripravo za tisk:**

- ☒ vizitke
- ☒ dopisi
- ☒ kuverte
- ☒ letaki
- ☒ promocijski materiali
- ☒ čestitke
- ☒ nalepke
- ☒ prospekti
- ☒ vabila
- ☒ ceniki
- ☒ knjige
- ☒ zborniki
- ☒ učbeniki
- ☒ koledarji



Smo tiskarna s 27 letno tradicijo na področju oblikovanja, grafične priprave, ofset tiska in dodelave.

Vaše potrebe so naša glavna prednostna naloga. Zagotavljamo vam visoko kakovost proizvoda; oblikovanje in pripravo na tisk ter hitro in kvalitetno izdelavo po konkurenčnih cenah. Za izdelavo imamo strokovno znanje in sposoben kader, ki že 27 let zagotavlja odličnost na področju naših storitev.

Z veseljem Vam bomo izdelali optimalno ponudbo in na Vašo zahtevo storitev tudi nemudoma izvedli.

Vsem našim zvestim strankam,
bralkam in bralcem revije Kras,
želimo prijetne božično-novoletne praznike in prijazno,
s soncem in radostjo obsijano leto 2011!



Kobilarna Lipica



430
LET

430 let Kobilarne Lipica

Lepota je večna

Veliki predbožični koncert, nedelja 19.12.2010 ob 16.00 in 19.00

Nastop lipiške klasične šole jahanja bodo popestrili Nuša Derenda, skupina Tangels in orkester slovenske policije. Rezervacije na info@lipica.org in 05/739-1580.

V decembru vabljeni tudi

3.12.2010 do 28.2.2011:

Pokrito drsališče, edino na Krasu to zimo

16. in 17.12.2010:

Nastop Ana Lize; hudomušna Ana Liza vas bo zabavala z dogodivščinami iz svoje vasi.

31.12.2010:

Silvestrovanje v Lipici; vrhunska zabava z bogato večerjo in glasbo v živo.

Posebne ponudbe

Družinske počitnice v Lipici

Paket 3 dni / 2 noči - od 227,20 € za vso družino. 2 otroka do 15. leta v spremstvu staršev - BREZPLAČNO.

Jahalni paketi "V sedlu lipicanca"

Paket 4 dni / 3 noči, cena že od 257,00 € po osebi

Vodeni ogled kobilarne in kraško kosilo v restavraciji Maestoso samo za 15,75 € (za Mercator Pika)

Vodeni ogled kobilarne in kraška jota že od 9,50 € (skupine upokojencev in društva)

Ponudba:

Poslovna in osebna srečanja:

- Za podjetja organiziramo poslovna srečanja, seminarje, konference, pogostitve ter druge zabave.
- Praznovanje vaših osebnih jubilejev, družinska srečanja, poroke, rojstno dnevne zabave.
- Idealno za obisk vaših domačih in tujih poslovnih partnerjev.
- Prednovoletna in druga srečanja za podjetja in skupine do 250 oseb!

Vabljeni v Lipico!

Kobilarna Lipica / Lipica turizem d. o. o. | Lipica 5, SI-6210 Sežana
t: 05/739-1580 • info@lipica.org • www.lipica.org

ALUKOMEN

the vanguard of technology and design

PVC, ALU okna, vrata | PVC, ALU windows and door

fasade in predelne stene | facades and interior glass walls

kovinska pisarniška in skladiščna oprema | metal office and warehouse equipment

muzejske vitrine in depojska oprema | museum (showcases) and storage equipment

TOWERMAX avtomatizirane skladiščne enote | TOWERMAX vertical carousel

sistemi za drsna vrata | sliding door systems

ALUKOMEN d.d.

Komen 129a, 6223 Komen

www.alukomen.com
info@alukomen.com

T.: +386 (0)5 73 95 800

Novo!

IZBERITE SVOJ ZAKLAD!

Motiv 1: Alpe



Motiv 2: Cerkev



Motiv 3: Barje



Več kot 264 strani, 25 x 29 cm

Naslovnica po vaši izbiri

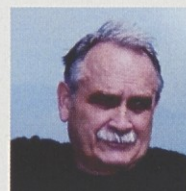


Foto: Borut Krajnc

- **Ponovno presežno besedilo Matjaža Kmecla ter izjemne fotografije Joca Žnidaršiča, tokrat v NOVI preobleki.**
- **Popolnoma novo besedilo in izbor fotografij**
- **Jubilejna izdaja ob 30. obletnici prvega izida**



Trije obroki po **samo 19,99 €** ali skupaj 59,96 €



*Slika na naslovnici:
Kakiji ali zlata jabolka -
zadnji med jesenskimi sadeži tudi na Krasu...*

Medijsko podjetje
MEDIACARSO d.o.o.

Telefoni revije Kras:
05/766 02 90
Fax:
05/766 02 91
E-mail: revijakras@siol.net

Kras, revija o Krasu, o ohranjanju njegove kulturne in naravne dediščine, o zgodovini, kulturi, gospodarstvu in dejavnostih ljudi tega prostora. Revija Kras izdaja Mediacarso, d.o.o., Sveto 39, p.p. 17, 6223 Komen. Telefon: (+386) 05/766-02-90; fax: (+386) 05/766-02-91; e-mail: revijakras@siol.net
Glavni urednik: Lev Lisjak
Odgovorna urednica: Ida V. Rebolj
Oblikovanje: Lev Lisjak
Naslov uredništva: Sveto 39, p.p. 17, 6223 Komen
Maloprodajna cena z 8,5-odstotnim DDV: enojne številke 4 €, dvojne številke 8 €. Naročnina za šest zaporednih števil s pošto dostavo na naročnikov naslov v Sloveniji 32 €, na naročnikov naslov v tujini 45 €.
Transakcijski račun pri Novi ljubljanski banki, podružnici Ljubljana Center, Trg republike 2, Ljubljana: 0201-0008-9675-302; IBAN Mediacarso, d.o.o.: SI560201000098675302
Devizni račun pri Novi ljubljanski banki: 010-27620-89675302
SWIFT coda: LJBA SI 2X
Nenaročenih rokopisov in fotografij ter slikovnega gradiva uredništvo ne vrača. Ponatis ali kakršno koli povzemanje, kopiranje in preslikavanje objavljenih prispevkov iz revije Kras je dovoljeno le z urednikovim pisnim soglasjem in z navedbo uporabljenega vira. Mednarodna standardna serijska številka: ISSN 1318-3257.
Tisk Tiskarna Mljac Divača

VSEBINA

DECEMBER 2010, št. 105/106

Mag. Majda Širca	
DAN REFORMACIJE	6
Miroslav Košuta	
»PODOBA TE GMAJNE V JUTRANJI ZARJI JE BILA ZADNJE, KAR SO VIDELI...«	8
Doc. dr. Verena Perko	
VAROVANJE (KRAŠKE) DEDIŠČINE	10
Prof. dr. Borut Juvanec	
PROJEKT KRAS 2011 JE ZASNOVAN VELIKOPOTEZNO	15
Robert Potokar	
VOJTEH RAVNIKAR (1943-2010)	20
Robert Potokar	
ARHITEKT VOJTEH RAVNIKAR IN KRAS	21
Dr. Stanka Šebela	
STROKOVNI NADZOR IN SVETOVANJE PRI UPRAVLJANJU S POSTOJNSKO JAMO IN PREDJAMSKIM GRADOM	24
Doc.dr. Tanja Pipan	
PRESEŽNI SLOVENSKI KRAS ALI IZREDNA PREDNOST	26
PODZEMNE FAVNE POSTOJNSKO PLANINSKEGA JAMSKEGA SISTEMA	
Franci Gabrovšek, Nataša Ravbar, Janez Turk	
NOVEJŠA SLEDENJA REKE PIVKE MED POSTOJNSKO IN PLANINSKO JAMO	28
Rosana Cerkenik, Bogdan Opara, Jana Martinčič	
OBNOVLJENA POT V ŠKOCJANSKIH JAMAH	30
Jasna Božac	
TRADICIONALNA GALA PREDSTAVA - DNEVI KOBILARNE LIPICA	34
Dušan Kalc	
ZADRUŽNA KRAŠKA BANKA JE OB DNEVU VARČEVANJA	40
NAGRADILA ŠOLARJE IN DIJAKE NA TRŽAŠKEM	
Doc.dr. Mira Cencič	
KOPRIVA - MAJHNA, A ZANIMIVA KRAŠKA VAS - KOPRIVSKE OSEBNOSTI	42
Adi Bubnič, Robert Kastelic	
V POLJANAH OBNOVILI »STUDENÁC« NA LOKVI	46



Bruno Križman

ZIDARSKI MOJSTRI OB SINJEM JADRANU

48

Dr. Andrej Gogala

RUJEVO CVETJE IN »CVETENJE«

50

Ekotera, d.o.o.

ARIA - VONJ IN OKUS PO SIVKI

52

Uredništvo

LEPA JE JESEN NA KRASU!

54

Olga Knez

OKUSI KRASA V ZNAMENJU PRAZNIKOV

55

Olga Knez

OD ISTRE DO DEVINA NA FOTOGRAFIJAH MILOŠA ZIDARIČA

58

Stane Sušnik v pogovoru s Sandro Pelicon

SANDRA PELICON: MED ŠTEDILNIKOM IN DRUŠTVOM »PLANTA«

60

Dr. Manca Košir

»NA KRASU SEM DOMA«

64

Olga Knez

»NON SAI SCEGLIERE - NE ZNAŠ IZBIRATI«

68

Martina Ožbot

NAJ PESMI DANILA DOLCIJA ZAŽARIJO TUDI PRI SLOVENSKIH BRALCIH!

70

Jolka Milič

ZAPIS O AVTORJU DANILU DOLCIJU

71

Erika Jazbar

PREGANJANA, PREPOVEDANA SLOVENSKA BESEDA

69

JE NA PRIMORSKEM POSTALA NARODNA SVETINJA

Nives Marvin

SIMON KASTELIC IN NJEGOVE »JPG SLIKE«

74

Martina Kafol

»NIKAR SE NE HUDUJTE NA VREME, DA JE ZMEŠANO.

76

NAJPREJ NAJ VSAKDO POMETE PRED SVOJIM PRAGOM!«

6
Slavnostni govor ministrice za kulturo Majde Širca
na proslavi pred Dnevom reformacije v petek, 29. oktobra 2010
v Slovenskem narodnem gledališču v Mariboru.

DAN REFORMACIJE

Majda Širca

Lubi Slovenci!

Nihče v naši zgodovini nas ni nagovoril s takim srcem kot Primož Trubar. Pozdravil nas je z besedo, ki vključuje **ljubezen**. Kakor, da bi nas dobesedno hotel **ozdraviti tujstva, razcepljenosti in vdanosti**, je poklical slovenski narod k združitvi z ljubeznijo - z »*bitjo našega bitja*«, ki se je v nadaljnjih več kot petsto letih v naslavljanju spreminjala od »*dragi*« do »*tovariški*« in »*spoštovani Slovenci*«. A v tej levitvi naslavljanj, ki jo je rojeval čas, se je morebiti utopilo **srce** - tista ključna podstat našega obstoja, za katero je Jurij Dalmatin v Bibliji leta 1584 rekel: »*Zakaj človešku srce je kakor ena barka nad enim divjim morjem, katero fortune inu vaiharji od štirih strani tega sveta gonijo.*«

Vendarle barko na divjem morju običajno goni **več viharjev kot fortun** (srečnih okoliščin). Reformacija je bila za slovenski narod ogromen vihar, ki je s svojo **re-formo**, dobesedno izklesano v **protestu** kot izhodišču protestantizma, narodu prinesla tudi **srečo** (fortuno). Srečo, da je lahko dihal s svojimi pljuči, da je pisal in bral v svojem jeziku in da je (z)gradil svojo osebno izkaznico, ki je jamčila, da je slovenski narod sposoben živeti v družbi kulturnih evropskih narodov. Tega se je treba vedno na novo spominjati, kajti prevečkrat se stvari, ki jih imamo in živimo, zavedamo šele takrat, ko jih izgubimo, cenimo pa predvsem takrat, ko se za njih **borimo**. Zatorej: s tem, ko so Primož Trubar in drugi protestanti prebujali narodno zavest svojega ljudstva, so naredili odločen, odličen in odločilen korak na poti oblikovanja narodne identitete in naše samostojnosti.

Z *Abecednikom* in *Katekizmom* je Trubar omogočil bralno kulturo in razvoj slovenskega jezika. Pisano besedo je dal v roke ljudstvu ter tako izzval kulturne, družbene in politične spremembe. Okrepila se je **duhovna, socialna zavest**: ljudi je naučil razmišljati, kmet se je sam odločal in bra-

nil svoje pravice. Vse do pojava reformacije na Slovenskem ni bilo osnovne šole, ki bi bila namenjena vsem **ne glede na spol**, premoženjsko stanje ali sloj. Šele v času reformacije je prišla do izraza misel, da je človek vreden vzgoje in izobraževanja. In Trubar je te ideje uresničeval s svojim delom. Zamisel o šoli je Trubar prvič izrazil v *Abecedniku* 1550, ki ga je namenil »*vsem mladim inu preprostim Slovencem*«. Ljubljana je po njegovi zaslugi leta 1563 dobila prvo stanovsko šolo. Trubarjeva ideja osnovne šole je ena najbolj demokratičnih idej 15. stoletja v Evropi, četudi protestantska šolska organizacija zaradi protireformacije ni obstala in smo jo prenovljeno dobili šele 300 let pozneje, s terezijanskimi reformami v 18. stoletju.

Ljube Slovenke, ljubi Slovenci!

Knjižni jezik, kot so ga utemeljili protestanti, je zagotovo najbolj združevalna prvina nacionalne identitete, čeravno je obenem protestantizem **razcepil versko zavest naših prednikov**. Kako združiti, a hkrati ne povzročiti novih razdruževanj - takšno je bilo očitno vedno temeljno hrepenenje našega naroda. In hkrati tudi naš problem. *In prav hrepenenje je ena tistih lepih slovenskih besed, ki jo tujci, ki so se naučili našega jezika, najraje izberejo kot tisto, s katero simbolizirajo lepoto in samosvojost slovenskega jezika.* Morda zato, ker se lepo poda z dvojino, ker gre hrepenenje v paru: ker nikoli ne hrepeniš po tistem, kar imaš, marveč po drugem ... V hrepenenju je doma odprtost, v hrepenenju je že odprt prostor za drugega, hrepenenje je prostor dialoga, je prostor kulture.

Zato ob izročilu prvih knjig, tiskanih zapisov in samosvoje slovenščine nikoli ne pozabimo, da so nas osebnosti, ki so iz svetâ preganjale prepir, pozivale k nuji, »*da rojak prost bo vsaka*«, da je le svetu odprt, duhâ premožen in toleranten sosed pravi mejak, nagovarjale predvsem s polja **kulture, znanosti, filozofije**. Od Prešerna do Zoisa, od Cankarja do Jakca,

Majda Širca, ministrica R Slovenije za kulturo, je 29. oktobra 2010 nagovorila udeležence slovesnosti pred Dnevom reformacije.



od OHO-ja do NSK-ja, od Šalamuna do Žižka, od Plečnika do Luisa Adamiča, od Karlinove do Jančarja, od Klopčiča do Globokarja, od Prežihna do Kosovela, od Pirjevca do Gruma, od Vege do Hermana Potočnika, od bratov Rusjan do Resslera, od Zlobca do Saleclove, od Kermaunerja do Letonje ...

Jezik kulture je vedno iskal enkratnost, ki bi lahko segla do univerzalnega; posamezniku je iskal prostor diha v širši **skupnosti**. A zadihati je bilo mogoče le tedaj, kadar je bila enotnost stkana iz različnosti in - da, kljub angelom, se ni bati pojma - multikulturalnosti.

Toda hrepenenje po združevanju - po odgovornem oblikovanju družbene stvarnosti - so vse prevečkrat (in jo še kako, še vedno) najedali dvomi, ljubosumja, umetne polarnosti in nelagodja, **ki mrcvarijo naše medsebojne vezi, nam jemljejo krila, tiščijo k tlom, dušijo vizije, zatirajo potenco in spodnašajo tisti smisel, ki ga je Primož Trubar zapisal v Katekizmu: namreč, da ni dovolj stati, temveč je treba tudi obstati.** Da ni dovolj le biti, se prepuščati inerciji bivanja, pragmatizmu vsakdana, ki ga nemalokrat manipulativno obrača režijska roka le navidezno budnih oči, temveč, da je treba vse to tudi **presecati: s širokimi zamahi idej, ki nimajo cenzur in avtodestruktivnih potez, s kreativnostjo in strpnostjo, z močjo pameti in brez nespameti ...**

Namreč, ni lahko vzleteti, če so ideje spodnesene, preden se izgovorijo, če jih ubija birokratstvo takoj, ko se rodijo, če obsodbe padajo, preden se na sodiščih odvrtijo procesi ...

Kajti, ljubi Slovenci, obstati ne pomeni **stati ob** - križem rok stati poleg in zraven, pustiti, da našo barko, kot bi dejal Dalmatin, odnaša vihar -, temveč pomeni, da se je treba za obstanek še kako boriti: **reformirati stvarnost tam, kjer je šibka, biti proti, kjer se godi krivica, dobesedno udeležati protestno/protestantsko držo tam, kjer so argumenti moči krhki in kjer so razvoji duhovno zatrti ali celo zavrti.**

Če kdaj, je ta poziv na mizi danes. Včeraj, ki je z akumulacijo materialnega in s potratom trošenja - energije, orožja, kemikalij, naravnih virov, populističnega duha - skoraj do suhega izrabil in zlorabil tako naš planet kot naše nebo angelov in idej, **ta včeraj je že zamujen.**

Ta včeraj je celotnemu svetu - ne le našemu domu - pustil ogromen davek, ki nas spravlja v pošastne zadrege: Kako misliti drugače? Kako svet organizirati bolje? Kako zdraviti okolje? Kako odpraviti orožje? Kako ne raniti zemlje? Kako omejiti sebe?

Težka, čeprav osnovna vprašanja. Zaposlujejo ves razviti svet, ne le nas. Težka zato, ker nas je kopičenje že preveč zasvojilo, ker razvoj računa na nov - predvsem tehnološki zagon bistveno bolj kakor na nov duhovni vzlet. Nanje je možno odgovoriti kantovsko mogočno, z etičnim imperativom v nas in zvezdnim nebom nad nami - ali pogrošno vedeževalsko, v nočnem programu kakšnega poceni tv-studia. A oba, mogočen in pogrošen, na videz segata po zvezdah. **Zato ne gre več le za odgovore; gre za to, da si drznemo zastaviti tudi tehtnejša vprašanja.** Kako videti sebe? Kako ljubiti drugega? Kako sprejemati drugačnega? Kako še uzreti zvezde? Kako ceniti dušo? Kako poiskati resnico?

Svet je ta včeraj zamudil ...; ne le svet, tudi naš dom. Včeraj, ko se je premeščalo Slovenijo na enega od svetilnikov 21. stoletja, pisalo po 30 milijard vredne razvojne resolucije, enoročno sestavljalo čez noč napisane zakone, naročalo optimalne izdatke in leporečno (pre)pisalo, da resda ne bomo največji in najmočnejši, bomo pa najboljši, je pustil obljube in obremenil pričakovanja. Marsikdo ne more razumeti obrata realnega časa, ki trezni, saj ne more nuditi tistega, česar nima. Vendar je prav, da razumemo solidarnost, ki jo imamo. In da so socialni vzvodi ranljivim pomembnejši od gradnje jadranskega otoka, da je strpnost pomembnejša od arogance, ter da se svobodne in dialoške besede nikoli ne sme zapraviti.

Na tej točki je treba vedeti, da je pomen idej, kulture, besed, misli in kreacij ključni akumulator duhovnega vzleta in ključni gradnik skupnosti. Trubar je temu rekel *»graditi pošteno življenje«*. In gradil je na preprostih, a ključnih temeljih: **ljubi bližnjega, dobro delaj vsem ljudem, svoj kruh pridobivaj brez škode za druge ljudi in ne boj se govoriti resnice.** Proti njemu je bila organizirana ena največjih zarot v zgodovini slovenskega naroda, ki je trajala skoraj štiristo let, saj je protireformacija sistematično uničila vsa dela, ki so nastala v času reformacije, in s tem dobesedno izbrisala bogato zapuščino slovenskemu narodu.

A četudi požgano, enkrat posejano še **trdneje plodi.** Enkrat postavljena in živeta svoboda - enkrat zapisana slovenska beseda, enkrat izkušena pravica - **še močneje zori.** Zato smo danes bogati bolj, kot vemo, saj se s pisano besedo nismo naučili le dajati odgovore, temveč tudi pisati vprašanja; saj smo z izročilom prve knjige ohranili tudi izročilo upora. In zato slavimo reformacijo kot prvo reformo, protestantizem pa kot protest.

Pesnik in pisatelj Miroslav Košuta,
slavnostni govornik na žalni slovesnosti.



*Nagovor pred spomenikom bazoviškim junakom,
ustreljenim pred osemdesetimi leti*

"PODOBA TE GMAJNE V JUTRANJI ZARJI

6. SEPTEMBRA 1930

JE BILA ZADNJE, KAR SO VIDELI..."

Miroslav Košuta

Podoba te gmajne v jutranji zarji 6. septembra 1930 je bila zadnje, kar so videli Ferdo Bidovec, Franjo Marušič, Zvonimir Miloš in Alojz Valenčič, preden so ugasnili. Kraška gmajna in uniforme eksekucijskega voda fašistične milice, ki je izvršil obsodbo Posebnega sodišča za zaščito države.

V zapisniku je vestno zabeležena ura, ko so jeknili strelji: bilo je ob 5.43! Njihov odmev ni poniknil v jutru, pač pa je donel naslednje dni in tedne in mesce po vsej Evropi; donel in razglašal, da se je nekje v komaj zasedenih ozemljih zbudil upor proti fašističnemu nasilju, upor naroda, ki naj bi ga ne bilo, a je dokazal, da živi in hoče živeti. Naroda, ki so mu tisti strelji spremenili štiri fante v štiri mučenike, v štiri bakle na poti skozi temo terorja in epopejo narodnoosvobodilnega boja, bakle, ki nam svetijo še v današnji dan.

O prvem tržaškem procesu smo ob jubileju brali vrsto člankov, zato bi bilo tu obnavljanje odveč. Naj le povzamem misel, da zaznamuje trenutek v razvoju našega naroda, ko je prišlo do prvega oboroženega odpora proti tiraniji.

»Novembra 1918 smo se Slovenci znašli v mednarodni areni kot izpostavljen otrok,« pravi s plastično primero dr. Jože Pirjevec. »Dejstvo, da se je peščica mladih ljudi odločila za tako tvegano dejanje, kaže na obupne razmere ... pa tudi na stopnjo njihove nacionalne zavesti in ponosa ... So trenutki v zgodovini človeštva, ko brez nasilja, žal, ne gre.«

Enako mnenje je izpovedal pisatelj Alojz Rebula pred leti kot slavnostni govornik ob tem spomeniku. Doživel pa je ostre očitke, da kot katoliški mislec zagovarja terorizem. Morda so ga prav ti spodbudili, da je žilavemu odporu v letih črnega terorja posvetil roman in dramo, v katerih analizira moralne dileme upornikov in se sklicuje na encikliko papeža Pavla VI., da je upor upravičen v primeru dolgotrajne in neznosne tiranije.

V slovenski literaturi je žrtev bazoviških junakov bogato obrodila od ganljivega pesniškega izbruha Karla Široka »Kako je bilo tebi, Marija, takrat« do naših dni. Tu smo se dolžni spomniti, da je avtor pesmi o štirih materah v pričakovanju izvršitve smrtne obsodbe svojih sinov tudi sam končal pod streli eksekucijskega voda.

Minilo je osemdeset let, preživeli smo drugo svetovno vojno in obdobja tržaškega vprašanja, doživeli osamosvojitve Slovenije in njen vstop v Evropsko unijo, na državni meji ni več zapornic. V čem je torej smisel našega prizadetega shajanja?

Očitno ne gre le za formalen poklon žrtvam, ampak gre za izraz zavesti, da je treba dobojevati njihov boj. Vsem so na oči velike spremembe zadnjih let, a vsak dan znova potrjuje, kako so dosežki na trbljih temeljih, sogovorniki nemalokrat dvolični, sklepi dvorezni. Živimo pač na prepisnem koridorju, kjer se rovarjenje in ščuvanje, potvarjanje zgodovinskih dejstev in razpihovanje sovraštva bogato obrestujejo. Če je malo tistih, ki nam bolj ali manj ozkosrčno režejo kruh, pa je tem več onih, ki nam strežejo po življenju.

Seveda ne moremo mimo dejstva, da je svet v hudi in večplastni krizi, da divja globalizacija spodnaša temelje dosedanjih družbenih odnosov, da med ljudmi naraščata zmeda in stiska.

Na bazoviški gmajni se je zbrala množica in se poklonila pred osemdesetimi leti ustreljenim slovenskim domoljubom in tigrovcem Ferdu Bidovcu, Franju Marušiču, Zvonimirju Milošu in Alojzu Valenčiču.



Ob tem z grenkobo ugotavljamo, da sta etika in morala v državi, kjer živimo, pojma brez vsakršne vsebine, politična samovolja pa vsakdanji pojav. Le tako se lahko zgodi, da v Reziji zadostuje menjava občinskega sveta, da se čez noč drastično spremeni odnos do manjšine vsem zakonom navkljub.

Marsikdaj, priznajmo, pogrešamo tudi varno naročje domovine, njeno predanost in toplino mimo načelnih izjav solidarnosti. Obenem vidimo njene napore, razumemo njene težave in nam krvavi srce, če slišimo socialno ogrožene delavce pred slovenskim parlamentom peti Internacionalo.

Kljub vsemu se zastavi vprašanje, kako se je lahko zgodil Boris Pahor. Ko bi živel samo devetdeset let, ki jih za človeka z njegovim križevim potom nikakor ne bi bilo malo, bi umrl v Italiji popolnoma neznan, v domovini pa domala tudi. Moral je zasloveti v Franciji in drugod po svetu, da ga je nazadnje spoznal italijanski del rodnega mesta in v tej novi luči tudi dežela Kranjska. Zdaj mu vseprek kadijo in ga obremenjujejo s priznanji, ko da bi spirali s sebe izvorni greh, ki je v nepoznavanju stvarnosti, katere glasnik je njegov opus. Borisu Pahorju, živi priči požiga Narodnega doma, kovanemu v soju krematorijskih peči, njegovemu trmastemu vztrajanju, njegovemu nenehnemu vračanju na kraj tujega zločina se moramo zahvaliti, če smo kot skupnost v nekaj mesecih napravili desetletja dolg korak na poti do svoje resnične podobe v očeh bližnjih in širšega sveta.

V tej podobi pa tudi ni vse, kot bi moralo biti. Eno njenih temeljnih hib odseva Primorski dnevnik, nedvomno steber našega obstoja, s svojima prilogama. Pa, ko bi jim smeli reči prilogi, a sta samo dve upadljivi strani, ki kažeta brazdo ločnico na polju kulturno prosvetne dejavnosti.

Da ne bo nesporazuma: gre vsekakor za organizacije, društva in klube, ki imajo svoje zgodovinske temelje, a so tako razcepljeni anahronizem. Čas je, da se tega zavemo; čas za združitev vsega sorodnega, da se kulturne dejavnosti po naših hirajočih vaseh zlijejo v eno. Samo enotni lahko preživimo. Če pa trmasto zagledani vase in v svoj prav tega koraka ne zmoreno, bomo izginiili brez objokovanja. Danes se mladi povezujejo čez oceane in zezikovne pregrade, mi pa vrtičkarsko obdelujemo vsak svoj zelnik.

Da bi se vsi Slovenci v Italiji lahko združili v eni sami

politični stranki, je utvara, da pa bi se morali krovni organizaciji spojiti v eno samo predstavniško in upravno telo, je neodložljiva zgodovinska nujnost. Vsaj od osamosvojitve Slovenije, če so dotlej še bili sprejemljivi taki ali drugačni ideološki izgovori.

Dragi, kar vas je vodilnih, opravili ste in mislim, da smem reči, opravili smo veliko delo, ne brez napak in spodrseljajev, ampak vlekli smo svoje vozove skozi blaten čas, večkrat v neurju kot v sončnih dneh. Zavedati pa se moramo, da smo že zdavnaj stopili v tretje tisočletje in da določena praksa, oblikovana in pododovana sredi prejšnjega stoletja, sodi dokončno v arhiv. Potrebni so novi ljudje za nove poti. Nihče od izkušenih ni odveč, nihče ni prester, premajhni smo, da bi kogarkoli zavrgli, a čas zahteva svoje: mlade sile za drzne izbire!

Samo s skupnimi močmi pod isto streho lahko kljubujemo izzivom. Samo z racionalizacijo kulturnih, gospodarskih, športnih in drugih dejavnosti bomo zagotovili društvom in klubom prihodnost. Uspehov ne merimo z zmagami in točkami, ampak z rastjo kvalitete, z utrjevanjem narodne zavesti in z oblikovanjem identitete. S tem nimam v mislih nikakršnega zapiranja v manjšinske staje in ograde, ampak le enakopravno sodelovanje enakopravnih, v sožitju, strpnosti in vzajemnem spoštovanju.

To smo dolžni tem štirim, ker edino tako osmislimo njihovo žrtev!

V goli gmajni zasajeni spomenik so s časom obrasla drevesa, s časom in z upornostjo. Večkrat ponoči od črnih senc nalo mljena in spodžagana so zmeraj znova ozelenela in rasla kvišku, visoko in višje, in nazadnje le dosegla zaščito v okrilju spominkega parka. Tako so tudi sama dokaz, da se stvari spreminjajo. Še vedno se lahko zgodi, da se nanje spravi zločinska roka, a zdaj so tolikšna, da jim zlepa ne pride do živoga ne sekira ne žaga.

Zdi se mi, da so prisposoda tudi za siceršnje premike v družbi, ki so omogočili prelomno dejanje v odnosih med Italijo, Slovenijo in Hrvaško: srečanje treh predsednikov na za nas najzlahtnejšem od Koncertov prijateljstva slovitega Riccarda Mutija na dan devetdesetletnice požiga Narodnega doma. Položitev venca v nikdar vrnjeni Fabianijski stavbi in hkrati pred obeležjem eksodusa Istranov, Rečanov in Dalmatincev je prva stran novega poglavja v odnosih med tremi državami. Upati je, da bojo naslednje popisane z dejanji v duhu slovesnih besed in čim prej. Prva pomembnejša preveritev bo začetek sezone Slovenskega stalnega gledališča.

Mimo epohalnega srečanja predsednikov Napolitana, Türka in Josipovića je kronika zabeležila vrsto drugih napovedi dobre volje v strugi odstranjevanja nezaupanja in sodelovanja, v katero pa se bojo še naprej občasno stekali strupi in odlpake revanšizma.

Drevesa pa bojo rasla in nas preživela, pričala o naši zakoreninjenosti na svoji zemlji, o krvi, zanjo prelitih, in veri v prihodnost, ki osvobaja duha, čeprav za ceno telesne smrti.

Naj nas v jutrišnji dan spremlja hvaležna misel na Ferda Bidovca, Franja Marušiča, Zvonimirja Miloša in Alojza Valenčiča kot zimzeleni venec za njihov grob. Slava jim!

V Bazovici, 12. septembra 2010

Častna straža
pred spomenikom slovenskim domoljubom
in tigrovcem na bazoviški gmajni.
Vse fotografije: FOTOKROMA



»En kamin na strehi,
kukr j' en gospodar pr' hiši ... ali

VAROVANJE (KRAŠKE) DEDIŠČINE

Verena Perko

*Narodna identiteta je brez dediščine,
ohranjene v izvirnem okolju,
podobna evnuhu v haremu.*

Razlagati bralcem revije Kras o kraški dediščini bi pomenilo si vnaprej zapraviti njihovo zaupanje. Še več! Bilo bi podcenjevanje njihove zvestobe reviji Kras, ki je daleč najbolj zaslužna za ohranjanje kraške dediščine. Hkrati pa bi zagrešila prav tisto napako, o kateri v tem prispevku pišem...

Poučevati domačine o svetu, ki ga že stoletja soustvarjajo in ki ga brez sence dvoma oni sami najbolje poznajo, je med našimi strokovnjaki zelo običajen pristop. Drugod se temu modro izogibajo, ker so spoznali, da vodi pri dediščinski politiki pot k uspehu zgolj prek partnerstva z lokalnimi javnostmi. Na kratko rečeno: dediščina pripada domačinom in njihovim prihodnjim rodovom in tega se bodo morali ovesti tudi slovenski strokovnjaki. Njihova naloga pa je, prepoznati način, kako skupaj z lokalno javnostjo ohranjati naravno in kulturno dediščino v njenem izvirnem okolju in v funkciji vsakdanjega življenja. Namreč šele, ko se ljudje zavedo pomena dediščine in postanejo nanjo ponosni ter jo prepoznavajo kot nekaj, kar je treba ohranjati za bodoče rodove, jo tudi varujejo in ohranjajo kot neprecenljiv zaklad. Zato je treba v dediščini prepoznati poleg identitetnih tudi njene ekonomske vrednosti in jih integrirati v trajnostni razvoj okolja. Vendar je treba priznati, da ta ugotovitev ni bog ve kakšna novotarija. Novost je zgolj način, kako to doseči. Model sodelovanja je namreč v vsakem okolju drugačen in vselej edinstven. Dediščina predstavlja namreč neponovljivo (in v primeru uničenja neobnovljivo) organsko celoto okolja, časa in prebivalstva in za uspeh je potrebna velika mera profesionalnosti.



Vendar pri nas navkljub v svetu že dobro uveljavljenim drugačnim konceptom še vedno velja tradicionalni pristop. Dediščina je razbita na mnoga interesna polja, med seboj si jo delijo različne znanstvene smeri. **Dediščinske stroke delujejo po principu multidisciplinarnosti, ločeno med seboj in največkrat brez skupnega cilja; kaj šele, da bi iskale partnerstvo z lokalnimi skupnostmi.** Postopajo, kot bi šlo pri dediščini zgolj za materialne ostanke človekovega bivanja, ki jih lahko obravnavamo brez vsakršne povezave s prostorom in časom in kot bi dediščina ne bila plod stoletnega življenja in ustvarjanja neke čisto določene skupnosti. Sčasoma smo se že povsem navadili na ločeno obravnavanje naravne in kulturne dediščine, na prenove posameznih zgodovinskih objektov ali posameznih spomenikov, iztrganih iz arhitekturnega izročila, in na raziskovanje krajine in posameznih biotopov, kot bi šlo za med seboj povsem ločene svetove. O tej ali oni dediščini govorimo kot o osamljenih pojavih, ki obstajajo sami zase. Tako, na primer, arheologi govorijo o arheološki dediščini, etnologi o etnološki, kot bi šlo za njihovo lastnino in bi ne bila preteklost neločljiv del sodobne kulture in življenjska sila, *vis vitalis*, prebivalstva. To so vzroki, da nastajajo številne znanstvene študije s področja te ali one dediščine in da ostajajo v javnosti kljub nesporni raziskovalni odličnosti skoraj neopazene. Rojevajo se in ginevajo številni mednarodni projekti, ki na koncu ostanejo brez pravega odmeva in kakršnekoli trajne koristi za lokalne skupnosti in s tem seveda tudi za tamkajšnjo dediščino.

V obnove posameznih kulturnih spomenikov vlagamo veliko sredstev, ki paradoksalno, kljub njihovim uspešnim prenovam še naprej samevajo. Zaradi diskriminatornega odnosa do javnosti in razdrobljenega pristopa ne najdemo pravih vsebin in spomeniki prenekaterikrat kljub uspešnim konservatorskim postopkom še naprej nezadržno propadajo.



Kaj je dediščina?

Da bi razumeli, zakaj tradicionalen pristop vodi k neuspehu, se moramo najprej vprašati, kaj je dediščina...

Enotnega odgovora na to vprašanje ne bomo dobili. Definicije se spreminjajo iz dežele v deželo in iz kulture v kulturo. To posredno kaže, da gre pri dediščini v resnici za nekakšen skupni dogovor, dobesedno za družbeni konstrukt. Ena izmed velikokrat navajanih definicij govori prav o tem, da je dediščina vse tisto, kar neka družba prepozna kot vredno, da se ohranja za prihodnost. **Glede na specifično raznolikost sodobne družbe, sestavljene iz številnih kulturnih, političnih in interesnih skupin, je samo po sebi umevno, da ene same, vsem ustrezajoče dediščine ne more biti.** Vsaka družbena skupina jo definira malce drugače. Dediščina, ki predstavlja temelj identitete in legitimira družbene in politične ureditve, je zato izrazito konfliktno področje. Zadostuje že, če se na tem mestu spomnimo npr. gradov in njihove povojne usode ali v zadnji dobi zapuščenih NOB spomenikov in premazanih slovenskih spominskih tabel onkraj meje, porušeni ali bahavo obnovljeni cerkvi in vaških znamenj itn. Vsak spomenik ima za različne skupine in dobe drugačne pomeni. Teh pa ni mogoče zaobjeti zgolj z znanstvenega ali strokovnega vidika. Kolikor več pomenov bo njegova interpretacija vključevala, toliko bolj smo se približali nalogam dediščinske stroke, ki se prav na tej točki razhaja s primarnimi znanostmi.

Poglejmo preprost primer običajne vaške kapelice na križpotju sredi polj, kakršnih je v naših krajih na stotine in ki imajo za domačine globoko, komaj še doumljivo simbolno in razmejitveno vrednost. Ponavadi gre v takih primerih za starodavna, religiozna in spominska znamenja, ki domačine povezujejo s predniki prek lokalnih običajev, kot so npr.

poletne procesije s posipanjem cvetja po poljskih poteh itn. Za prišleke in obiskovalce je takšna kapelica običajno zgolj dokumentarne, umetnostnozgodovinske in/ali gradbeno-tehnološke vrednosti. Urbanisti in prostorski načrtovalci v njej prepoznavajo lokalno zanimivost, ki lahko hitro postane le še ovira pri gradnji ceste ali sodobnega trgovskega centra; še posebej, če je brez prave zgodovinske ali umetniške vrednosti. Zato v očeh znanosti rušenje takega spomenika - sploh, če je še v slabem stanju - ne pomeni kakšne posebne izgube. Za domačine pa utegne pomeniti tako dejanje brezobziren poseg v lokalno identiteto in boleče uničenje zanje pomembne točke kolektivnega spomina.

Dediščina zaradi svojega identitetnega pomena postane zlahka plen političnih sil in manipulacij; še posebej, če je raztrgana na med seboj ločena interesna polja, ki so poleg tega še ograjena z nepredirnimi ograjami posameznih znanstvenih vej. Ta nevarnost je še posebej velika, če se strokovnjaki, ki o dediščini odločajo, niso šolali v celostnem pristopu in če ne poznajo družbenega poslanstva in političnega naboja dediščine. Prav slednje pa so temeljne pomanjkljivosti slovenskega dediščinskega izobraževanja.

Znanost namreč zagovarja tako imenovano znanstveno nevtralnost, ta pa vodi zgolj v navidežno depolitizacijo dediščine. V realnosti se politiki na občutljivem polju identitet nikakor ni moč izogniti, kajti dediščino interpretira tisti, ki jo poseduje in interpretacijo nadzoruje prek splošnega družbenega (in s tem tudi znanstvenega) diskurza. Hkrati pa je treba povedati, da (navidezna) nevtralnost interpretacije vodi v razvrednotenje dediščine, kar povzroča izgubo njene temeljne družbene vloge in zaradi česar izgubi javnost sleherni interes zanj. Od tu naprej pa ni več daleč do njenega zanemarjanja in uničevanja.

Kras

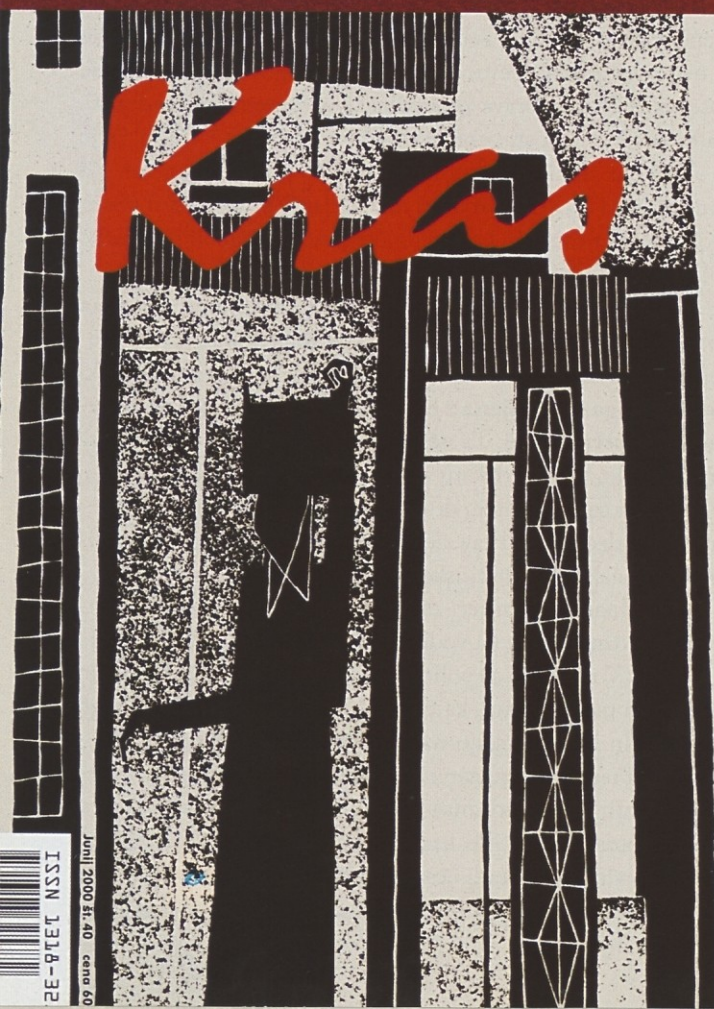
*Zamisli in načrti
a preno
in revitalizacijo
Štanjela so.
Kaj storiti?*

HIT
Hodite in gledajte
mobil tel
SLOVENSKI OPERATOR HIT V MOBI

slovenija
Družba & Pustice

Telekom Slovenije

Podpirajo revijo Kras



V čem je torej rešitev?

Z razvojem sodobnih družbenih ved in z boljšim poznavanjem potreb strukturirane sodobne družbe se na Zahodu od sedemdesetih let prejšnjega stoletja dalje uveljavlja celosten koncept dediščine. Temelji na spoznanju, da predstavlja dediščina neločljivo celoto prostora in časa, prebivalstva in njihove kulture v snovni in duhovni obliki. Drugo temeljno izhodišče, na katerem slonijo tudi priporočila mednarodnih konvencij, pa se nanaša na interpretacijo. Da bi lahko ustregli različnim interesom posameznih skupin prebivalstva, se je uveljavil multipli pristop, ki odraža mnenja različnih družbenih skupin. Princip se je kmalu izkazal tudi kot pomemben instrument demokratizacije, saj omogoča dejavno vključevanje v družbo marginaliziranih skupin prebivalstva.

Predvsem pa tak pristop omogoča, da se dediščina spreminja v temeljni resurs trajnostnega razvoja in postane ob tradicionalnih lokalnih izdelkih vabljiva turistična ponudba. Izkazalo se je, da je to tudi edini zares uspešen način varovanja in ohranjanja dediščine, kajti to, kar je ljudem vrednota, na kar so ponosni in kar daje tudi (posredno) ekonomsko korist, radi varujejo in ohranjajo z načinom lastnega življenja.

Slovenci poznamo ta model zelo slabo... Zdi se, da smo tako zelo zaverovani v tradicionalen pristop, da se nihče niti ne vprašuje, kje so vzroki za tako majhen uspeh skupnih prizadevanj. Dediščinske stroke pri tem niso izvzete. Nasprotno! Namesto, da bi se spraševale o temeljni družbeni vlogi dediščine in jo s svojimi dejavnostmi podpirale, jo zaradi konceptualne naravnosti s svojim strogo zamejenim, znanstvenim pristopom trgajo od okolja in jo odtujujejo lastnim nosilcem. Ker slovenska znanstvena javnost največkrat tudi ne razvija samokritičnosti, čedalje opazneje drsi v kolesje sodobnega birokratizma in governmentalizma.

Eden izmed razlogov je brez dvoma tudi vzvišena avtoritativna drža znanosti in posameznih strok, ki ne dopuščajo družbenega dialoga. Taka drža pa je kot naročena za novo globalizacijsko in turbokapitalistično slovensko družbo. Ta se, v nasprotju z dediščinskimi strokami, še predobro zaveda, kako presodnega pomena je pri razvojni politiki močno izražena (narodna ali regionalna) identiteta in kako veliko moč imajo zakoreninjenost prebivalstva v krajevnem izročilu in njihova zaverovanost v lastno kulturo.

Potrebne so konceptualne spremembe

Da bi se dediščinska politika lahko izognila pastem manipulacij in delovala v prid ohranjanja dediščine kot temeljnega razvojnega resursa v službi javnosti, bi morale priti do konceptualnih sprememb. **V sodobnih dediščinskih spoznanjih velja, da je dediščina produkt narave in kulture nekega okolja.** Narava pogojuje kulturo, ta pa je neločljivo povezana z njenimi nosilci. Da je to res, nam lahko potrdijo pesniške besede Cirila Zlobca, s katerimi je Kraševce opisal takole: »Zgodovinsko in duhovno podnebje, ki se od davnine boči nad Krasom, je vtisnilo svoj pečat tudi v dušo in naravo kraškega človeka; zdi se mi trd, odločen, vztrajen, kljubovalen, hkrati pa tudi mediteransko mehak, zgovoren, pogosto nezastrto čustven, nedostopen in prilagodljiv, drugače bi na tej mejaški preskušnji ne vzdržal.

Kaj lahko še dodajo k tej modrosti naše dediščinske stroke? Okolje, človek in kultura so nedeljiva celota, katere posamezni deli, če so med seboj ločeni, postanejo nerazumljivi in izgubijo sleherni smisel. Kulturno znanje pa je struktura smislov in vsakršno cepljenje pomeni hkratno uničenje strukturne celote in posledično izgubo smisla. Iz tega spoznanja izhaja tudi temeljno načelo sodobnega varovanja dediščine. **Domačini so kot tvorci dediščine v svojem lastnem okolju tudi njeni pravi lastniki s pravico do soodločanja o usodi spomenikov.** Žal pa so to pri nas še vedno domala bogokletne besede – tako za stroko, kot za javnost, ki se (naši družbi primerno) kaj rada otepa zrele odgovornosti za narodovo in s tem tudi svojo lastno usodo.

Toda če pogledamo delovanje naših dediščinskih ustanov od blizu, bomo kmalu pritrdili smiselnosti sodobnih dediščinskih spoznanj. Vzemimo, na primer, katerikoli koli predmet kulturne ali naravne dediščine, ki ga poskušamo za-varovati pred uničenjem tako, da ga odnesemo v bližnji muzej. V muzeju bodo zabeležili njegov izvor, ime nekdanjega lastnika in način uporabe ter izdelave itn. Predmet bo kot muzealija shranjen v varnem depoju in, kolikor ne gre za izjemno umetnino ali dokument, le na redke čase prikazan javnosti in še to v spremenjenem, umetnem kontekstu. Muzejske zgodbe običajno pripovedujejo zgodbe na splošno in, kolikor gre za predmete manjšega pomena, ti prevzemajo zgolj vloge statistikov...

Da bi lahko bolje razumeli usodo naše dediščine, pogledajmo, kako bi bilo, če bi šlo npr. za preprosto leseno žlico! V splošnem muzejskem prikazu, še posebej, če bo oblikovan kot brezosebna in nevtralna pripoved o preteklosti, bo skromna lesena žlica v današnjih bahaških časih izzvala v domačinih prej občutke ponižanja kot ponosa. **Naloga dediščine pa je prav obratna: da domačinom vrača samozaupanje in jim vliva občutek, da zmorejo.** Navkljub vsej sodobni muzejski dokumentaciji in opremi bodo za vedno izbrisane iz spomina zgodbe človeka, ki je žlico izdelal, ali spomin na lakoto in strah v vojnem času, o polenti in tihi molitvi pred jedjo itn. Kaj verjetno pa je, da bi se družinske zgodbe ohranile, če bi žlica ostala v starem skledniku na domačiji. Zato se je v sodobni muzejski teoriji uveljavilo mnenje, da je muzejski predmet, iztrgan iz svojega izvirnega okolja in odtujen njegovim pravi lastnikom, steriliziran. Njegovo izvirno okolje, iz katerega je bil iztrgan, pa oropano pristnih dokazov. **Predmeti kulturne dediščine so namreč materializirana podoba preteklosti določene skupnosti in odnosov v njej, so dokumenti nekega časa in okolja.** V predmetih so udeležene mnoge prastare spretnosti in danes največkrat že pozabljena znanja. Zgodbe o ljudeh, ki predstavljajo bistven del vsakega dediščinskega predmeta, niso nikomur tako blizu in razumljive, kot so blizu domačinom. To, kar zmore razkriti katerakoli znanost, pa so le še ostanki nekega brezosebnega časa, največkrat omejeni zgolj na materialno pojavnost, okleščeno vsakršnih duhovnih vrednot.

Kljub vsemu je med nami še vedno zakoreninjeno mnenje, da bi se brez muzejev večina naše dediščine sploh ne ohranila in da lahko rešimo predmet pred uničenjem le z njegovo muzealizacijo. Zato sodobna družba spremlja ustanovitve muzejev z odobravanjem in jih jemlje kot nekakšen dokaz splošne skrbi za dediščino in za stopnjo omikanosti. V resnici

pa velja prej obratno. Veliko število novih muzejev je običajno zanesljiv znak izginjajoče dediščine v njenem izvirnem okolju.

Dobro je, da narašča število tako imenovanih ekomuzejev...

Ob številnih ustanovitvah novih muzejev pa je vendarle pozitivno to, da narašča predvsem število muzejev, ki so zasnovani na kompleksnem ohranjanju dediščine v njenem izvirnem okolju, vendar žal ne tudi pri nas! To so tako imenovani ekomuzeji, ki v svoje delovanje dejavno vključujejo tudi lokalno prebivalstvo. **Ne smemo pozabiti, koliko družin na Krasu še hrani svojo dediščino kot najdragocenejši zaklad in ga danes s ponosom pokažejo z besedami, to je naše, to smo mi!** Celo ljubosumna muzejska stroka priznava, da imajo te zbirke skoraj po pravilu najskrbnejše oskrbnike in da strokovnjakom pripada le še svetovalna vloga z nalogami dokumentiranja in strokovnega vzdrževanja predmetov.

Varovanje dediščine v izvirnem okolju z ekomuzeji je postal v svetu uspešen model. Pomeni aktivno vključevanje okoliškega prebivalstva že pri prepoznavanju dediščine, kajti neredko se zgodi, da je za znanstvenika ali turista nekaj pomembno, za domačina pač ne, in da je zato upravičeno na spisek treba dodati tudi tiste spomenike ali teme, ki so lokalnega pomena.

Domačini praviloma morajo biti vključeni tudi v raziskovanje dediščine in ne le biti nepomembni informatorji. Domačini še hranijo zakladnice znanj in dediščino ne le razumejo, temveč jo tudi doživljajo globlje in kompleksneje, kot to zmore katerakoli znanstvena logika. Zato so njihove interpretacije polne življenja in imajo zanje povsem konkreten življenjski pomen. To pa je tisto, kar danes šteje pri trženju dediščine! Ne znanstveni fakti, temveč zgodbe, ki človeka presunejo in ki imajo moč, da spremenijo njegov odnos do svetâ. Dediščina, ki na današnjem domačem in tujem tržišču kotira najvišje, ni osamljen spomenik, temveč je doživetje spomenika v pristnem kulturnem okolju! H grajski arhitekturi sodi ob dobri dediščinski ponudbi tudi kozarec domačega vina in *feta* pršuta pri bližnjem kmetu, ki biva v dobro vzdrževani domačiji s *kaluno* in pripoveduje o preteklosti kraja kot o svoji lastni preteklosti.

Presodnega pomena je, da dobi okoliško prebivalstvo ob prenovljenem spomeniku tudi možnost lastnega zaslužka, kar posredno prinaša zavest o ponosu na svoj rod in preteklost ter na dediščino kot nekaj, kar je vredno ohranjati.

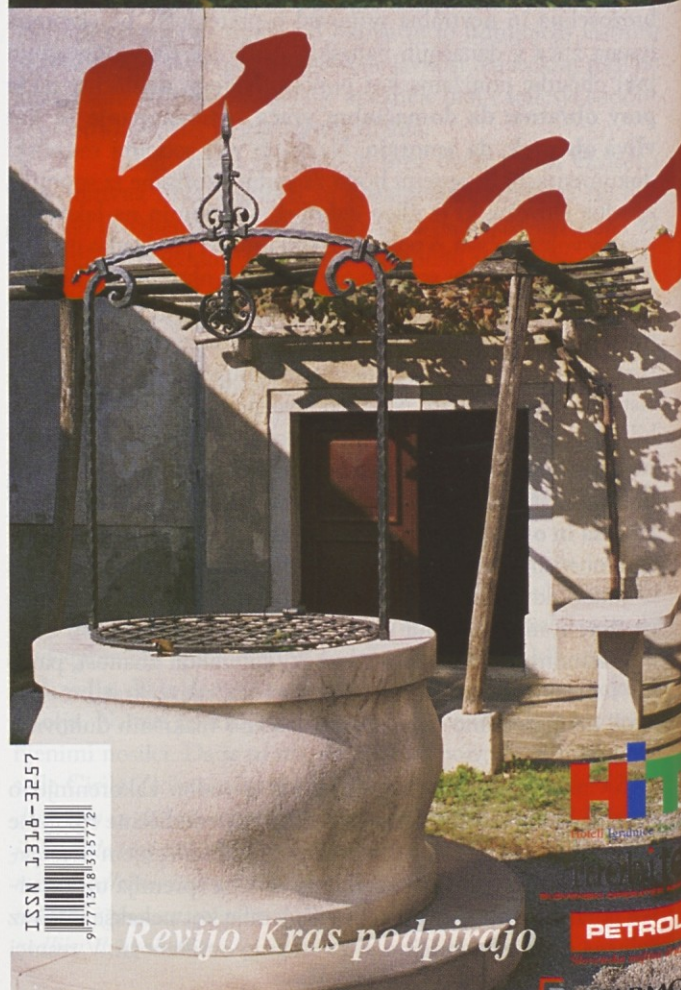
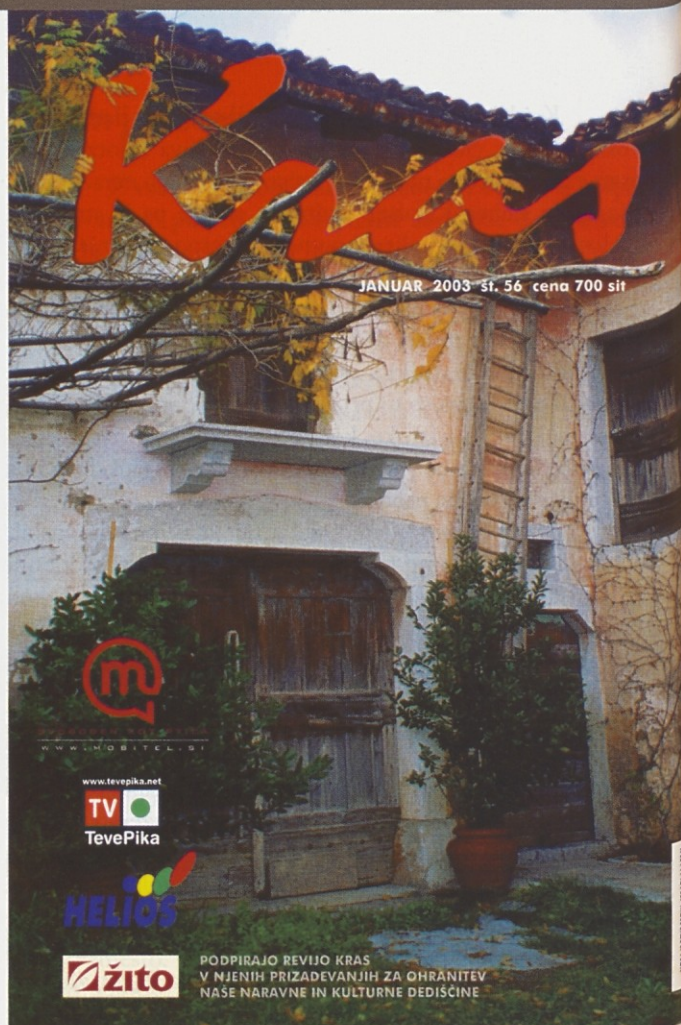
S tem pa smo se dotaknili najpomembnejše, identitetne vloge dediščine, ki daleč presega njen danes večkrat precenjen ekonomski pomen. Slednji je med drugim sicer zanesljiv kazalec uspešnosti spomeniških posegov in praviloma posledica vsebinsko dobro zasnovanih ter pravilno vodenih projektov. Vendar se premalokrat zavedamo, da je dolgoročni ekonomski uspeh zagotovljen na dediščinskem polju šele tedaj, ko smo uspeli utrditi temelje (narodne, regionalne ali lokalne) identitete. Ko smo s sodelovanjem vzpodbudili v domačinih zavest o pripadnosti in ponosu na preteklost. Če se to ni zgodilo, potem ostane še tako lep grad ali spomenik zgolj obnovljeno domovanje grajskega duhâ, večnamenska dvorana

restavracijo in razpisalno komisijo, ki je bila sestavljena iz strokovnjakov iz različnih strok, ki so se morali strinjati s tem, da se za restavracijo pa se slejkoprej spremeni v zanemarjen bife, kjer je še kozarec vode težko dobiti.

V identitetnih procesih pa se skriva tudi odgovor na temeljno vprašanje, **zakaj smo Slovenci tako indiferentni do svoje dediščine...** Ne le tisočletna podložnost tujemu gospodarstvu, tudi polpreteklost in sodobnost sta imeli odločilno vlogo. Povojne generacije so bile šolane v duhu Kardeljevega internacionalizma, in kot je v svojem govoru v Štanjelu nedavno poudaril Boris Pahor, v času komunističnega režima se ni smelo poudarjati narodne zavesti. Komunizem ni bil naklonjen malim narodnostim in biti zaveden Slovenec v nekdanji Jugoslaviji ni bila politično korektna drža. Ne moremo prezreti, kako zelo je temu ustrezala navidežno nevtralna, znanstvena drža dediščinskih strok. Ker pa se je tranzicija izmuznila praksi in glavam in se je komunizem skoraj neopazno prelevil v sprevrženi kapitalizem, je narodna zavest ostala eden naglavnih grehov sodobne slovenske povzpetniške družbe. Kapitalistična elita, ki ji surova rušenja starih mestnih jeder in hitre tipske gradnje po vaseh in plodnih poljih pomenijo vir brezobzirnega bogatenja, gotovo ne more biti naklonjena domovinski vzgoji. **Predobro se zavedajo, da je živa navezanost na lasten kraj in domačijo, na pretekle rodove in staro izročilo, predvsem pa zadovoljstvo z zmernim in naravnost v uravnovešen razvoj največji nasprotnik brezosebne globalizacije.** In tako je dediščina kot najpomembnejši arzenal narodne identitete bila in ostala rak rana slovenske družbe.

Šele v tej luči moremo razumeti, zakaj je pri nas tako težko narediti kopernikanski obrat v dediščinski politiki in zakaj je vsak poziv k varovanja dediščine v izvirnem okolju nemudoma zavrnjen z glasnimi očitki o zaviranju splošnega razvoja. Kot da bi lahko katerikoli narod obstal, kaj šele se razvijal brez svoje preteklosti, ki je v celoti zapisana v dediščini!

Zato je temeljnega pomena, da se Slovenci zavezo pomena dediščine, ki je dokument obstoja nekega naroda in posedovanja določenega prostora. Dediščina je po definiciji tisto, kar se je iz preteklosti ohranilo do današnjih dni in kar smo prepoznali kot vredno, da se ohranja zanamcem. Če bomo pozabili, kaj je bilo nekoč vredno in bomo namesto v svojem lastnem okolju in življenju to shranili v bližnjem muzeju, potem sčasoma ne bo ničesar več, kar bi lahko prepoznali kot vredno ohranjanja zanamcem. Tedaj tudi tujcem ne bomo mogli pokazati svoje kulturne in s tem tudi ne narodne identitete. Narodna identiteta je brez dediščine, ohranjene v izvirnem okolju, podobna evnuhu v haremu.



Narava je svoje delo opravila.
Naši predniki tudi.
Zdaj čaka delo nas...

PROJEKT KRAS 2011

JE ZASNOVAN VELIKOPOTEZNO

Borut Juvanec

Prve besede o »Projektu Kras 2011« sem že napisal... Kot arhitekt najprej pomislim na hišo, na kamen, na prostor. Ko govorim o hiši, mislim na tisto trdno zatočišče, ki s svojim kamnitim obodom obkroža in varuje vsebino. Pri tem je domačija najtrdnjša zunanaj, naokrog, kjer je kamnita, s čim manj odprtini. Znotraj: no, tam pa je druga pesem... Gre za varnost, za toploto, za iskrenost in za predanost. Navadno rečemo: intimnost. Ampak za to rabimo še koga... Kraške domačije ni naredil en sam človek in ne za enega samega človeka. Gre za delo več ljudi, gre za delo skupnosti. Skupaj naredimo več: že, a bistvo je druge. Skupaj naredimo bolje!

In ko sem o projektu napisal, da govorim o kraški domačiji, mislim pa na človeka, sem mislil prav to...! Zahajam v nevarne vode? Bodo rekli na Krasu: prihajajo iz Ljubljane in nas bodo učili, kako naj tukaj živimo?

Ne! Tega se prav zares ne bojim... Sicer pa: problem je druge. Doma nisi tam, od koder prihajaš, pač pa si doma tam, kjer delaš.

To sem prvič opazil pred mnogimi leti na Goriškem. Ko so se prepričali, da skupaj dobro delamo, so me 'posvojili' in me pričeli ogovarjati v svojem jeziku. Bil sem zgrožen, razumel nisem ničesar in šele pozneje sem doumel, da je bil to pravzaprav poklon... Leta pozneje se mi je isto zgodilo na Irskem: ogovarjal sem jih v angleščini, oni pa so mi odgovarjali v irščini. In še majhna pohvala dykerja Nicka s Škotskega (dyke je zid v suhem kamnu, dyker pa je graditelj takih zidov), ki sem jo dobil pred tedni, ko sem predaval tam zgoraj pri njih in jim zagotovil, da me bodo razumeli - če ne besed, bodo razumeli moje slike. No, Škot je po predavanju nekaj časa menčal, potem pa stopil do mene in izjavil, da je moja angleščina še vedno boljša od njegove... Šele kasneje sem razumel, da je to pohvala. Pa še res je bilo.

Vedno govorim, da se premalo pogovarjamo. In na nekem kongresu v Pugliji me je gospa Hameau iz Provanse javno popravila: »Ne, Borut, ne pogovarjamo se premalo; premalo se razumemo!«

Problem je treba gledati z razdalje... Slovenci smo bili nekdaj daleč od Dunaja, daleč od moči, politike in financ. Bili smo razmeroma revni. Ampak prav zaradi tega smo osta-

Odkrivanje: Dokler ne bomo imeli inventarizacije hišk, bomo iskali. Potem pa bomo našli ali pa tudi ne... To se mi je zgodilo, ko sem želel kolegu pokazati hiško pri Kosovelju, našla pa sva drugo! Narisal jo je... - Risba: dr Domen Zupančič



li, kar smo. Ostala je naša arhitektura, ki ponekod še vedno živi in jo razvijamo. 'Razvita' Evropa ima stare hiše le še v celofanu, ko jih razkazujejo v muzejskih postavitvah... Včasih smo rekli, da smo daleč od Beograda. To je bila sreča. In danes smo še dlje od Bruslja.

Daaaleč... Res? Tako daleč smo - kot hočemo biti daleč mi sami. Od nas je odvisno, koliko bomo Bruslju dajali in koliko bomo od njega dobili. In skupaj lahko naredimo več. To ni le puhla krilatica. Je resnica. Skupaj z Brusljem in z Ljubljano in skupaj ljudje na Krasu!

In prihajam do ključnega vprašanja: Ali nas Bruselj pozna? Ali nas sploh pozna? Ti, ti, grdi Bruselj!

Če pa se zazremo vase in se vprašamo, kaj pa smo pravzaprav sami naredili za to, da bi nas Bruselj poznal? A to na videz grdo vprašanje ima zelo malo odgovorov. Ja, sami moramo kaj narediti; sami se moramo predstaviti in predstavljati, da nas bodo poznali!

In ko pišem o revščini, daleč od Dunaja: prav to je naša prednost. To lahko pokažemo na primeru naših ljudi, naše arhitekture, vse naše kulture! Na teh področjih nismo ne majhni in ne revni. Posebej ne na Krasu...

Kultura

Kultura je sklop vrste strok, od prostora do govora ali do odnosov, obnašanja. A o tem bodo več povedali drugi strokovnjaki; sam sem arhitekt. Ampak nekje moramo pač začeti.

In, ko se že pogovarjamo o arhitekturi: imamo imenitno krajino, imamo mesta, vasi, domačije. In imamo predvsem kamen.

Ko se v osrednji Sloveniji soočamo z vodnimi ujmanji, ko voda poplavlja hiše, domačije, vasi, cele doline, se moramo vprašati, ali nimajo takih ujm tudi Kraševci? Ne vsakih sto let, vsako leto in ne le enkrat. Burja in mraz in suša ter premalo zemlje. Ampak, ali so Kraševci jokali in jokajo in od države zahtevajo pomoč?

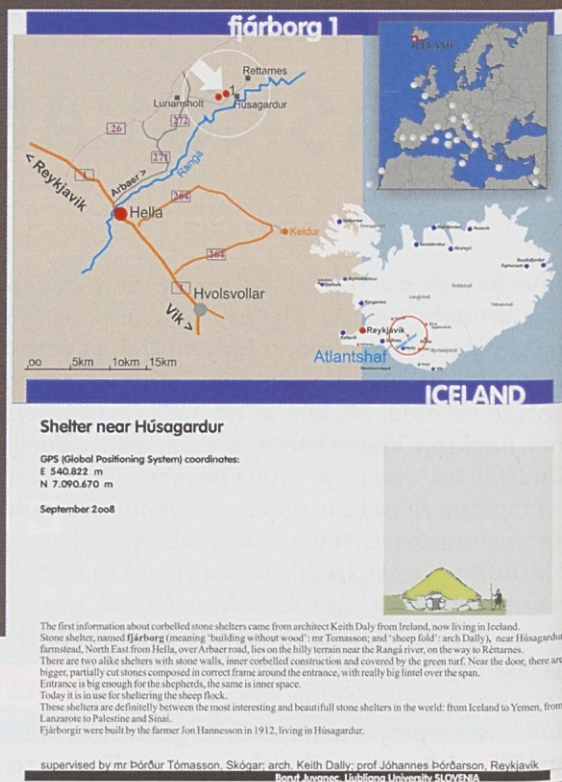
Poplavljana področja so poselili ljudje, ki so verjeli, da bodo njihova lastnina in osebni interesi premagali naravo. Ta pa vsakič znova potrjuje svoj prav. Včasih vsakih sto let; zadnje čase vse bolj pogosto...

Kraševci poznajo te nadloge in se jim izmikajo preprosto z delom, predvsem pa s pametjo. Naravi se je treba umakniti in urediti prostor in življenje tako, da je skupno življenje mogoče. Narava je obstajala pred ljudmi in ljudje smo le njeni gostje.

Arhitektura

Arhitektura je oblikovanje prostora. In in če povežem vse, kar ste v tem mojem pisanju že prebrali, se vse začne z izrabo prostora. Prav arhitektura je na Krasu najpomembnejša: ali ste že kdaj videli, da se je na Krasu človek naselil sredi plodne ravnine ali na prisojni strani griča, kjer so idealni prostori za pridobivanje hrane? Ne! Nekdaj so naši predniki vedeli, da je treba izkoristiti ta prostor za pridobivanje hrane, svoja bivališča pa so umaknili na obrobja. Ne posamič (skupaj naredimo bolj, sem napisal); v sklope so postavili domačije in burji so nastavili hrbet, da so zaščitili svoje bistvo, svoje

Dokumentacija: Osnova vsakega dela je dobra dokumentacija, s temeljnimi podatki in s tehniško risbo, predvsem s lokacijo. - Primer: Island, fjarborg 2008



bogastvo. Ne mislim na bogastvo v denarju. Mislim na tisto bogastvo v glavi in v srcu. Kraševcem je to uspelo!

Kot arhitektura je torej najširša stroka **prostorsko načrtovanje**, ki ureja prostor in ga deli na pridelovalne površine, na povezave, na bivališča in na skupne potrebe.

Naslednji del arhitekture je **urbanizem**, ki ureja mesta. Štanjel, na primer, in vrsta vasi imajo značilne elemente urbanizma; predvsem v svojih jedrih, ki se gostijo okrog skupne arhitekture: gradu, cerkve, gostilne.

Arhitektura v ožjem smislu predstavlja oblikovanje objektov, ki jih umešča v prostor, ob sosede; ustvarja skupna jedra in povezuje sklope med sabo, da čim bolj delujejo. Arhitektura domačije in hiše pa sega od organizacije življenja, ki jo omogoča, spodbuja in uči, vse do estetskih učinkov, ki zagotavljajo, da je kraška domačija lepa, da s tem oplaja ljudi in dviga njih kulturo.

Oblikovanje pa je tista, človeku najbližja in najbolj otipljiva stroka, s katero se srečujemo venomer. Če udobno sedimo, če na svetlem beremo, če imamo nadzor nad domačijo, če nam ta omogoča gospodarno izrabo; tudi če dobro jemo - vse to je tudi posledica dobrega oblikovanja prostora, ki omogoča dobro in kvalitetno delo. Oblikovanje je tudi sestav kamna, ki je lepega videza; oblikovanje je tudi slika, ki ponazarja kraševsko kulturo.



Predstavitev: Zbrano gradivo mora biti dostopno javnostim - tako laični kot strokovni. Najodmevnejša in najbolj obiskana je muzejska predstavitev, stalna zbirka, ki obsega značilne objekte nekega zaokroženega območja. - Primer: Stalna zbirka VRTUJAK NA KORČULI je rezultat nekajletnega dela Univerze v Ljubljani, Fakultete za arhitekturo, postavljena 2008, pod visokim pokroviteljstvom njegove ekselence dr. Maria Nobila, ambasadorja Republike Hrvaške v Sloveniji.

Objekti arhitekture

In, če začnem z najpreprostejšo arhitekturo, arhitekturo kamna, so to sklopi, zidani v tehniki suhega kamna, brez veziva. Vendar to ni tako preprosto, kot zveni. Rezultati pa znajo biti prav imenitni: iz več razlogov.

1. Prvi razlog je čiščenje polja, gorice ali sadovnjaka, vinograda, oljčnega gaja. Zemljo je treba očistiti kamna, da jo lahko obdelujemo.
2. Le očiščeno polje bo tudi rodovitno: kamen ne zadržuje vode, na soncu se segreje in toploto še dolgo drži. To ni dobro ne za rastline in ne za drevesa.
3. Odmetan, odvržen kamen, četudi na kup, sčasoma izgine. Kamen se 'vrne' na polje in zato nismo naredili ničesar.
4. Edina možnost je, da kamen sestavljamo v konstrukcijo. Le tak sklop kamna ostane skupaj in se ne 'vrača'.
5. In končno rezultat vsega tega: če že imamo kamen, ki ga moramo zlagati v kontrolirane sklope (zidove), naj bo vsaj koristen.

Konstrukcija suhega kamna je lahko koristna v vrsti objektov: od preprostih zidov, ki imajo posebne detajle konstrukcije, uporabe (line, stopnice, prehodi, glave, zanke) in videza.

Zid sam lahko omejuje, razmejuje, razdeljuje, druží, usmerja, vodi, služi kakor pot ali škarpa ali pa predstavlja le

vidni poudarek, tudi ponos. Posebej pomembne so škarpe, ki tvorijo terase kot ključni del kulturne krajine.

Ob ravnih zidovih (ki seveda niso nikoli popolnoma ravni) so pomembne še krožne konstrukcije, ko zid v krogu omejuje na primer 'ledenico', jamo, v katero so spravljali led za prodajo. Ob ledenicah so kali, iz katerih so pozimi lomili in zbirali led, pa zbirali in zadrževali vodo za napajanje živine v pomladanskem in poletnem času. Ponekod so ob kalih prali perilo.

Najpomembnejša vernakularna arhitektura pa je tista, ki že predstavlja zahtevnejše objekte: hiške, ki jim okrog Lokve rečejo šiška. To so preproste hišice za nekaj pastirčkov, ki so v ranih jutrih potrebovali zaščito, predvsem pred mrazom, sicer pa tudi pred dežjem in premočnim soncem. Posebnost naših zatočišč so zato ognjišča, ki so za vlek izkoriščala veter, pred katerim so pastirje ščitila.

Zahtevnejši objekti so seveda hiše, potem domačije, ki vključujejo notranje dvorišče, borjač, ki ga oklepajo bivalna hiša in gospodarski objekti. Vse skupaj se odpira navzven skozi pokrit vhod z masivnimi lesenimi vrati. Posebnost hiše je spahnjenca, vzdignjen prostor in kurišče obenem. Poudarek domačiji pa daje dimnik - kamin, ki je v kroni masiven, velik in kompliciran: vse zato, da omogoča vlek tudi pri močnem vetru in pri zgodnji sončni pripeki.

Sklop domačij, ki se stiskajo s hrbti in se branijo pred vetrom, tvori vas...

Kadar je oziroma kjer je več ljudi, so potrebe večje in je večja tudi pomembnost centra, se razvije mesto. In to mora imeti vsaj nekaj skupnih objektov, okrog katerih se naselijo pozneje obrtniki, potem pa mali kmetje, ki mesto servisirajo in tam prodajajo svoje pridelke.

Končno je tu krajina, ki s svojimi naravnimi danostmi, z obdelovanimi površinami, z gradbenimi elementi prostora, z vernakularno arhitekturo, z arhitekturnimi objekti, z vasmí in z mesti tvorijo kulturno krajino. Ta se s svojimi značilnimi oblikami, materiali, barvami in posegi človeka vključuje v večji prostor, v regijo.

Problematika obstoječe arhitekture je v prostoru raznolika: imamo imenitne postavitve, grobe in neustrezne posege v prostor; take, ki jim je treba pomagati s krčenjem, čiščenjem, z obnovo, prenovi; in imamo take, kjer so potrebni konstrukcijski in oblikovni posegi.

Izbor

Kras ima vse te elemente arhitekture in najtežja naloga je izbor. Kje začeti in kaj izpustiti, kajti vsega preprosto ni mogoče narediti.

Moj predlog je, da začnemo na začetku: s konstrukcijami kamna od zida do hiške!

Najpomembnejši del je zbiranje podatkov, vrednotenje in izbor. Pa še izbor je lahko strokoven, političen, krajeven, po starosti ali po velikosti, po materialih in po uporabi; skratka vedno vsaj nekoliko individualen. Z ozirom na majhno število hišk bo verjetno edini okvir izbora njihovo preživetje, pri zidovih pa je lahko izbor že bolj resna reč: po tipih, izvedbah, oblikah, uporabi...

Druga faza bi obsegala elemente zidu, škarpe, lede-nice, lokve in vodnjake, štirne, stopnice.

V tretji fazi bi zaobjeli bivalne hiše in domačije z vsemi njihovimi elementi, ki tvorijo vas.

Četrty del bi zajel vas kot bivalno jedro okrog trga, cerkve, gostilne, ki se potem širi naokrog. Vas s pomembnejšimi, predvsem upravnimi elementi, je mesto, ki raste predvsem okrog gradu.

Izvedba

Projekt KRAS 2011 bo začel s pregledom in z zgodovinskim razvojem, nadaljeval bo s primerjavami v svetu, z nujnimi posegi v prostor, z uporabo (originalno in z novo, predlagano), z ekonomskimi učinki in z bodočnostjo, ki jo projekt kulturi prostora na Krasu omogoča.

Zbirali bomo podatke po virih in na terenu, jih vrisovali v karte, jih vrednotili in kazali ljudem, jim prisluhnili in širili obzorje vsem, ki bodo to hoteli. Organizirali bomo skupne akcije, v katerih bomo čistili, popravljali, vodili in razkazovali svoj ponos – kamnito arhitekturo Krasa.

Ampak naj začnem na začetku! Naloge so take:

Inventarizacija predstavlja iskanje in sestavo seznamov naše kulturne dediščine po témah in po objektih.

Dokumentacija je sestava tehničnih risb z opisi ter s temeljnimi podatki o lastnikih, o objektih samih, o delovanju, o uporabi, o značilnostih izbora, obdelave in izvedbe kamna ter o likovnih značilnostih.



Razširjanje dejstev v javnost: Najpopolnejša je nedvomno živa beseda, ob sliki in s prenosom televizije, kar lahko z novimi mediji tudi ohranimo. – Primer: Intervju Boruta Juvanca za italijansko televizijo v Sardari, ob svetem vodnjaku, pozzo sacro Sant'Anastasia na Sardiniji, ob obisku pedagogov Fakultete za arhitekturo in ob uspelem dokazu 'čudeža', ko je bil sončni žarek na dan 19. aprila simuliran z laserjem, 2003.

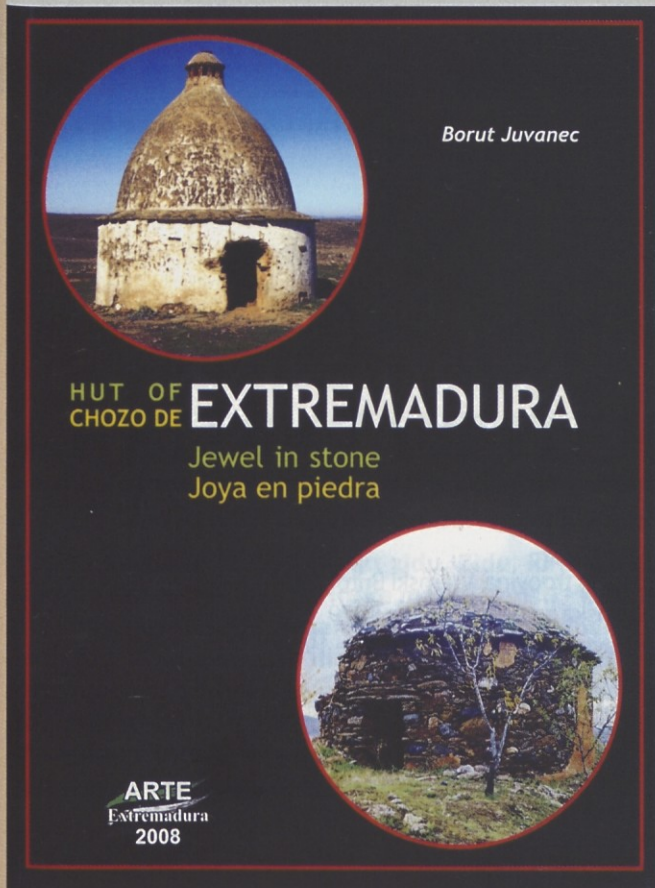
Analiziranje je znanstveno delo, ko po tehniških risbah in z drugimi podatki prepoznamo in vrednotimo tako detajle kot celoto z raznih vidikov, razni strokovnjaki; tudi po virih iz zgodovine.

Primerjava naših rešitev s podobnimi objekti v Evropi in po svetu, danes in včeraj, s konstrukcijskega, ekonomskega vidika, z uporabo in z zunanjim videzom ter s postavitvijo v prostor.

Prikaz objektov z objavami v tisku, po radiu in televizijah, pa po internetu in z računalniki, na razstavah tehniškega gradiva, fotografij in skic ter umetniških upodobitev.

Praktični prikaz objektov v naravi, kar je najzahtevnejša naloga: obsega pripravo objektov, okolja, usmerjevalno grafiko, opisne table ter nujne objekte za obiskovalce, najpo-

Literatura: Nepogrešljiva je predvsem literatura - ne le z razmišljanjem o problematiki, pač pa s tehničskimi risbami in z nedvornimi podatki. Izdaja knjig in revij je torej zelo pomembna: jih lahko beremo počasi, kadarkoli in brez tehniških pripomočkov. Knjigo lahko tudi podarimo; je zelo dragoceno darilo.- Primer: knjiga B. Juvanec »Chozo de Extremadura, Joya en piedra«, ki jo je izdala španska založba ARTE v kastilskem in v angleškem jeziku leta 2008. Govori o kamniti arhitekturi te regije.



Cilji

Ciljev je več. Navajam le najpomembnejše:

- Širjenje védenja o kraških značilnostih v prostoru.
- Dvig zavesti domačinov z razširjanjem znanja o vrednotah Krasa.
- Z védenjem in z znanjem dvig kulture.
- Varovanje naravnega okolja in grajenega okolja v prostoru.
- Združevanje naporov visoko razvitega znanstvenega dela krasologije s strokami, kot so arhitektura, antropologija, arheologija, etnologija.
- Oblikovanje urejenega okolja za sprejem gostov z najvišjimi zahtevami.
- Informiranje splošne in strokovnih javnosti o posebnostih po strokah (zgibanke, knjižice, strokovne in znanstvene knjige ter revije, digitalne tehnike).
- Organizacija ogledovanja, z edukacijo vodstvenega kadra, z logistiko in s servisiranjem gostov (nočitve, prehrana, literatura, informiranje).
- Nova in zanimiva, kreativna, spodbudna delovna mesta.
- Dvig vrednosti v vrednote - predvsem pri domačinih - kot rezultat doseganja ciljev projekta.
- Prepoznavanje Krasa z vsemi njegovimi kulturnimi vrednotami med prebivalstvom vseh članic Evropske unije.
- Vpis Krasa s kraškimi značilnostmi kulture prostora v UNESCO-ov seznam: čezmejni projekt multinacionalnih in vsestrokovnih vrednot narave in človeka v enotnem okviru regije s kraškimi pojavi.

Projekt KRAS 2011 je zasnovan velikopotezno, a si to z vsemi svojimi vrednotami zasluži. Narava je svoje opravila, naši predniki tudi. Zdaj čaka delo nas!

membnejša pa je organizacija. Ta se sooča z nasprotujočimi si zahtevami: delovna mesta lahko odpira le velik obisk, suhozid pa omogoča le obisk omejenega števila, predvsem visoko kulturnih obiskovalcev. To je kulturni turizem najvišjega nivoja z najvišjimi cenami in donosi, kar spet oža nabor predstavitev.

Izvedba projekta bo tekla s tekočim zbiranjem podatkov, z izobraževanjem, z aktivnim delom domačinov s strokovnjaki (delavnice, okrogle mize, predavanja, prikazi v praksi, sodelovanje v drugih projektih Slovenije in Evropske unije) doma in s predstavitvami po Sloveniji (v osrednji Sloveniji in pri Slovencih v Italiji, na Avstrijskem in na Madžarskem) in v Evropi (Sredozemlje, Bruselj kot center Evropske unije, Strasbourg kot center demokracije EU, Pariz kot center UNESCO).



Vojteh Ravnikar je bil rojen leta 1943 v Ljubljani. Diplomiral je na ljubljanski Fakulteti za arhitekturo leta 1973. Od leta 1977 do leta 1980 je sodeloval v Skupini Kras. Bil je član uredništva revije AB - Arhitektov bilten. Od leta 1983 do 2007 je vodil organizacijski odbor vsakoletnih Piranskih dnevor arhitekture. Leta 1992 je ustanovil srednjeevropsko revijo Piranesi in je bil od takrat njen glavni urednik. Med leti 1993-2009 je bil profesor na Fakulteti za arhitekturo v Ljubljani, kjer je študentom v drugem letniku predaval Elemente arhitekturne kompozicije in imel svoj seminar. Skozi njegovo mentorstvo je šlo več generacij študentov in nekateri med njimi so se kalili tudi v njegovem biroju. Svoje projektantsko delo je namreč začel leta 1977 v projektivnem biroju Kraškega zidarja, v kasnejših letih preimenovanega v Kars, istočasno pa je imel svoj lasten biro v Ljubljani. Leta 2003 je z Robertom Potokarjem ustanovil projektantsko podjetje Ravnikar Potokar arhitekturni biro, d.o.o.

Med številnimi nagradami, ki jih je prejel za svoje ustvarjalno delo na področju arhitekture, gledaliških scenografij in publicistike, je treba omeniti Nagrado Prešernovega sklada in republiško Borbino nagrado leta 1980, Plečnikovo nagrado leta 1987 ter nagrado Piranesi na Piranskih dnevih arhitekture leta 1990, Prešernovo nagrado leta 2003 in nazadnje na Dunaju leta 2006 podeljeno Herderjevo nagrado za kulturni prispevek v Srednji Evropi.

VOJTEH RAVNIKAR (1943-2010)

Spomin na Vojteha Ravnikarja bo predvsem ohranjen v njegovih uresničenih delih:

Pošta in trgovina, Vremski Britof 1978
Občinska zgradba, Sežana 1979
Osnovna šola in vrtec, Dutovlje 1980
Hotel Klub, Lipica 1981
Kulturni center Srečko Kosovel, Sežana, Trakt B in C 1981, 1986, 1995
Poročna dvorana, Lipica 1982
Pokopališče, Sežana 1984
Hotel Piran, Piran - 1. faza 1986
Pošta, Zadar 1988
Stanovanjska hiša na Resljevi 24, Ljubljana 1990
Primorsko dramsko gledališče, Nova Gorica 1994
Ureditev Giordanovega trga, Koper 1994
Poslovni objekt - trakt B, Sežana 1995
Poslovno stanovanjski objekt Mandrač, Koper 1996
Ureditev Carpacciovega trga, Koper 1996
IEDC - Poslovna šola Bled, Bled 1999-2000
Nova šola Brinje z večnamensko dvorano, Grosuplje 1998-2000
Goriška knjižnica Franceta Bevka, Nova Gorica 1998-2000
Poslovno skladišni objekt Papirografike, Ljubljana 1998-1999
Poslovno skladišni objekt Imos, Ljubljana 1999-2000
Poslovni objekt Masarykova F1, Ljubljana 2000-2003
Športna dvorana Srednje šole Srečka Kosovela, Sežana 2002-2003
Srednja zdravstvena šola, Celje 2004-2005
Poslovno stanovanjski objekt Šalara, Koper 2004-2005
Poslovni objekt Masarykova F2, Ljubljana 2006-2007
Vila Mon Repos, Poslovna šola Bled, Bled 2007-2008
Zimski dvorec Bloke, Godičevo, Bloke 2009
Stanovanjska stolpnica C, naselje Majske Poljane, Nova Gorica 2010



Pošta in trgovina v Vremskem Britofu - Za ohranjenim kamnitim zidom se skriva nov program, ki je v tlorisni geometriji diagonalno zamaknjen. Arhitekt Vojteh Ravnikar s skupino Kras.- Fotografija: Damjan Gale.



Stavba občinske uprave v Sežani - Obstoječa občinska stavba je povezana z novo občinsko stavbo, ki z izpostavljenim vogalom definira ulični prostor. Arhitekt Vojteh Ravnikar s skupino Kras.- Fotografija: Damjan Gale.



Kulturni center v Sežani - V sklopu centra so bili zgrajeni trije objekti: dvorana, trakt C I. 1986 in trakt B I. 1995. Arhitekt Vojteh Ravnikar s skupino Kras.- Fotografija: Damjan Gale.

ARHITEKT VOJTEH RAVNIKAR IN KRAS

Robert Potokar

Vojteh Ravnikar je bil arhitekt zidu. Zidu, ki je izhajal ravno s Krasa, njegove prvinske materialnosti - kamna, ki je bil skozi stoletja zlagan v linije, meje in zidove. Zid je Vojteh pojmoval zelo materialno in zato je tudi večina njegove arhitekture sestavljena iz zidu: pa naj bo to prvinski kamniti zid, kot je to v primeru trgovine v Vremskem Britofu, ali pa klasično ometan zid, ki zamejuje linijo v Goriški knjižnici Franceta Bevka v Novi Gorici.

Vojteh se je vedno rad vračal na Kras. V zadnjih letih teh priložnosti ni bilo veliko, saj arhitekturnih nalog, povezanih s Krasom ni bilo več. Spomini na projekte v 70-ih letih, 80-ih in deloma 90-ih letih pa so že počasi bledele. Kazalo je, kot da ga je Kras na nek način zapustil in ne več vabil, da bi ustvaril še kaj novega. Kot, da so minila leta, ko je skupaj s skupino Kras (takrat s še zelo mladimi arhitekti Markom Deklevo, Matjažem Garzarolijem in Egonom Vatovcem) zaoral ledino in s prvimi deli na Krasu spremenil tedanja pojmovanje o arhitekturi. Splet srečnih okoliščin na pravem mestu, ob pravem času in s pravimi ljudmi je omogočil, da so mladi arhitekti v projektivnem podjetju Kraškega zidarja dobili možnost graditi na začetku svojega ustvarjanja. Tako je leta 1978 nastal projekt za trgovino in pošto v Vremskem Britofu, mali vasi na Krasu, kjer je bilo potrebno rešiti umestitev novega programa v občutljivo jedro vasi. Ideja, da obstoječega skednja ne bi podrli, ampak da bi uporabili njegove obodne zidove kot kuliso, za katero bi skrili profani program trgovine, je bila za tiste čase revolucionarna. Ohraniti kamniti zid, ga z minimalnimi elementi nadgraditi, vanj vstaviti kamnito okno in betonski steni, ki postane zgolj preklada in povezovalni element obstoječega kamnitega zidu. Zadaj pa v drugi tlorisni geometriji postaviti nov program. Tako jasno ločiti novo od starega, sodobno od prvinskega.

Ideja je bila prepoznana v arhitekturnih komisijah, ki so to idejo nagradili in podelili skupini Kras republiško na-

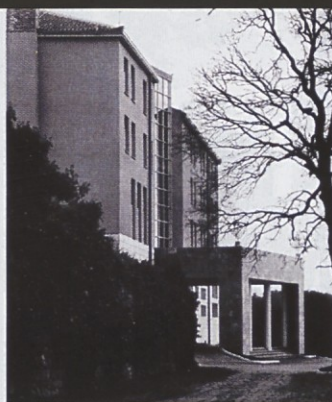
grado Borbe. Borbina nagrada je v takratnem času pomenila ogromno priznanje, saj arhitekturnih nagrad ni bilo veliko in le-te so večinoma šle v roke arhitektom, ki so zasnovali »velike« arhitekture. Male naloge pa so le stežka dobile priznanje in zato je bilo to priznanje še toliko večje.

V vmesnem času je bila trgovina v Vremskem Britofu nekaj časa zapuščena, objekt je počasi propadal in izgubljal svojo dušo. Na srečo je danes programsko objekt zopet zaživel; bilo bi pa smiselno, če se prvotni in sedanji program ne bi obdržal, da se razmisli o novem programu. Saj gre v primeru trgovine in pošte v Vremskem Britofu za prelomno točko v zgodovini odnosa do okolja, do lokalnega konteksta in do arhitekture in bi ji z novim programom (morda informacijska točka, predstavitev sodobne arhitekture na Krasu...) povrniti vsaj del nekdanjega »slovesa«. Vsekakor pa ohraniti njeno arhitekturno bistvo in ga predstaviti študentom, arhitektom in ljubiteljem naše dediščine in Krasa.

Druga prelomna stavba Vojteha Ravnikarja, povezana s Krasom, je leta 1979 zgrajena stavba občinske uprave v Sežani, ki je prav tako skupinsko del skupine Kras. Tudi pri tej stavbi je govora o zidu, vogalu, ki definira samo stavbo. Kot zanimivost, ki jo je Vojteh večkrat omenil, naj pripišem anekdoto o prepoznavnosti stavbe... V 80-ih letih, v časih Jugoslavije, so se množice iz naših nekdanjih republik odpravljale po nakupih v Trst. Ker je do cilja vodila tako rekoč edina pot po Partizanski cesti skozi Sežano, je to stavbo videlo res veliko



Pokopališče v Sežani iz leta 1984 - Stebrišče, ki nosi dvokapno streho, pomeni simbolni prehod med življenjem in smrtjo. Arhitekt Vojteh Ravnikar s skupino Kras.- Fotografija: Damjan Gale.



Hotel Klub v Lipici - Z zamaknjenostjo kvadrata v tlorisni zasnovi se vzpostavi glavni vhod v zastekleno vhodno avlo. Arhitekt Vojteh Ravnikar s skupino Kras.- Fotografija: Damjan Gale.

Gledališče v Novi Gorici iz leta 1994 - Stavba gledališča skupaj s knjižnico dopolnjene fasade ob mestnem travniku, na katerem dominira občinska stavba. Arhitekt Vojteh Ravnikar.- Fotografija: Milan Pajk.



število Jugoslovancev. Seveda se ni skoraj nihče zavedal, da se pelje mimo tako poznane stavbe, a tisti, ki so se spoznali na arhitekturo, so jo opazili. Še leta pozneje, ko je Vojteh sklepal nova znanstva v arhitekturnih krogih Jugoslavije, so mu nekdanji kolegi arhitekti pripovedovali, kdaj so prvič videli stavbo Občine v Sežani.

Tudi stavba občinske uprave izhaja iz lokalnega konteksta: išče dialog s starim, v tem primeru s staro občinsko stavbo iz 19. stoletja in s parkom z eksotičnimi drevesi, hkrati pa z novim volumnom in odrezano geometrijo sledi takratnim sodobnim tokovom. Diagonalno zarezana geometrija vzpostavlja prepoznaven element vogala v uličnem prostoru. Most, povezovalni element med obstoječo in novo stavbo, je lahkoten in transparenten, gledano iz današnje časovne distance, sicer postmoderno oblikovan kot polkrog. Zavedati pa se moramo dejstva, da so bila 80-ta leta obdobje postmodernizma, ki je bilo pozneje označeno kot nekaj nazadnjaškega, ne nazadnje tudi naivnega. Vendar pa je v tistem času ta smer pomenila korak naprej od ortogonalnosti modernizma, pomenila je vračanje k osnovnim geometrijskim oblikam, pomenila je ukvarjanje s kontekstom - in ne nazadnje - je pomenila tudi ukvarjanjem z zunanjim plaščem. Res da večkrat le površinsko.

Spomnim se, da smo še kot študenti hodili občudovat dela v tujino in ko sem to isto delo videl po četrto stoletja, sem se le nasmehnil, češ, kako se stvari in pogled na arhitekturo spreminjajo... Zanimivo, kako bodo naslednje generacije gledale na sedanje arhitekturne eksperimente?

Za občinsko stavbo je skupina Kras prejela leta 1980 Nagrado Prešernovega sklada, za celoten opus, v katerega je bila med drugim vključena tudi občinska stavba v Sežani, pa je Vojteh Ravnikar dobil leta 1987 tudi Plečnikovo nagrado.

Ker je imelo matično podjetje Kraški zidar sedež v Sežani in ker so bile ideje o urbanistični širitvi Sežane in o nastanku večjega mesta na meji pred Trstom v takratni Jugoslaviji dovolj močne, so na ta račun zgradili kar nekaj objektov. Med njimi na prvem mestu Kulturni center z dvorano leta 1981, pozneje pa še dva objekta B in C, ki sta zaokrožila celoto. Kulturni center Srečka Kosovela, zasnovan v skupini Kras, je s svojimi čistimi linijami, z navezavo na lokalni kontekst med

bolj uspešnimi arhitekturnimi rešitvami. Steber z diagonalno oblikovanimi keramičnimi ploščicami je sicer zopet postmodernistični diskurz, izstopajoč iz ubrane likovne govorice. Zunanji amfiteater pred domom izkorišča naravno danost: vrtačo, ki je le deloma preoblikovana. Trakt C je bil postavljen leta 1986 ob cesti in zaključil kulturni kompleks na severni strani. Kolonada stebrov išče stik z arhitekturo italijanskega racionalizma, s trikotnimi odprtini nad stebri pa s tedanjim postmodernističnim oblikovanjem. Trakt B je bil zasnovan bistveno pozneje, v 90-ih letih, ko skupine Kras že dolgo ni bilo več. Tokrat je Vojteh Ravnikar oblikoval južni rob kulturnega kompleksa z objektom, ki je v prvi vrsti namenjen poslovnim prostorom. Ločnica med kulturnim kompleksom in parkom ob Starem gradu na drugi strani je transparentna; skozi njo so omogočeni prehodi in pogledi v zelenje. Oblikovanje arhitekturne lupine pa je prilagojeno času nastanka in v njem ni več zaslediti postmodernističnih vplivov. Za razliko od postmodernističnega videnja arhitekturne naloge na pokopališču v Sežani (iz leta 1984), ki je mogoče najbolj prepoznavna arhitektura tedanjega obdobja. Iz obstoječe stavbe na pokopališču je Vojteh Ravnikar s podaljšanjem strehe, postavljene na stebre, postavil neke vrste hommage Plečnikovim Žalam. Stebrišče je v Sežani očiščeno klasičnih elementov, ohranja pa simbolni pomen prehoda med življenjem in smrtjo. Vežica, vstavljena v stebrišče, pa predstavlja element hiše v hiši, oziroma hiše pod skupno streho.

Če na začetku omenjam, da je Vojteha Kras na nek način zapustil, saj mu niso več naročali nalog, se je pred nekaj leti upravnik hotela Klub v Lipici spomnil nanj, ga poklical, da bi mu svetoval, kako prenoviti hotel v Lipici. Hotel, ki so ga s skupino Kras projektirali leta 1981 in v katerem se zopet prepleta kontekst, prilagajanje kraju, uporaba prvinskih materialov in prvinskih oblik. V tem primeru kvadrata, ki je sicer zamaknjen glede na osnovno geometrijo obstoječega kompleksa. V biroju smo naredili nekaj idejnih zasnov, ki pa na koncu niso bile realizirane. To je bil na nek način zadnji projekt povezan s Krasom in tudi zadnji skupen sprehod, ki sva ga z Vojtehom imela po Lipici in Krasu.

Poleg Krasa je Vojteh ustvarjal še v neposredni bližini na Primorskem - v Piranu, ki mu je bil od mest najbližji in

Športna dvorana Sežana - Lebdeča streha se kot neke vrste roka zlije s tlemi in zaobjame športni program. Arhitekt Vojteh Ravnikar z Robertom Potokarjem in Matevžem Čelikom.- Fotografija: Blaž Budja.

Knjižnica v Novi Gorici iz leta 2000 - Knjižnica se kot odprta knjiga odpre v zelenje parka in prostore knjižnice poveže z naravo. Arhitekt Vojteh Ravnikar z Marušo Zorec in Robertom Potokarjem.- Fotografija: Damjan Fabjanič.

Zimski dvorec Bloke iz leta 2009 - Zadnje delo arhitekta Vojteha Ravnikarja. Pri oblikovanju fasadne kamnite lupine in z lesenim gankom so izpostavljene asociacije na Kras. Arhitekt Vojteh Ravnikar z Blažem Budjo.- Fotografija: Blaž Budja.

zelo drag. V njem so postavili prvo razstavo skupine Kras in ob tem organizirali simpozij, ki so ga nasledili Piranski dnevi arhitekture. Piranski dnevi so bili v 80-ih letih pravzaprav edini stik z mednarodno arhitekturo. Druženja v prijetnem mestecu so študentom in arhitektom ogromno pomenila: predavanja, razstave in spoznavanje novih smeri v arhitekturi - možnost biti skupaj z evropskimi arhitekti. Piranski dnevi so pod Vojteho taktirko sčasoma prerasli srednjeevropski okvir in se z nagrado Piranesi in z revijo Piranesi, katere ustanovitelj in glavni urednik je bil, umestili med evropsko pomembne institucije.

V Piranu je bil po načrtih avtorsko deloma spremenjena skupine Kras prenovljen le hotel Piran in še to je bila izvedena le prva faza prenove med leti 1982 do 1986. Med secesijsko stavbo in prizidkom iz 60-ih let 20. stoletja je bilo treba umestiti dodaten hotelski program z glavnim vhodom. Fasada vmesnega objekta se navezuje tako na hotelski prizidek, kjer so dodani balkoni, kot na obstoječo secesijsko stavbo. Balkoni obstoječega prizidka se z linijami novih balkonskih niš mehko prelijeje v secesijsko fasado.

Na Primorskem je treba omeniti še eno mesto, v katerem je Vojteh Ravnikar pustil svoj pečat - Novo Gorico. Sprva s preoblikovanjem igralnice Park, pozneje pa z gledališčem in knjižnico v samem centru, je Nova Gorica dobila dve razpoznavni stavbi kulture in znanja. Če je gledališče (dokončano leta 1994) z uporabo fasadne opeke in osnovnih arhitekturnih elementov - valja, stožca, stebra - na nek način preobloženo v svojem zunanem videzu, je v notranjosti z uporabo hotaveljskega marmorja hladno, svečano in v oblikovanju zadržano. Iz vhodne avle pa se prostor prelije v toplo, z lesom obloženo dvorano. Prehod materialov od zunanje tople opeke, prek hladnega kamna do toplega lesa v notranjosti dvorane, pomeni prehod od toplega nagovora obiskovalcu, do njegove priprave v hladu kamna na srečanje z umetnostjo, ki se obiskovalcu pokaže v toplem lesu.

Knjižnica v Novi Gorici (projektirana leta 1996, odprta v začetku leta 2000) zaključuje podobo glavnega trga pred občinsko stavbo - trga, ki pravzaprav ni trg, ampak je zelen travnik kot spomin na Travniki v stari Gorici. Vogal knjižnice je točka, v katero se steče diagonala Erjavčeve ulice; diagonala,

ki na vzhodni strani knjižnice zarezuje radij steklene opne. Tu se knjižnica kot odprta knjiga odpre v zelenje parka in prostore knjižnice poveže z naravo. Na južni strani pa se linija fasade občinske stavbe prelije v knjižnični zid, v katerem je izrezano okno. Okno v svet znanja... Na projektu knjižnice sva delala z Marušo Zorec in to je bil tudi zadnji projekt, ki smo ga še risali na roke. Na risalnih deskah, polepljenih s pavspapirjem, smo s pomočjo pararele in z rotingi risali podrobne načrte za izvedbo.

Od takrat dalje so bili namreč v biroju vsi projekti že risani z računalnikom in tiskani s ploterji. S prihodom računalnikov pa se je konec 90-ih let začelo tudi obdobje projektov, ki sva jih naredila z Vojtehom v skupnem sodelovanju: osnovna šola v Grosupljem, poslovno skladiščni objekt Papirografike v Ljubljani, poslovna šola IEDC na Bledu, Srednja zdravstvena šola v Celju, poslovna objekta ob Masarykovi cesti in zadnji objekt - stanovanjska stolpnica Cedra v naselju Majške poljane v Novi Gorici, zgrajena poleti 2010.

V naštevanju projektov pa seveda ne gre prezreti še enega Vojtehevega projekta, vezanega na Kras. V letu 2000 smo zmagali na natečaju za novo športno dvorano ob srednji šoli Srečka Kosovele v Sežani. Dvorana (zgrajena leta 2003) zaključuje športni kompleks, zato streha ni postavljena v linijo obstoječih streh, ampak to linijo zaključuje s pravokotno smerjo, kot neke vrste roka, ki se preko vertikale zlije s tlemi. Tu ni več govora o zidu, o kraškem kontekstu; ostane samo še ideja o lebdeči strehi, ki zaobjame športni program.

Posredno navezavo na Kras bi lahko pomenil tudi Vojtehov zadnji projekt Zimskega dvorca na Blokah. Uporaba kamnitega zidu, ki zamejuje in predstavlja podstavek lesenemu nadstropju in izrezov v zidu, lahko v neposrednem pomenu izraža tudi njegovo vračanje h arhitekturi Krasa in vse znanje, ki ga je izpopolnjeval skozi leta. Projekt, v katerem so zopet lahko prišli do izraza njegova ustvarjalna moč, energija in veselje do življenja. In vse to je delal z žarom, kot da bi se globoko v sebi zavedal, da bo to projekt, s katerim se bo poslovil...

STROKOVNI NADZOR IN SVETOVANJE PRI UPRAVLJANJU S POSTOJNSKO JAMO IN S PREDJAMSKIM GRADOM

Stanka Šebela

Postojnski (dolžina 20.570 m) in Predjamski (dolžina 13.092 m) jamski sistem sta med najbolj obiskanimi kraškimi jamami v Sloveniji. Postojnski jamski sistem je v letu 2009 obiskalo skoraj 500.000 obiskovalcev, Predjamski jamski sistem pa je obiskalo 5.500 obiskovalcev. Oba jamska sistema (Postojnski: ident. št. 241 in Predjamski: ident. št. 243) sta vpisana v Register naravnih vrednot (Uradni list RS, št. 111/04, 70/60, 58/09 in 49/2004) kot vrednoti državnega pomena. Z obema jamskima sistemoma v okviru dvajsetletne koncesijske pogodbe upravlja Turizem KRAS, destinacijski management, d.d., Postojna (ime se bo z novim lastnikom spremenilo).

Od leta 2009 Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU opravlja dela krasoslovnega strokovnjaka ali jamskega skrbnika pri uresničevanju koncesijske pogodbe. Predvsem strokovno spremlja stanja jame s poudarkom na vplivu rabe jame kot naravne vrednote.

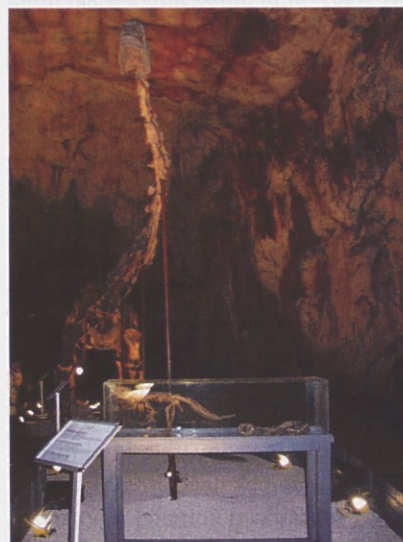
V okviru projektov *Strokovni nadzor in svetovanje pri upravljanju z jamskimi sistemi, Klimatski in biološki monitoring jamskih sistemov* (financer Turizem KRAS, destinacijski management, d.d.) ter *Meritve in analiza izbranih klimatskih parametrov v kraških jamah: primer sistema Postojnskih jam* (sofinancer Javna agencija za raziskovalno dejavnost R Slovenije) od 2009 opravljamo redni klimatski in biološki monitoring* na izbranih lokacijah.

V Kratkoročnem programu (2009-2013) rabe naravnih vrednot Postojnski in Predjamski jamski sistem so med najpomembnejšimi deli jamskega skrbnika zapisani: klimatski in biološki monitoring ter monitoring lampenflore, redno obveščanje Zavoda RS za varstvo narave - Območna enota Nova Gorica o uresničevanju koncesije in o stanju jame, izdelava sanacijskih programov za odpravo posledic vpliva rabe naravne vrednote, opozarjanje na zunanje dejavnike ogrožanja jame, spremljanje in nadzor večjih posegov in prireditev v jami (Slika 1), evidenca raziskav ter popis posegov v jamo.

V dolgoročnem programu (2009-2028) rabe obeh naravnih vrednot so v okviru del jamskega skrbnika predvideni tudi naravovarstveni ukrepi glede na rezultate petletnega opazovanja ter monitoringa jamske klime in favne.

Naloga jamskega skrbnika je strokovni nadzor in svetovanje pri upravljanju za trajnostni razvoj obeh jamskih sistemov, oblikovanje smernic za rabo jamskih sistemov kot naravnih vrednot ter klimatski in biološki monitoring obeh sistemov.

V okviru klimatskega monitoringa v Postojnskem jamskem sistemu na več lokacijah opravljamo merjenje temperature in sicer z različnimi merilnimi instrumenti, kot tudi merjenje zračnega tlaka, relativne vlage, CO₂ in vetra (Sliki 2 in 3). Interval merjenja temperature zraka je največkrat vsako uro, občasno pa merimo tudi v manjših intervalih. V manjši ponvici z vodo v Lepih jamah, tik ob turistični poti, merimo temperaturo vode in tlak vsako uro. Želimo ugotoviti možno naraščanje temperature vode v ponvici zaradi povečanega turističnega obiska. V Lepih jamah tik ob turistični poti občasno (ob prireditvah Jaslice, Velikonočni prazniki, Prvomajski prazniki, »Ferragosto«) merimo koncentracijo CO₂ v zraku. Ob večjem številu obiskovalcev se običajne vrednosti CO₂ od 2-3 krat povečajo. Hkrati smo zasledili tudi povečanje temperature zraka do 0,3 °C. Ko se povečan obisk vrne v normalne okvire, se vrednosti CO₂ in temperature vrnejo na prvotne vrednosti.



Slika 1: Razstavljeni kopiji okostij dinozavra v Koncertni dvorani, Postojnski jamski sistem.



Slika 2: Klimatski monitoring v Lepih jamah.
1 - merjenje temperature zraka in tlaka,
2 - merjenje temperature,
3 - merjenje koncentracije CO₂

Klimatski monitoring v Predjamskem jamskem sistemu je pokazal velik vpliv zunanjih vremenskih razmer na vhodne dele, ki so turistično obiskani, zato o vplivu obiskovalcev na jamsko klimo v tem primeru težko govorimo. Močno povečan obisk obiskovalcev v Postojnskem jamskem sistemu pa kaže na dvig vrednosti temperature zraka in CO₂, predvsem za predel Lepih jam (Slika 2). Pozimi priteka hladen zrak globoko v notranjost jame, kar predvsem v vhodnih delih povzroča zmrzovanje vode na skalah in kapnikih ter nastanek ledenih kapnikov (Slika 4). V zimskem času predvidevamo poskusno namestitev zavese na glavni jamski vhod za preprečevanje zmrzali v jami.

Biološki monitoring (Slika 5) v obeh jamskih sistemih kaže na pomembnost varovanja bogate podzemeljske favne in spremlja obstoječe stanje. V Rovu netopirjev v Predjamskem jamskem sistemu je rov zaprt za obiskovalce v obdobju prezimovanja netopirjev. V zadnjem času naj bi tudi v Pisanem rovu Postojnskega jamskega sistema opazili nekaj posameznih netopirjev.

Jamski skrbnik si veliko prizadeva za popis kulturne dediščine v obeh jamskih sistemih, kar naj bi se začelo opravljati konec leta 2010. Pripravili smo tudi nekaj strokovnih mnenj o vplivu postavitve biološke čistilne naprave v Koncertno dvorano (Slika 6). Postavlja se več pomembnih vprašanj o obratovanju čistilne naprave v jami, predvsem pa bo v primeru njenega obratovanja nujno njeno temeljito spremljanje.

Velik vir prahu v Postojnskem jamskem sistemu je posipanje tirov. V tem smislu bi bila nujna obsežna sanacija železnice v jami.

Monitoring reke Pivke, ki ponika v Postojnski jamski sistem, glede na zakonodajo opravlja Ministrstvo za okolje in prostor. Pojavlja se vprašanje o onesnaženosti Pivke (Slika 7) predvsem zaradi delovanja komunalne čistilne naprave v Postojni, ki mora zajemti vse vode, ki ponikajo v jamski sistem. Podzemeljska Pivka ne sme biti dodatno onesnažena iz drugih virov znotraj jamskega sistema (npr. sanitarije v jami).

Vseskozi se opravlja redno pisanje zapisnikov naših obiskov v obeh jamskih sistemih z opazovanji in ugotovitvami o upravljanju obeh jamskih sistemov, kot tudi redni sestanki o perečih in običajnih zadevah s koncesionarjem in s predstavniki Zavoda RS za varstvo narave - Območna enota Nova Gorica.

Opomba

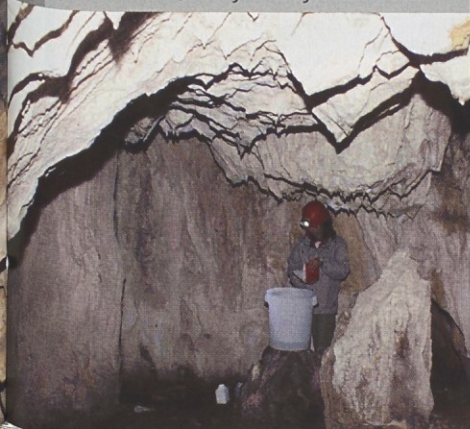
* Monitoring je opazovanje, spremljanje, opazovanje in merjenje kakega pojava; tudi sistem meritev, ocen in napoved stanja – glej Veliki slovar tujk, Cankarjeva založba, Ljubljana

Dr. Stanka Šebela, Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU,
Titov trg 2, 6230 Postojna, Slovenija, Sebel@zrc-sazu.si

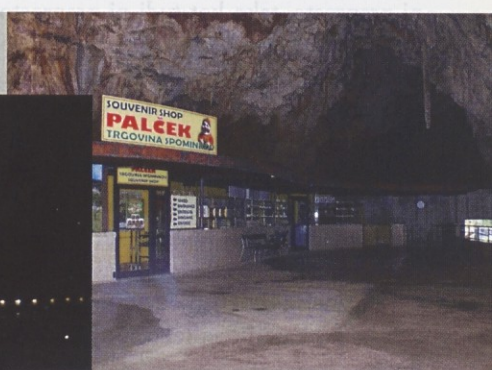
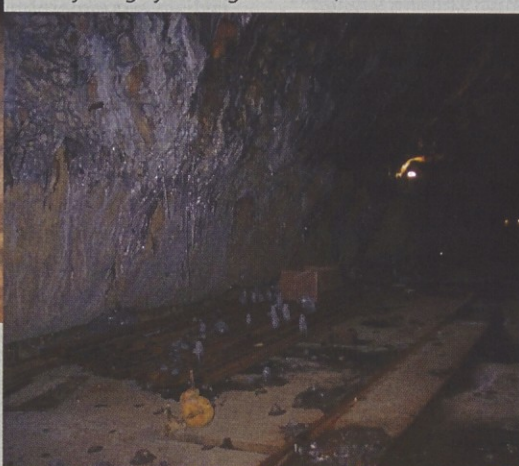


Slika 3: Odčitavanje podatkov o tlaku in temperaturi zraka, Lepe jame.

Slika 5: Biološki monitoring favne v prenikli vodi, Predjamski jamski sistem.



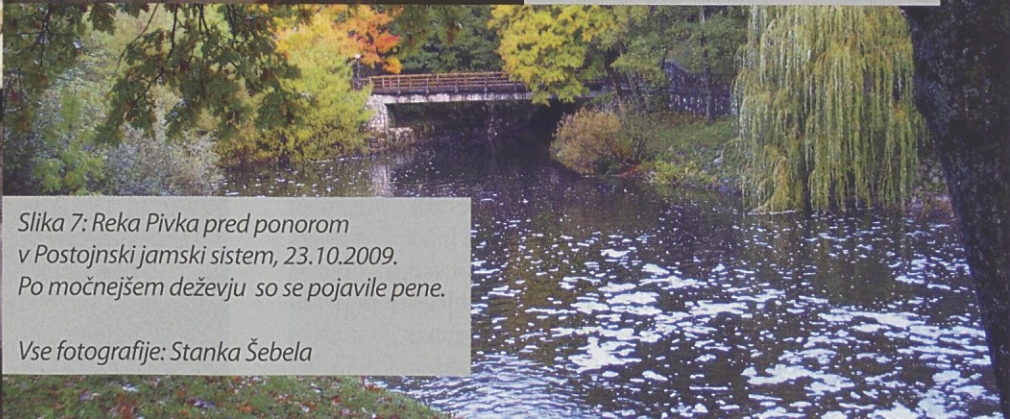
Slika 4: Ledeni kapniki v vhodnih delih Postojnskega jamskega sistema, 28.1.2010.



Slika 6: Prodajalno spominkov v Koncertni dvorani naj bi v letu 2011 zamenjala nova, zraven katere naj bi zgradili tudi biološko čistilno napravo za čiščenje odpadnih voda iz sanitarij.

Slika 7: Reka Pivka pred ponorom v Postojnski jamski sistem, 23.10.2009. Po močnejšem deževju so se pojavile pene.

Vse fotografije: Stanka Šebela



PRESEŽNI SLOVENSKI KRAS

ALI IZREDNA PESTROST PODZEMELJSKE FAVNE

POSTOJNSKO-PLANINSKEGA JAMSKEGA SISTEMA

Tanja Pipan

Slovenija je resnično dežela presežkov tudi, ko govori-mo o krasu. Skoraj polovica slovenskega ozemlja, z danes znanimi več kot 10.000 jamami, je kraškega. Samo ime za kras izvira iz naših krajev; nastalo je po imenu planote Kras. Tako imata tudi vedi, ki se ukvarjata s krasom, krasoslovje in speleologija, svoje korenine v pro-učevanju slovenskega krasa. Na slovenskih tleh je vzni-knila veda o biologiji podzemlja, ki jo v ožjem pomenu besede imenujemo speleobiologija. Po prelomnici - od-kritju prve jamske živali na svetu - so se, kot gobe po dežju, pojavila nova odkritja in novi opisi podzemelj-skih živali tako v Sloveniji kot pozneje drugod po svetu. A še vedno velja, da imamo v Postojnsko-planinskem jamskem sistemu najbogatejšo združbo podzemeljskih organizmov na svetu!

Razumevanje biologije in ekologije podzemeljskih habitatov¹ ter bioloških procesov v tem edinstvenem okolju ni preprosto, tako kot tudi ni preprosto njihovo varovanje in upravljanje z njimi. Je pa opazovanje drobnih, a živih, navadno slepih in belih zakladov podzemlja toliko bolj zanimivo. Pravi podzemeljski organizmi, torej taki, ki na površju, kjer je sve-tloba, ne morejo preživeti, imajo pogosto razvite prilagoditve (včasih sicer opazne le skozi okular mikroskopa), ki jih stro-kovno imenujemo troglomorfoze. Te vključujejo odsotnost pigmenta, redukcijo oči in kutikularnih struktur, podaljšanje okončin, zoženje telesa, če naštejemo tiste najbolj opazne in najslovesnejše lastnosti, ki si jih deli večina podzemeljskih ži-vali in po katerih se tako ločijo od svojih površinskih soro-dnikov.

Biologija podzemlja ali speleobiologija *sensu stricto* (kadar gre le za jame) je kot veda vzniknila v Sloveniji. Prva na svetu najdena in opisana podzemeljska žival je bila iz Postojnske jame. To je bil droben hrošč drobnovratnik, prvič najden leta 1831 v Postojnski jami. Eno leto po njegovem od-kritju je bil znanstveno opisan pod imenom *Leptodirus hochen-wartii*. Najdba te živalice je vzbudila med evropskimi naravo-slovci veliko zanimanja. Takrat so namreč menili, da v tema-čnih globinah podzemlja, kjer rastline ne morejo uspevati, tudi živali ne morejo živeti. Drobnovratnik je eden izmed naših najznačilnejših podzemeljskih prebivalcev. Specifično obliko-vano telo mu daje prepoznavnost tudi med nestrokovnjaki, saj majhna in ozka glava in oprsje kot vrat štrlita iz napihnjenega zadka. Tiplalnice in noge so relativno dolge in skupaj z odso-tnostjo oči in kožnega barvila nakazujejo na njegovo popolno prilagoditev na življenje v jamah. Sicer pa je o razvoju in dru-gih značilnostih, tako kot velja za večino podzemeljskih or-

ganizmov, tudi drobnovratnika, še vedno znanega bore malo.

Na Inštitutu za raziskovanje krasa ZRC SAZU že vrsto let razširjamo in poglobljamo poznavanje kraške narav-ne dediščine s pomembnimi odkritji o podzemeljski biodiver-ziteti². Slovenija velja za biotsko pestro deželo, kjer se vroče točke biotske raznovrstnosti kar vrstijo. Pomemben delež k raznolikosti živega svetâ dodaja Sloveniji podzemeljski živelj. Danes je znano, da je Dinarski kras, v veliki meri prav njegov slovenski del, svetovna vroča točka podzemeljske biodiverzi-tete. Tu najdemo številne vrste, ki imajo široko biogeografsko razširjenost, pa tudi take, ki živijo na ozko omejenih območjih in jim pravimo endemiti.

Že pred desetletji so slovenski biologi ugotovili, da je podzemeljska favna Slovenije med najbogatejšimi na svetu. Po razpoložljivih podatkih je biotsko najbogatejši jamski sistem na svetu Postojnsko-planinski jamski sistem. V njem je bilo odkritih blizu 100 živalskih vrst, strogo vezanih na življenje v podzemlju, tako imenovanih troglobiontov; tu je še bogato nespecializirano živalstvo ponikalnice Pivke in vhodnih pre-delov jam. In skoraj 180 let po prvi na svetu najdeni in opisani podzemeljski živali se raziskovanje organizmov iz podzemelj-skih globin sistema Postojnskih jam še vedno nadaljuje. Ob-javljajo se pomembna odkritja o njihovi ekologiji in biologiji ter prilagoditvah kot znak evolucije skozi dolgo zgodovino njihovega obstoja.

Zmotno je mišljenje, da podzemeljske vode pred-stavljajo le ponikalnice, globinske freatične vode³ in morda še izviri. Tu je še vrsta drugih hipogejičnih⁴ vod, kamor sodi prenikla voda, imenovana tudi kapnica v jami. Neizprosne sile narave, ki se kažejo tudi v podzemeljskem svetu, so še pose-bej intenzivne v kamninski plasti tik pod površjem, ko zaradi

Podzemeljski amfipodni rakec se od površinskih sorodnikov razlikuje po odsotnosti oči in kožnega barvila ter po podaljšanih nogah in tipalkah. - Fotografija: T. Pipan.



agresivnosti vode, tektonskih procesov in temperaturnih razlik prepredejo običajno apnenčasto kamnino v mrežo neštehtih špranj in razpok. Če so nekatere izmed njih zapolnjene s prstjo iz zgoraj ležečega sloja, so druge napolnjene s padavinsko vodo in neverjetno, a dokazano, nudijo ugodno bivališče mnogim organizmom. Morda celo bolj ugodno, kot je spodaj ležeči globoki podzemeljski svet.

Običajnemu človeku je ta predel podzemlja nedostopen, zato moramo živalice, ki so si našle svoje bivališče v razpokah tik pod plastjo prsti, ki jo strokovno imenujemo epikras, vzorčevati posredno. To počnemo sicer preprosto, a učinkovito tehniko, prirejeno za zbiranje in filtriranje prenikle vode. Med najpogostejšimi organizmi, ki jih kapljajoča voda prinese v podzemlje, so ceponožni rakci. Ceponožci so zelo uspešna skupina rakov, ki poseljujejo vse tipe vodnih habitatov, tako sladke kot slane na površju in v podzemlju. Tudi geografska višina jim ne dela težav, saj jih najdemo v visokogorskih in celo polarnih predelih ter oceanih. Vzorčenje katerega koli tipa podzemeljske vode: ponikalnice, prenikle, globoke freatične, hidrotermalne, intersticijske ali hiporejične, nas ne razočara ne po številu osebkov, ne po številu vrst ceponožnih rakov. Prav dejstvo, da so ceponožni rakci v svoji evoluciji naselili različne podzemeljske habitate in seveda v različnih časovnih intervalih, jim omogoča, da so prilagojeni na raznovrstne, tudi skrajne življenjske razmere, kar se kaže na pestri zgradbi skupine.

Epikraško favno oziroma favno v prenikli vodi Postojnsko-planinskega jamskega sistema proučujemo že desetletje. V Postojnski jami, Pivki jami in Črni jami smo našli 23 vrst ceponožnih rakov, od tega jih je dobra tretjina za znanost novih. V zadnjem letu smo v okviru biološkega monitoringa pričeli z raziskavami tudi v Predjami. Dosedanji izsledki kažejo, da je tudi tam favna sistema skalnih špranj zelo pestra. Tovrstne raziskave so pomembne z vidika proučevanja »zdravja« ekosistema, saj se kakovost upravljanja na površju kraškega sveta neposredno odraža prav v pestrosti in številu na podzemlje specializiranih živalskih vrst. In dokler je njihovo število še »dostojno«, je tudi njihovo bivališče (ki ga razumemo kot kakovost podzemeljskih vod), še zdravo (torej primerno).

Speleobiologi so bolj ali manj zagrizeni iskalci in raziskovalci podzemeljskih organizmov, so pa nekateri med

njimi razvili sposobnost, da luč, ki jim približa živi svet podzemlja, usmerijo tudi v drugo témo, ki bi raje ostala zakrita. To je črna plat človeškega značaja, ki v svoji objestnosti in zablodi prepričanja, da sme početi prav vse, kar mu trenutno koristi, ne pomisli na posledice. Zato je na kraškem ozemlju mnogo znanih, še več pa prikritih izpustov odplak in odlagališč odpadkov neposredno v podzemlje. Človek uničuje svet pod svojimi nogami kar po načelu: tega, kar se ne vidi, pač ni! Prav zaradi te temačne sledi, ki jo pušča človek za seboj, so raziskave o prisotnosti organizmov ter širše analize podzemeljskih vod pomembne z vidika ugotavljanja stanja kraškega ekosistema. Veseli nas dejstvo, da nam raziskave drobnih organizmov v prenikli vodi nad Postojnsko-planinskim jamskim sistemom potrjujejo in pričajo o uspešnem upravljanju in vzdrževanju predvsem širšega zalednega območja nad jamskim sistemom.

Površje in podzemlje delujeta kot samostojna organa v organizmu kraškega ekosistema, a kljub vsemu sta neločljivo povezana. In tako kot koža varuje vse organe v organizmu, površje ščiti in varuje podzemeljski svet. Če ga z onesnaževanjem in grobimi posegi ranimo, mu preprečimo, da bi svojo vsestransko funkcijo varovanja in ohranjanja podzemeljskega okolja opravljal še naprej. Torej: v Postojnsko-planinskem jamskem sistemu imamo najbogatejšo združbo podzemeljskih organizmov na svetu. Moramo jo zavarovati in še naprej primerno z njo upravljati. To velja tudi za zaledno površinsko območje.

Opomba

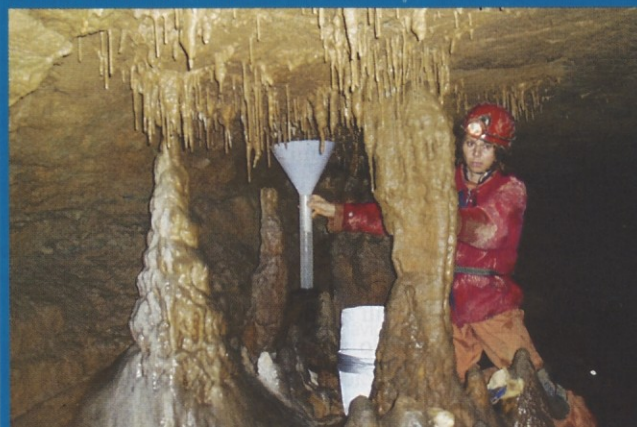
- 1 Habitat - ali bivališče je prostor, v katerem posamezne vrste najdejo ustrezne življenjske razmere, ki omogočajo njihovo preživetje in razmnoževanje.
- 2 Biodiverzitet - biotska pestrost, raznovrstnost - je pestrost živih organizmov torej število različnih vrst v določenem prostoru.
- 3 Fraetična voda - vode v najnižji, stalno zaliti (zasičeni) coni kraškega vodonosnega sistema.
- 4 Hipogejska voda - podzemeljska voda

Doc. dr. Tanja Pipan, Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU, Titov trg 2, 6230 Postojna

Paličasto oblikovano oprsje in glava ter napihnjen zadek so značilnosti drobnovratnika. Fotografija: N. Zupan Hajna.



Kapnica, ki pronica skozi plasti prsti in se pretaka skozi špranje in razpoke v kamnini, prinaša s seboj v jame tudi podzemeljske živali. - Fotografija: T. Pipan.



NOVEJŠA SLEDENJA REKE PIVKE MED POSTOJNSKO IN PLANINSKO JAMO

Franci Gabrovšek, Nataša Ravbar, Janez Turk

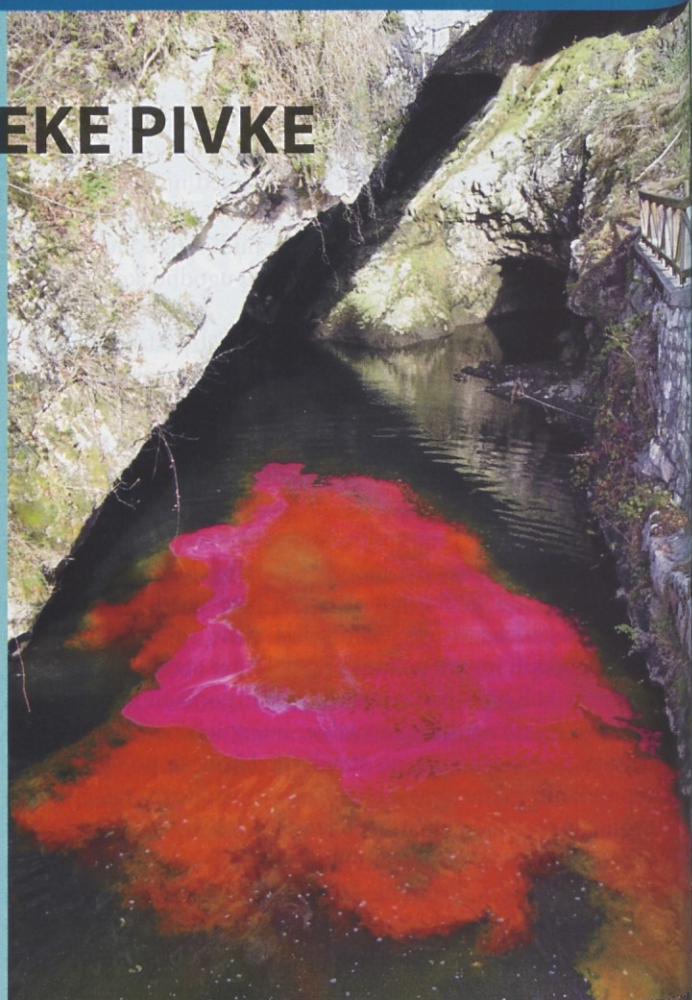
Reka Pivka je glavni dotok v Postojnski jamski sistem. Lokalno Pivka predstavlja alogeni (to je nekraški) dotok v kras, sicer pa je njeno povirje tako na krasu in na ne-krasu. Sedanji nivo podzemne Pivke predstavlja najnižji znani del Postojnskega jamskega sistema. Podzemnemu toku Pivke lahko sledimo od vhoda v Postojnsko jamo, skozi Otoško jamo in Magdaleno jamo do Črne jame in Pivke jame. Del toka med Magdaleno jamo in Pivko jamo ter Perkovim rovom v Postojnski jami in Vilharjevim rovom v Črni jami poteka v popolno zalitih rovih. Pivka jama se konča s sifonom, za katerim so potapljači preplavali in raziskali še nekaj sto metrov rovov v smeri proti Planinski jami. Približno dva kilometra toka med Pivko in Planinsko jama pa sta še vedno neznanka. Celotna dolžina podzemnega toka Pivke, med vhodom v Postojnsko jamo in sifonom v Pivki jami, je nekaj manj kot štiri kilometre.

Kljub temu, da je pot Pivke v Postojnskem jamskem sistemu dobro poznana, pa so dinamika pretakanja vode ter prenos snovi in toplote vzdolž Pivke relativno slabo poznani. V zadnjih letih smo sodelavci Inštituta za raziskovanje krasa ZRC SAZU na šestih mestih zvezno spremljali nivoje in temperaturo Pivke, poleg tega pa smo izvedli tudi tri sledilne poskuse. O slednjih pišem v tem prispevku.

Sledilni poskusi so skrbno načrtovana metoda sledilne hidrologije za ugotavljanje različnih neznank o vodnem toku, pri čemer dobro premislimo, katero sledilo bomo uporabili, ter kje in kako pogosto bomo vzorčili vodo. Posebej občutljiva so sledenja v zaledju vodnih virov (tudi Pivka spada mednje), saj nočemo, da bi sledilo prišlo do vodnega vira v tolikšni koncentraciji, da se barvilo vidi s prostim očesom. Seveda so sledila, ki jih uporabljamo, toksikološko povsem varna tudi v mnogo večjih koncentracijah, kot se navadno uporabljajo njihove koncentracije pri sledilnih poskusih.

V letu 2008 smo izvedli dve sledenji, meseca maja in novembra. Ob samem vnosu sledila (Slika 1) je bil pretok Pivke pri obeh sledenjih podoben, približno $3,5 \text{ m}^3/\text{s}$. Pojav sledila smo spremljali s terenskimi fluorimetri v Otoški, Magdaleni in Pivki jami (Slika 2), ki neposredno v reki merijo koncentracijo fluorescentnih sledil, pri čemer se meritve beležijo na spominsko kartico registratorja podatkov. Vodo smo ročno vzorčevali tudi v Planinski jami, koncentracijo sledila v teh vzorcih pa smo določili z laboratorijskim fluorimetrom.

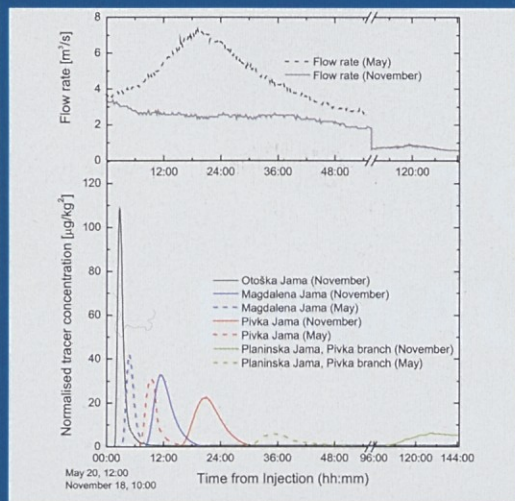
Kaj se je dogajalo po vnosu sledila, kažejo krivulje pretoka Pivke in koncentracije sledila skozi čas na različnih



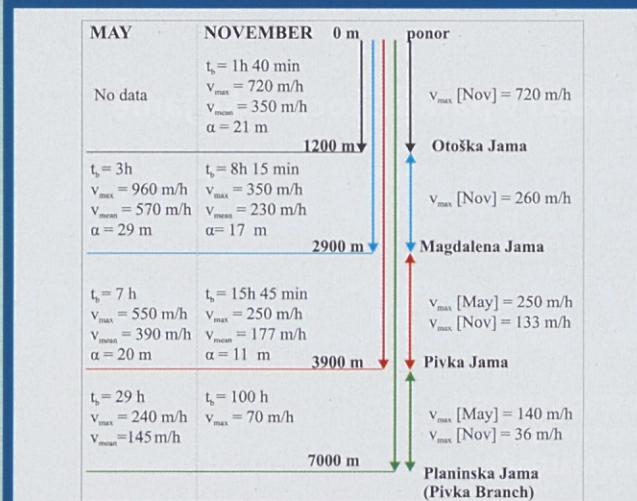
Slika 1: Vnos sledila v reko Pivko tik pred ponorom v Postojnsko jamo. Sledilo je Pivko močno obarvalo, a že v Otoški jami ni bilo več vidno.

Slika 2: Terenski fluorimeter GGUN FL 24 in TD Diver, merilnik in beležnik temperature in vodnega nivoja.





Slika 3: Grafikoni o pretokih reke Pivke in koncentracij sledila na različnih merilnih mestih za sledenji v maju in novembru 2008.



Slika 4: Najkrajši časi in najvišje hitrosti potovanja sledila vzdolž poti med ponorom in merilno točko (levo) ter hitrosti med posameznimi merilnimi točkami (desno).

točkah na Sliki 3. Krivulje koncentracije se vzdolž toka »ploščijo«; to se pravi, da postajajo vse bolj raztegnjene, največja koncentracija pa postaja vse nižja. Sledilo, ki je ob vnosu omejeno na majhen del vodnega toka, se vzdolž poti raztegne, saj delci vode, ki sledilo nosijo, po reki potujejo z različnimi hitrostmi; del vode zastane v podzemnih jezerih, del se počasi prebija skozi prodnato dno, del potuje po manjših obhodnih rojih. Mehanizmov, ki povzročajo *disperzijo* sledila, je še več.

Ob majskem poskusu se je v 24 urah po vnosu sledila zaradi izdatnega deževja v povirju Pivke njen pretok skoraj podvojil in pozneje upadal, novembra pa je pretok ves čas poskusa skoraj monotono upadal (Slika 3). Zaradi povečanega pretoka je maja sledilo potovalo precej hitreje kot novembra. Povzetek rezultatov prikazuje slika 4. Na njej so nanizani časi prvega pojava sledila na določeni točki (t_b), z njim povezane največje hitrosti potovanja ($v_{\max}$) ter približno ocenjene dolžine toka podzemne Pivke od ponora do točke merjenja. Vrednosti časa in hitrosti potovanja sledila na levi strani veljajo za celotno pot, od ponora Pivke do določene točke, vrednosti na desni strani pa za odseke med posameznimi točkami.

Zadnji sledilni poskus je bil opravljen junija 2009 ob zelo nizkem vodostaju, ki je trajal od spomladi do jeseni tega leta; od začetka maja do konca septembra je skupaj padlo 347 mm dežja, kar je le polovica povprečnih vrednosti za enako obdobje v letih med 1961 in 1990.

Ob vnosu sledila so imeli izviri na Planinskem polju nizke pretoke (Malenščica $3,3\text{ m}^3/\text{s}$, Unica $2,8\text{ m}^3/\text{s}$), prav tako Pivka na ponoru (okoli $2\text{ m}^3/\text{s}$). Ti pretoki so nato počasi še nadalje upadali (Malenščica na $1,08\text{ m}^3/\text{s}$, Unica na $0,04\text{ m}^3/\text{s}$).

Pojav sledila in doseženo koncentracijo smo opazovali v Pivki jami, v Pivškem in Rakovem rokavu Planinske jame, na izviri Unice in Malenščice. Intenzivnejše deževje se je pojavilo šele tri tedne po injiciranju sledila.

Sledilo smo najprej zaznali v Pivki jami 8. junija, z najvišjo koncentracijo $14,8\text{ }\mu\text{g/L}$ zabeleženo naslednji dan. Pozneje smo ga zopet zaznali za daljše obdobje, vendar v znatno nižjih koncentracijah.

V Pivškem rokavu in na izviri Unice smo sledilo zaznali šele 28. in 30. junija, dotlej pa se je zadrževalo v pod-

zemskih jezerih in sifonih. Prenos sledila naprej po jamskem sistemu je pospešilo deževje. Vendar je sledilo na izviri iztekalo dlje časa in v več valovih povišanih koncentracij. Najvišje koncentracije je doseglo 11. julija ($2,8\text{ }\mu\text{g/L}$ v Pivškem rokavu ter $1,5\text{ }\mu\text{g/L}$ na izviri Unice). K nižjim koncentracijam sledila v Unici je znatno prispeval razredčevalni učinek podzemnega pritoka Raka.

Sledilo se je skoraj v celoti povrnilo, v Rakovem rokavu in v Malenščici pa ga nismo zaznali niti šest mesecev po injiciranju. Skozi Postojnsko-planinski jamski sistem se je Pivka v dolgotrajnem sušnem obdobju pretakala počasi, s hitrostjo $22,8\text{ m/h}$ od ponora do Pivke jame in $5,8$ oziroma $6,5\text{ m/h}$ do Pivškega rokava in izvira Unice.

Rezultati opisanih sledenj so prinesli nova spoznanja o podzemnem toku reke Pivke med Postojno in Planino. Iz rezultatov lahko sklepamo na podobno dinamiko prenosa v vodi topnih onesnaževal skozi preučevan jamski sistem do izvirov. Podrobnejše analize rezultatov, ki jih bomo naredili skupaj z ostalimi podatki merjenj, pa bodo zanesljivo razkrile še več.

Bolj radovedni lahko o sledenjih iz leta 2008 preberete v članku, ki je bil objavljen v reviji Acta Carsologica (Gabrovšek et al., 2010), celotno revijo najdete na spletu (<http://carsologica.zrc-sazu.si>). O sledenju iz leta 2009 pa je več napisanega v prispevku Ravbar et al., 2010.

Dodatno branje:

Ravbar, N.; Petrič, M. & J.; Kogovšek, 2010: The characteristics of groundwater flow in karst aquifers during long lasting low flow conditions, example from SW Slovenia. V: Andreao Navarro, Bartolomé (ur.). Advances in research in Karst media, (Environmental Earth Sciences). Berlin; Heidelberg: Springer, str. 131-136.

Gabrovšek, F.; Kogovšek, J.; Kovačič, G.; Petrič, M.; Ravbar, N. & Turk, J.; 2010: Recent results of tracer tests in the catchment of the Unica river (SW Slovenia). Acta Carsologica, 39/1, 27-37.

Prof. dr. Franci Gabrovšek - višji znanstveni sodelavec
Doc. dr. Nataša Ravbar - znanstvena sodelavka
Dr. Janez Turk - asistent z doktoratom
Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU, Postojna

Novosti v parku Škocjanske jame

OBNOVLJENA POT V ŠKOCJANSKIH JAMAH

Rosana Cerkvnik,
Bogdan Opara,
Jana Martinčič

O bogati in pestri zgodovini urejanja poti po Škocjanskih jamah smo v reviji Kras že pisali. V decembrski številki leta 2009 (št. 97-98, str. 66) smo podrobno prikazali zgodovino urejanja poti v ponornem delu jam - v Mahorčičevi in Mariničevi jami ter Mali dolini. Predstavili pa smo tudi pričetek obnove poti, ki se je končala nedavno.



Park Škocjanske jame

Slika na levi:
Mahorčičeva jama.
Fotografija: Borut Lozej

Slika desno:
Priprave na spuščanje mostu.
Fotografija: Bogdan Opara.



Kako je potekala obnova?

V letu 2009 smo v Parku Škocjanske jame pričeli z investicijo v obnovo turistične infrastrukture, ki je finančno kot izvedbeno zelo zahtevna. Obnova turistične infrastrukture v Mahorčičevi in Mariničevi jami ter Mali dolini je del operacije »Vlaganja v turistično infrastrukturo Parka Škocjanske jame«. Operacijo delno financira Evropska unija, in sicer iz Evropskega sklada za regionalni razvoj. Poteka v okviru Operativnega programa krepitve regionalnih razvojnih potencialov za obdobje od leta 2007 do leta 2013, razvojne prioritete »Povezovanje naravnih in kulturnih potencialov«, prednostne usmeritve »Dvig konkurenčnosti turističnega gospodarstva«. Obsega, poleg obnove turistične poti skozi Mahorčičevo in Mariničevo jamo ter Malo dolino, tudi obnovo poševnega dvigala za prevoz obiskovalcev iz Velike doline ter prenovo objekta Matavun 8 v promocijsko-kongresni center. V okviru dodeljenih nepovratnih javnih sredstev je delež Evropskega sklada za regionalni razvoj 85%, delež proračuna Republike Slovenije (Ministrstvo za gospodarstvo) pa 15% upravičenih stroškov. Celotna operacija je vredna 2,500.000 €, investicija v ureditev Mahorčičeve in Mariničeve jame ter Male dolina pa je vredna 1,160.000 €. Na javnem razpisu je bilo kot izvajalec del izbrano podjetje Primorje, d.d, skupaj s partnerjem - podjetjem Kraški zidar, d.d.

Naj spomnimo, da je bila celotna pot po tem delu jamskega sistema popolnoma uničena ob poplavi leta 1965. Obnova poti se je pričela v letu 2009, ko je bila urejena zunanja pot do Mahorčičeve jame ter pot po Mahorčičevi in Mariničevi jami. Po celotni trasi poti (okrog 600 metrov) so bile postavljene tudi varnostne ograje in napeljana je bila električna inštalacija za razsvetlitev jame. Da bi ohranili pristnost in jamo ohranili v čim bolj naravnem stanju, smo osvetlili le pohodno površino, električna inštalacija pa je diskretno skrita v varnostne ograje in podporne zidove. Transport gradbenega materiala v jamo je bil omogočen skozi 90-metrsko brezno Okroglica v Škocjanu, na dnu katerega je bil postavljen za-

časen delovni podest. Mahorčičeva jama je tako prvič v svoji zgodovini osvetljena.

Z drugo fazo obnove smo pričeli meseca julija 2010, po koncu gnezditvene sezone ptic v Mali dolini. V tej fazi je bila urejena pot v Mali dolini in pod naravnim mostom, ki loči Veliko in Malo dolino. Ta del jamskega sistema je poznan pod imenom Miklov skedenj. Poti so utrjene s podpornimi zidovi iz kraškega kamna ter zaščitene z ograjo. V parku Škocjanske jame ohranjamo tradicijo urejanja poti naših predhodnikov, zato smo tudi pri tej obnovi ograje izdelali v tako imenovanem škocjanskem stilu.

Nameščanje novega mostu

Največji izziv obnove poti je bila zamenjava mostu v Mali dolini, nekoč imenovanega tudi Bertarellijev most oziroma Concordia. Jeklena konstrukcija mostu, ki je nadomestil starega, je dolga 27 metrov, težka je skoraj 11 ton in ima obliko črke S.

Priprave na spuščanje mostu so bile logistično in tehnično zahtevne. Najprej je bilo treba utrditi dostopno površino nad Malo dolino, kjer je bilo postavljeno avtodvigalo. To je v prvotni fazi služilo za ureditev delovne površine v Mali dolini, kjer je bil stari most nekoliko premaknjen in je bil uporabljen kot podest, s katerega so lahko delavci izdelali sidrišča v steni za nov most. Izvrtana so bila štiri vrtine, dolge 13 metrov, ki služijo za sidra novega mostu. Ko so bila izdelana sidrišča in ležišča mostu, so se pričele priprave na spuščanje mostu. Most je bil po projektu podjetja Ponting, d.o.o., iz Maribora izdelan v delavnicah Kraškega zidarja v Sežani. Most smo v Malo dolino spustili konec avgusta 2010. Pri tem so ključno vlogo imeli višinski delavci podjetja Ortari, podjetje Dvig pa je poskrbelo za spust mostu v globino 107 metrov. Zahtevno in natančno spuščanje mostu je trajalo pet ur, z različnih razglednih točk in varne razdalje pa so si ga ogledali tudi številni domačini. Ko je bil most spuščen, je bil



Slika levo:

Gospod Marc Botman iz Generalnega direktorata za regionalno politiko Evropske unije, dr. Henrik Gjerkeš, minister brez resorja RS, in direktorica PŠJ dr. Gordana Beltram na ogledu poti po jami.

Fotografija: Suzana Zupanc - Hrastar

Slika na desni strani:

Pot po Mariničevi jami.

Fotografija: Borut Lozej

udobno nameščen v ležišča. V naslednjih dneh so delavci namestili varnostno ograjo in pohodne rešetke. Stari most čez Reko je bil odstranjen, prav tako tudi njegovo severno ležišče. S tem so se razkrile stare stopnice iz časa prvih raziskovalcev.

Jama je svoj »vodni krst« že doživela s poplavo 19. septembra 2010, ko je bil pretok Reke 270 m³/s (povprečni pretok je 8 m³/s). Voda je zalila skoraj celotno pot po Mahorčičevi in Mariničevi jami ter nanjo nanese ogromno plavja. Mahorčičeva jama predstavlja prvi ponor Reke v kraško podzemlje, kar pomeni, da je prva na udaru visoke vode iz vsega porečja Reke. Tokratno poplavo, sicer naravni in pogost pojav v jami, je obnovljena pot dobro prenesla.

Sočasno z zamenjavo mostu so se končala tudi dela v Mali dolini in pod Miklovim skednjem. Dela so bila opravljena skladno z gradbeno pogodbo sredi oktobra 2010. Konec del je sovpadal z Velikim informativnim dogodkom Službe Vlade Republike za lokalno samoupravo in regionalni razvoj. Potekal je v Divači in v Škocjanskih jamah predstavil tri primere dobrih praks o črpanju sredstev Evropskega sklada za regionalni razvoj. Poleg operacije Vlaganja v turistično infrastrukturo parka Škocjanske jame sta bili predstavljeni tudi operaciji »1. in 2. faza kanalizacije v Divači« in »Hotel Malovec«. Slavnostna govornika na dogodku sta bila minister brez resorja dr. Henrik Gjerkeš, odgovoren za lokalno samoupravo in regionalno politiko, ter predstavnik Generalnega direktorata za regionalno politiko Evropske komisije gospod Marc Botman. Direktorica Urada za kohezijsko politiko mag. Mateja Čepin pa je predstavila Operativni program krepitve regionalnih razvojnih potencialov za obdobje od leta 2007 do leta 2013.

Vsi udeleženci dogodka so si z navdušenjem ogledali jamo. Z navdušenjem pa so si jamo ogledali tudi domačini iz vseh treh vasi v parku. Skupaj z domačini smo se skozi jamo sprehodili ob športnem dnevu, ki ga vsako leto pripravimo uslužbenci parka in domačini.

Kako naprej?

Skozi Mahorčičevo in Mariničevo jamo ter Malo dolino se bodo obiskovalci sprehodili že spomladi prihodnje leto. Ogled Mahorčičeve in Mariničeve jame ter Male doline bo možen od pomladi do jeseni, oziroma ko bodo vodne in vremenske razmere to dopuščale.

Leto 2011 bo sicer zaznamovano s številnimi dogodki, povezanimi s 25-letnico vpisa Škocjanskih jam na Seznam svetovne naravne in kulturne dediščine pri UNESCO.

V parku Škocjanske jame želimo, da se obiskovalci skozi Mahorčičevo in Mariničevo jamo sprehodijo in na ta način sami doživijo jamo, ki je še vedno edino območje svetovne dediščine v Sloveniji. Zato smo se odločili, da bo v času glavne sezone ogled jame individualen. Za varen ogled jame in informacije obiskovalcem bodo skrbeli vodniki - naravovarstveni nadzorniki. Z odprtjem Mahorčičeve jame bomo obiskovalcem ponudili nove možnosti doživljanja parka in jamskega sistema. Obiskovalcem bo na voljo več možnosti ogleda jamskega sistema - »klasični ogled« Škocjanskih jam, Mahorčičeve in Mariničeve jame ter Male doline in tudi kombinacija obeh jam. Z razširitvijo ponudbe želimo, da bi obiskovalci v parku preživeli več časa in na ta način bolj spoznali čim več značilnosti Krasa.

Rosana Cerkenik, univ. dipl. geografinja - Javni zavod Park Škocjanske jame, Slovenija, naravovarstvena svetovalka
Bogdan Opara, univ. dipl. geograf - Javni zavod Park Škocjanske jame, Slovenija, višji naravovarstveni svetovalec
Jana Martinčič, dipl. org. turizma - Javni zavod Park Škocjanske jame, Slovenija, naravovarstvena sodelavka III



Park *Škocjanske jame*

TRADICIONALNA GALA PREDSTAVA - DNEVI KOBILARNE LIPICA

Dogajanje na hipodromu v nedeljo, 3. oktobra 2010

Jasna Božac - besedilo
Sibil Slejko - fotografije

Tretjega oktobra 2010 je bila na hipodromu Kobilarne Lipica tradicionalna sklepna Gala predstava konj in jahačev ob dnevih kobilarne 2010 in za konec polletnih prireditev ob 430. obletnici nastanka Kobilarne Lipica - izvirne kobilarne lipicancev.

Program gala predstave smo pripravili z veliko skrbnostjo in željo, da bi obiskovalci videli vse zmožnosti lipiških in gostujočih jahačev ter konj. Napisan je bil do vseh nadorbnosti - od urnika z nastopajočimi in poimenovanji njihovih predstavitev do besedila za predstavo, ki ga je obiskovalcem pripovedoval strokovni vodja Kobilarne Lipica mag. Janez Rus. In ker je bila prireditev prava paša za oči, ki imajo radi konje in njihove jahače in ki uživajo v lepotah in skladnosti konjevih gibov z jahačevim ravnanjem, za tiste bralce revije Kras, ki na gala predstavo niso mogli priti, predstavljamo napovedovalčevo besedilo in izbor fotografij.

Slika zgoraj:

Lipiška čreda na 14. tradicionalni Gala predstavi v okviru dnevov Kobilarne Lipica.

Slike spodaj:

Častni pokrovitelj tradicionalne Gala predstave predsednik Republike Slovenije dr. Danilo Türk in direktor Kobilarne Lipica Tomi Rumpf

Helena Blagne in Nace Junker sta s svojimi melodijami navdušila marsikaterega obiskovalca prireditve.

Mimohod mažoret, godbe in Društva kraških ovčarjev so naznanili pričetek pestre in izborne konjeniške prireditve.





Karusel kočij z mednarodno udeležno - na fotografiji naš stari znanec Dick Lane iz Velike Britanije s štirivprego.



Usklajen in vrhunski nastop velike šolske kvadrilije Kobilarne Lipica.

Potomstvo Lipiških žrebcev v svetu

Najprej smo predstavili lipicance iz zasebne kobilarne Ordrupal z Danske, ki jo vodita Lars in Lise Heibling. Družina Heibling ima veliko potomstva lipiških žrebcev in sicer Favory Allegre XXVI in Neapolitano Allegra. Na posestvu vzrejajo in šolajo kakšnih 30 lipicancev, vključno s 8 plemenskimi žrebci in 12 plemenskimi kobilami. Lisa Heibling je začela z rejo lipicancev pred tridesetimi leti, kar je bil začetek njihovega dela in navdušenja za rejo lipicancev. Bila je sicer jahačica klasičnega dresurnega jahanja in izšolala je že veliko žrebcev. Žrebce najprej trenira na rokah in za tem jih prične jahati.

Lars Heibling je njen soprog in se ukvarja s kočijami. Prav tako prične šolanje konj z delom na rokah, potem vozi z njimi v enovpregah. Je tekmovalec v vožnji dvovpreg, vozi pa tudi štirivprege.

Potem je nastopila lipiška kvadrilija z Liso v sedlu F. Betalka XVII, z Judith v sedlu Favory XXVIII-31, s Karen v sedlu Incitato XI-6, z Malene v sedlu Neapolitano XXV-21, s Tino v sedlu Favory XXVIII.22 in s Heleno v sedlu XXVI-II-40. Vsi konji v kvadriliji so potomci lipiškega žrebca F. Allegra XXVI.

Po otvoritvenih nastopih je zaigrala godba, nakar je na stadion s padalom doskočila večkratna vojaška svetovna padalska prvakinja Irena Avbelj. Sledila sta pozdravni nagovor direktorja Kobilarne Lipica Tomija Rumpfa in govor častnega pokrovitelja predsednika Republike Slovenije dr. Danila Türka. Po nagovorih sta se z dvovprežno lipiško kočijo na hipodrom pripeljala Helena Blagne in Nace Junkar. Dvovprego je upravljal Bogdan Rener. Sledil je še mimohod mažoret, godbe in Društva kraških ovčarjev.

Tradicionalna gala predstava - Dnevi kobilarne Lipica

Po slavnostnih otvoritvenih nastopih so nastopile kočije z zastavami. Zastavo Zveze rejcev lipicanca Slovenije je vozil z lipicansko štirivprego domačin Miha Tavčar, član KK Lipica in uspešen tekmovalec, kar je dokazal tudi na letošnjem mednarodnem turnirju A kategorije v Lipici. Iz Avstrije sta nastopili iz lipicanske Kobilarne Piber dve enovpregi in sicer Andrea Dobretsberger z desetletnim žrebcom Maestoso Ancona in Hubert Scherz z dvanajstletnim lipicancem Maestoso Catinara. Hrvaško je zastopal znani tekmovalec, voznik

in rejec Ante Midvidović z dvovprego, ki sta jo vlekla desetletna Conversano zenta. S Slovaške je nastopil iz lipicanske Kobilarne Topolcianky Gašper Pavol s obema lipicanskima konjema - osemletnim in devetletnim Conversano VI-37. Zastavo Kobilarne Lipica je vozil naš najstarejši in najizkušenejši voznik Bogdan Rener z dvovprego. Zastavo Slovenije je vozil z dvovprego mladi voznik Kobilarne Lipica Bojan Glavič, ki sicer vozi v nastopni skupini Kobilarne Lipica. Zastavo Evropske unije je vozil z dvovprego mladi tekmovalec Kobilarne Lipica in član KK Lipica ter član nastopne vozne skupine Marko Memon.

Zlata mednarodna vizitka Kobilarne Lipica: velika šolska kvadrilija Kobilarne Lipica - balet v belem

Klasično šolo jahanja je Kobilarna Lipica začela uvažati po II. svetovni vojni, v petdesetih letih, in je služila preizkušanju delovnih sposobnosti lipicanskih konj, reji in selekciji v Kobilarni Lipica. Obenem naj bi omogočila promocijo in prepoznavnost našega avtohtonega lipicanskega konja v svetu. V preteklih 60-ih letih so tako lipicanci iz matične Kobilarne Lipica s sistematičnim delom, z rejo in s šolanjem osvojili srca konjeniških ljubiteljev, poznavalcev in strokovnih krogov širom po Evropi. Uspešno so nastopali s predstavami klasične šole jahanja na največjih predstavah konjeniških sejmov in prireditvah, na turnejah po Belgiji, Danski, Franciji, Italiji, Luxemburgu, Nemčiji, Nizozemski, Švici in Švedski. V športni dresuri se jim je uspelo zavihetati na odlična mesta tako na evropskih kakor tudi svetovnih prvenstvih. Nastopali so celo na olimpijskih igrah.

V prikazu velike šolske kvadrilije vrhunsko izšolanih konj so se predstavili:

1. Ladislav Fabris	87 Maestoso Samira XVIII	žrebec, 1992
2. Iztok Jelušič	146 Conversano Montaura XX	žrebec, 1995
3. Marko Blokar	183 Maestoso Gaetana XX	žrebec, 1995
4. Gregor Lisjak	168 M. Canissa XVI	žrebec, 1996
5. Kristina Umek	179 Favory Montaura XX	žrebec, 1996
6. Birgit Fabris Sauer	174 Neapolitano Montaura XIX	kastrat, 1996
7. Boris Placer	159 Neapolitano Trompeta XXXV	žrebec, 1995
8. Alojz Lah	034 Conversano Allegra XLII	žrebec, 1990

Velika šolska kvadrilija je pravzaprav zlata vizitka šolanja konj. Osem vrhunsko izšolanih lipicanskih žrebcev isto-

časno in drug za drugim so predstavili vaje klasične umetnosti jahanja v posebej za to pripravljeni koreografiji in ob zvokih glasbene spremljave, ki poudarja njihovo gibanje. Vse, kar smo videli, se zdi lahko opravljeno igranje, vendar je to rezultat dolgoletnega vsakodnevnega dela in popolnega zaupanja ter usklajenosti konja in jahača. To je vrhunec jahalne umetnosti, ki zahteva veliko profesionalnost jahačev in maksimalno izšolanost konj. Le tako uspejo izvajati najtežje elemente klasične dresure, kot so stranhodi, piruete, piaff, passage, v ritmu, ohranjujoč takt in harmonijo v skupinski predstavi.

V letošnjem letu se je velika šolska kvadrilja Kobilarne Lipica predstavila na slavnostni akademiji ob praznovanju 430. obletnice Kobilarne Lipica 19. maja 2010.

Belo-črno kontrastna zrcalna slika belega in črnega lipicanca pod taktirko nežnih ženskih rok.

Pas de deux ali korak dveh Kobilarne Lipica, ki je doživel svojo premiero 19. maja 2010 na dan praznovanja obletnice ustanovitve Kobilarne Lipica.

1. Neja Kogoj	164 Maestoso Steaka XVII	žrebec, 1995
2. Urška Vadnjaj	331 Conversano Bonaidea XXVII	žrebec, 2001

Program Pas de deux je zrcalna slika jahanja, mojstrovina jahalne umetnosti, ki sta jo sposobna predstaviti le prav dobro uvežbana jahača v sedlu lipicanskih žrebcev, izšolanih do najvišjega nivoja. In to sta pokazali Urša Vadnjaj na črnem žrebcu ter Neja Kogoj na belem žrebcu. Prikazali sta vhod v galopu, pozdrav, traversale levo in desno v cik-caku, prehode v piaff in passage, piruete, menjave galopa v skoku - in vse to vseskozi v enakomernem, usklajenem gibanju in ritmu.

Predstavitev vozov Kobilarne Lipica, katerih zvok je v letošnjem jubilejnim letu slavnostno odmeval po mnogih krajih Slovenije

V Kobilarni Lipica se je vožnja tradicionalno gojila kot preizkušanje delovnih sposobnosti kobil. Prvi zametki športne vožnje segajo v 60. leta prejšnjega stoletja, vendar so športni oddelek nato razpustili, vožnjo pa so poslej gojili v smislu starega poslanstva. V zadnjem času se obnavlja in vse intenzivneje razvija športna vožnja tako lipicanskih kobil kot tudi lipicanskih žrebcev. Vožnja predstavlja v Kobilarni Lipica sestavni del predstave klasične šole jahanja in vedno bolj se vožnja pojavlja v poslanstvu promocije Kobilarne Lipica.

Nastopili so kočijaži Kobilarne Lipica in njihovi štirinožni varovanci, ki so v letu 2010 vozili in razveseljevali gledalce širom po Sloveniji. Na njihovih vozovih so sedele tudi prikupne mažoretke iz Povirja in prijazno pozdravljale gledalce prireditve.

Enovprego je vozil Bojan Glavič; njegov sovoznik je bil Dragan Mijatović. Vprežena je bila lipicanska kobila 325 Gratosia XIII, letnik 2001. Bojan je prišel v Kobilarno Lipica ob 425. obletnici in je letos njeno 430. obletnici z veseljem obeleževal širom po Sloveniji, saj je bilo na omenjenih prizoriščih videti največkrat »njegove« konjičke.

Dvovprego je vozil Marko Memon; njegova sovoznica je bila Petra Sevcnikar. Vprežena sta bila lipicanska žrebec 347 Neapolitano Trompeta XL, letnik 2002, in 350 Nea-

politano Betalka XXVI, letnik 2002. Marko Memon je novi državni prvak v vožnji dvovpreg in tako stopa po stopinjah starejših kolegov. Odlikuje ga veselje do vožnje in do lipicancev. S ponosom in uspešno jih predstavlja tako v športni vožnji kot v okviru predstavitev doma in po Sloveniji.

Štirivprego je vozil Bogdan Rener; njegova sovoznika sta bila Jozo Mačinković in Zijad Hadžić. Vpreženi so bili lipicanski žrebci: 399 Conversano Thais XXXVIII, letnik 2003; 54 Siglavy Famosa I, letnik 1998; 182 Neapolitano Strana I, letnik 1996, 223 Maestoso Capriola XXVII, letnik 1997. Bogdan Rener ima za seboj tridesetletne izkušnje v pripravi enovpreg, dvovpreg in štirivpreg v Kobilarni Lipica. Je praktično zvezda stalnica predstav klasične šole jahanja Kobilarne Lipica. Izkušnje si je med svojim dolgoletnim delom nabiral doma in v tujini. V Kobilarni Lipica uspešno vodi oddelek za vožnjo in tako imenovani konjeniški vozni park Kobilarne Lipica, ki šteje že približno 25 čistokrvnih lipicancev - kobil in žrebcev.

Nekaj iz zgodovine Kobilarne Lipica...

Kobilarna Lipica - domovina plemenitih, elegantnih, snežnobelih lipicanskih konj in ena izmed najstarejših kobilarn na svetu - je bila ustanovljena v davnem letu 1580. Lipicanska pasma konj izvira iz kraških konj, ki so bili poznani po svoji vzdržljivosti in visoko dvignjenem koraku že v antičnem in pozneje v rimljanskem obdobju. Slovenski Kras je poleg Arabskega in Pirenejskega polotoka že v antiki slovel kot eno izmed treh najbolj vplivnih rejskih območij plemenitih konj.

Tudi v srednjem veku je bil kraški konj cenjen kot turnirski, delovni in vojaški konj. Ime Lipica se pojavlja v dokumentih že v drugi polovici 15. stoletja. Na tem območju je tedaj delovalo več kobilarn, v katerih so vzrejali avtohtonega kraškega sivca. Po letu 1580, ko je Lipico kupil vladar slovenskih dežel, pa so njegovo kri plemenitili z andaluzijskimi in drugimi žrebci. Janez Vajkard Valvasor je v letu 1689 zapisal: »Vzrejajo najboljše konje, ki se imenujejo kraški konji in se izvažajo po vsej Evropi«. Več kot dvesto let se je čreda v celoti razvijala na Krasu. V tem času se je oblikovalo pet od šestih originalnih linij žrebcev: Pluto (1772), Conversano (1774), Favory in Maestoso (1782), Neapolitano (1783). Pozneje se je oblikovala še linija Siglavy (1810).

Lipiška kobilarna je od leta 1796 pred različnimi vojskami morala večkrat bežati in šele takrat se je pričela širitve reje lipicancev tudi v drugih kobilarnah tedanjih skupnih držav.

V Kobilarni Lipica domuje danes kakšnih 350 konj čistokrvne lipicanske pasme, matična čreda plemenskih kobil pa šteje okrog 100 lipicanskih kobil. Kobilarna Lipica se s tem uvršča v svetovni vrh kobilarn za vzrejo lipicancev in deluje kot kulturno-zgodovinski spomenik izjemnega pomena za Republiko Slovenijo.

Lipicanec je posebna pasma konj, po rasti srednje velik, 160 cm visok - merjen na vrh. Vsa njegova lepota in žar prideta do izraza prav v njegovem gibanju, kar je lipicanca še posebej usposobilo za klasično šolo jahanja, za športno dresurno jahanje ter za vožnjo. Vzreja lipicanskih konj je močno razvita tudi v Republiki Sloveniji, saj šteje čreda Združenja rejcev lipicanca Slovenije še dodatno približno 600 čistokrvnih lipicanskih konj. S tem ima Republika Slovenija med 5000 lipicanci na svetu skoraj eno petino konj pod svojim



Pas de deux Združenja rejcev lipicanca Republike Slovenije.



Usklajen in eleganten nastop črno-belega pas de deux je navdušil gledalce.



Vozovi Kobilarne Lipica na čelu s štirivprego, ki jo vozi Bogdan Renner.

lastnim okriljem. Kobilarna Lipica neguje in razvija klasično šolo jahanja in vožnjo, s katero se je že uspešno predstavila širom po Evropi in na številnih prireditvah v Lipici.

Osnovno poslanstvo kobilarne Lipica je nadaljevanje 430-letne tradicije v vzreji in selekciji konj čistokrvne lipicanske pasme

Kobilarna Lipica že vsa stoletja svojega obstoja goji šest originalnih linij žrebcev. Predstavnike – plemenske žrebce teh linij so na gala prireditvi predstavili lipiški jahači iz nastopne skupine in sicer: Kristina Umek, Birgit Sauer Fabris, Marko Blokar, Miran Mavec, Miro Dragič in Iztok Jelušič.

Lipircanci v prijaznih domovih širom po Sloveniji

Predstavitev Združenja rejcev lipicanca Slovenije, ki združuje več kot 200 članov in 600 čistokrvnih lipincev, priča o razširjenosti in priljubljenosti njihove reje v Sloveniji. Združenje je priznana rejska organizacija. Kobilarna Lipica in tudi Združenje sta člana Mednarodnega združenja rejcev lipicanca – LIF. Na mednarodnem tekmovanju enovpreg in dvovpreg ter na državnem prvenstvu v vožnji v preteklih dnevih se je Združenje v letošnjem letu predstavilo s kar velikim številom vozov. In del teh vozov se je predstavilo tudi na tej predstavi. Združenje rejcev lipicanca Slovenije vse bolj razvija tudi dresurno jahanje in lipircanci že kar uspešno nastopajo tudi v tekmovalnem športu in gredo po stopinjah Kobilarne Lipica. V Sloveniji tako prevladuje jahalni tip lipicanca in na prireditvi smo predstavili sadove njihovega dela.

Predstavitev dveh parov v točki Pas de deux ali Korak dveh

Program se je nadaljeval z nastopom dveh parov (jahača in konja) v točki Pas de deux ali Korak dveh. Jahač Gregor Turk v sedlu lipicanca 274 Conversano Allegra, rojenega leta 2001, prihaja iz znanega hleva Jožeta Turka in domujeta v Starem Trgu pri Ložu. Jahač Dejan Memon v sedlu konja 267 Siglavy Capra III, rojenega leta 2001, katerega rejec je France Pirnat, je prav tako iz Starega Trga pri Ložu, lastnica pa je Dragica Štiblar Martinčič iz Cerknice.

Poznavalci se strinjajo, da je pravilno odjahati dresurno nalogo že sicer zelo zahtevno dejanje. Še težje pa je, če

se v tem poskusita dva jahača hkrati, katera morata pri tem paziti, da je gibanje obeh konjev sočasno in usklajeno, saj so sicer napake toliko bolj vidne. Zaradi tega to brez trenerja ne gre... Oba jahača in konja trenira domačin Žarko Kariž iz Divače.

V nadaljevanju je Gregor Turk z lipincem s 274 Conversano Allegra prikazal še nekaj zahtevnejših elementov dresurnega jahanja, kot so menjave galopa v skoku in stranhodi.

Nastopil je tudi Uroš Zupančič na plemenskem žrebcu Maestoso Bona, katerega lastnik je domačin Igor Trebec iz Križa pri Sežani.

Kočijaži Združenja rejcev lipicanca Slovenije in njihovi sovozniki

V zadnjih petih letih so zelo napredovali kočijaži Združenja rejcev lipicanca Slovenije v množičnosti nastopov in z dobrimi rezultati na tekmah ter na promocijskih nastopih na raznih prireditvah. Na gala prireditvi so se prvič predstavili s štirimi vpregami.

Prva štirivprega: Voznik Miha Tavčar, sovoznika Janko Tavčar in Anton Zorman. Štirivprega je iz Povirja pri Sežani. Vpreženi žrebci so bili: 485 Conversano Wera XXII, rojen 2005; 490 Conversano Samira XXV, roj. 2005; 417 Conversano Pakra, roj. 2004, ter kastrat Incitato XIV-27, roj. 2005... Tistim, ki spremljajo tekmovanja vpreg v Sloveniji, Mihe Tavčarja ni bilo treba posebej predstavljati. Je prvi favorit na tekmovanjih, na katerih pogosto zmaguje. Seveda k tem rezultatom prispeva vsa družina, ki Miho podpira v tej dejavnosti, oče Janko pa nastopa kot prvi sovoznik. Voznika Miho odlikuje tenkočutno in odločno ravnanje z belimi lepotci, kar se odraža v suverenih nastopih vpreženih žrebcev.

Druga štirivprega: Voznik Matjaž Hlebš. Štirivprega je iz okolice Ljubljane. Vpreženi konji: kastrata 500 Neapolitano Trompeta VII, roj. 2006, in 592 Conversano Trompeta VII, roj. 2007, ter kobili 311 Trompeta XI, roj. 2004, in 283 Trompeta VII, roj. 2003. Na kmetiji Hlebševih se ukvarjajo s konjerejo že 20 let. Vzreajo 25 konjev, od tega 8 lipincev, ki izhajajo iz lipiške kobile Trompete, ostala čreda pa pripada slovensko hladnokrvni pasmi. Vse konje naučijo vožnje in tudi dela pod sedlom, tako da sodelujejo na najrazličnejših



Mojstrsko izvedena levada - element šole nad zemljo.



Ladislav Fabris in 261 Maestro Slavina XIX v prostem programu z glasbo Grand Prix nivoja.



Prvič gostja v Sloveniji - svetovno znana mojstrica Anne Krüger in njena do popolnosti uigrana ekipa živali.

canca pod taktirko nežnih ženskih rok.

Poleg druge, svetovno znane Kobilarne Lipica, ki je dovolj majhna, da jo lahko obišče vsi, tudi tisti, ki se v tem postopku želijo izboljšati, obstaja še ena, ki je namenjena izključno profesionalnim tekmovanjem.

tekmovanjih z vpregami. Vozijo štirivprego z lipicanci in s hladnokrvnimi konji. Z lipicansko dvovprego in štirivprego vozijo za razne protokolarne sprejeme, velike prireditve, poroke, obletnice in turistične vožnje na območju vse Slovenije.

Prva dvovprega: Voznik Aleksander Ozmec, sovoznica Jasmina Rakoša. Dvovprega prihaja iz Gorišnice na Štajerskem. Vpreženi kobili: 225 Gaetana XI, roj. 1999, in 438 Gaetana XVIII, roj. 2005. Brata Ozmec sta v zadnjih dveh letih prav tako pospešeno nadgrajevala svoje delo z lipicanci, tako v nastopih kot na tekmovanjih kočij. Vzreja lipincev v družini Ozmec je posebej znana tudi zaradi črnih lipincev, ki so postali njihov zaščitni znak. Pri delu z lipicanci jo odlikuje velika mera ljubiteljstva, zavzetosti in strpnosti.

Druga dvovprega: Voznik Alen Sakič, sovoznik Taip Muikič. Tandem prihaja iz bližnje okolice, iz Divače. Vprežena lipicanca - Siglavy Capriola in Siglavy Slavina. Alen in Taip sta v triletnem delu z lipicanci prešla iz začetnih izkušenj zelo hitro v treninge za tekmovanja, na katerih sedaj uspešno nastopata. Značilnost njunih nastopov sta temperamentnost in energičnost v vožnji z lipicanci. Tudi njun prispevek k promociji lipincev je postal opazen.

Čez drn in strn v vrtoglavem diru - priljubljeni gostje čikoši z Madžarske v prikazu madžarske pošte, ki simbolizira dir po madžarskih stepah.

Stoječ na konjskem hrbtu je nastopil čikoš Gabor Segedy, vodja skupine Simon Jozsef. Avstrijski slikar Koch je namreč naslikal zgodovinski prizor madžarske pošte na umetniški sliki in to sliko je v šestdesetih letih prejšnjega stoletja videl madžarski jahač Lenart Bela ter ustanovil skupino, ki se predstavlja s to atraktivno točko, ki jo najbolj spretni jahači izvajajo tudi z osmimi ali z desetimi konji, rekordnih pa je kar štirinajst konjev. Čikoši so ponesli sloves Madžarske po vsem svetu... Gledalci so uživali v Gaborjevi moči, hitrosti in spretnosti.

Vredno je bilo čakanja... Prvič je gostovala v Sloveniji in v Kobilarni Lipica svetovno znana Anne Krüger

Videli smo belo-črno harmonijo, zvestobo, zaupanje, prostost. Bila je predstavitev, ki išče svojo istovetnost. Anne

oddelek za vožnjo in tako imenovani konjeniški vzni par Kobilarne Lipica, ki sta se približno 25 stoletnih lipicancov - vsak v svoji vrsti - združila v eno celoto. Kobilarna Lipica neguje in razvija klasično lastno okoliščino.

Krüger je pokazala absolutno timsko delo med psi, kozami in konjem ter človekom: popolna natančnost v šolanju, popolna koncentracija, napeto pričakovanje in usklajenost v eni samcati sliki. Štirje psi pasme Border Collie so na hipodromu vodili in na centimeter natančno usmerjali štiri veličastne valiserske koze, ki jih krasijo črne lise po vratu. Vodili so jih skozi vrata in preskočiti so morale tudi manjše ovire - vse pod budnim očesom psov. Samo mojstrica Anne Krüger, ki popolnoma obvlada govorico psov in sporazumevanje s konji in kozami, lahko do popolnosti izpelje takšno predstavitev.

Ovčarica Anna Krüger, ki je praktično že televizijska in radijska zvezda, obvlada ne samo trening vodljivosti živali do najvišje kakovostne ravni, ampak je tudi petkratna nemška državna prvakinja in podprvakinja za delovne pse in sodi med najboljše trenerje psov pasme Border Collie. Na njenem ekološkem gospodarskem posestvu v kraju Melle v Nemčiji s svojimi štirinožnimi prijatelji skrbi za več kot 1000 ovac, koz, gosi in kokoši poleg psov. S svojo predstavo je med drugim že sodelovala na elitnih tekmovalnih in konjeniško-sejemskih prireditvah, kot so: German masters - v Stuttgartu, Konji in lov - v Hannoveru, Hippologica - v Berlinu, v HOP-TOP show programu - v Equitani.

Bela lepota, gracioznost, temperament in borbenost - edinstvene lastnosti lipicanskih žrebcev

Belo lepoto, gracioznost, temperament in borbenost so predstavile vaje iz šole nad zemljo, ki slovijo širom po svetu. Opravili so jih:

1. Kristina Umek	179 Favory Monteaura XX, 1996 pesade in španski korak
2. Iztok Jelušič in Miran Mavec	225 Siglavy Slavina XVI, 1998 kapriole
3. Gregor Lisjak in Marko Blokar	287 Maestoso Gratiola II, 2000 kurbete
4. Boris Placer in Birgit Sauer Fabris	070 Neapolitano Capriola XIV, 1991 levade
5. Alojz Lah	076 Siglavy Thais XXXII, 1991 kapriole



Madžarska pošta s čikoši in pastirske igre madžarskih čikošev vedno poskrbi za hitrejši srčni utrip gledalcev.

Posebnost in odlika lipicancev, s čimer so zasloveli po vsem svetu, so vaje iz tako imenovane šole nad zemljo – v zraku. Te vaje lahko izvajajo le konji – specialisti, ki jim je mati narava podarila temperament in željo po vzpenjanju in kar je človek z dolgoletnim šolanjem in z korektnim delom izpopolnil v elemente klasične šole jahanja nad zemljo. To so: levada, pesada, kapriola in kurbeta.

Pri levadi se žrebec dvigne na močno upognjenih zadnjih nogah s pokrčenimi prednjimi nogami in ostane v taki poziciji nepremično nekaj sekund kot pravi spomenik.

Pesada je podobna levadi, le da pri levadi konjevi zadnji nogi nista spodviti kot pri levadi in je konj zato v celoti višji.

Kapriolo se izvaja iz piaffa: žrebec temperamentno skoči z vsemi štirimi nogami v zrak, da njegovo telo za hip lebdi v vodoravni legi, hkrati pa sočasno sune s prednjima spodvitima nogama in z zadnjima iztegnjenima nogama. Velikokrat se ta skok imenuje tudi srnin skok v prispodobu.

Kurbeta je med najtežjimi vajami šole nad zemljo in je prava mojstrovina, ki zahteva zelo zelo nadarjenega žrebca. Konj izvede dva do pet skokov ali celo več, drugega za drugim iz drže levada, ne da bi se s sprednjima nogama dotaknil tal.

Čikoši - ponos madžarske zgodovine in življenja v madžarskih stepah

Nastopili so tudi čikoši – nekdanji pastirji v madžarskih stepah. Prišli so iz kraja Domony Völty iz znamenitega Lazara Lovasz Parka. Tam je doma znana tekmovalna družina bratov Lazar, uspešnih mednarodnih tekmovalcev, ki imajo skoraj osemdeset konj. Polovica med njimi je lipicancev, ki jih trenirajo v tekmovalni vožnji, polovica konjev je pa noniuosov, ki jih uporabljajo za čikoško jahanje.

Na lipiškem hipodromu so se predstavili čikoši Simon Jozsef, Anna Variu in Jozsef Mercs in občinstvo seznanili z načinom jahanja, ko so pazili na konje med pašo, na črede

sivega goveda in na črede ovac. Pastirji jahajo konje brez sedla. Pokanje biča naj bi dajalo slutiti zvok orožja, na katerega naj bi se konji privadili. Velikokrat je bilo odvisno življenje v tej divjini prav od tega, da so se konji tiho in disciplinirano znali skriti pred zalezovalci – pandurji. Prav zato so pastirji naučili svoje konje ležečih in sedečih vaj, ki so jih pokazali med svojim nastopom.

FEI Grand Prix - Kür ali Prosti program z glasbo

V sklepnem delu prireditve je nastopil v prostem programu z glasbo (FEI Grand Prix Kür) na žrebcu 261 Maestoso Slavina XIX, rojenem leta 1999, naš najboljši jahač v dresurnem jahanju Ladislav Fabris.

Ladislav Fabris je v Kobilarni Lipica zaposlen že 39 let. V vsem tem času je uspešno zastopal barve Kobilarne Lipica in Slovenije na športnem področju na številnih evropskih in svetovnih prvenstvih ter na znanih mednarodnih turnirjih. Z nastopno skupino klasične šole jahanja Kobilarne Lipica se je v sedlu lipicancev predstavil javnosti širom po Evropi. V letu 2010 nas je prav par, ki se je predstavil na gala prireditvi, navdušil s svojim nastopom na kvalifikacijskem tekmovanju v dresurnem jahanju za svetovni pokal v Lipici, na katerem sta dosegla odlično 8. mesto.

Sklepna točka prireditve je bila predstavitev lipiške plemenske črede - kobil s poskočnimi žrebeti, polnimi življenja. Vsi ti bodo poskrbeli za nadaljnji razvoj in ohranitev večstoletne tradicije Kobilarne Lipica... Na hipodrom so jih pripeljali in jih usmerjali po njem v gibanju madžarski pastirji - čikoši. Plemenska čreda predstavlja ponos in srce Kobilarne Lipica že 430 let!

Jasna Božac, glavna sekretarka organizacijskega odbora pokala v dresurnem jahanju v Lipici, JZ Kobilarna Lipica



ZADRUŽNA KRAŠKA BANKA JE OB DNEVU VARČEVANJA NAGRADILA ŠOLARJE IN DIJAKE NA TRŽAŠKEM

Dušan Kalc

Leta 1924 je v Milanu potekal prvi mednarodni kongres hranilnic. Na njem so razpravljali in odločali zlasti o pomenu varčevanja in na koncu se je izluščil sklep, naj 31. oktober postane svetovni dan varčevanja. Od takrat je prešlo v navado, da bančni zavodi vsako leto na ta dan priredijo razne pobude, s katerimi se ljudi spodbuja v skrbi za varčevanje. Posebno pozornost so namenjali in še vedno namenjajo zlasti mlajšim rodovom, kajti nadvse pomembno je, da se človek že z mladih nog nauči,

kako odločilno je varčevanje ne le za posameznika, ki se za varčevanje pač odloči, temveč predvsem za širšo družbo sploh in za njen skladnejši razvoj. Tega se morda v še večji meri zavedamo v sedanjih razmerah globalne finančne krize, v katerih je svetovno gospodarstvo v vse večjih težavah in iz njihovega primeža še ni videti pravega izhoda, o čemer priča zlasti naraščanje splošne nezaposelnosti.

V teh splošnih naporih, da bi v ljudski zavesti čim bolj razširjali skrb po varčevanju, se od nekdaj posebno izkazuje Zadružna kraška banka na Tržaškem, ki vsako leto v zadnjih oktobrskih dneh poskrbi za simpatično in nadvse koristno pobudo, namenjeno prav mlajšemu rodu. Najboljšim šolarjem in dijakom namreč podeli denarno nagrado.

Tako je bilo tudi letos... V petek, 29. oktobra, je bila namreč v dvorani Zadružne kraške banke na Opčinah tradicionalna nagraditev. Nagrade so prejeli izbrani učenci petega letnika osnovnih in tretjega letnika nižjih srednjih šol na Tržaškem. Vsak izbrani šolar je prejel ček v vrednosti 75 evrov, vsak izbrani dijak pa je prejel ček v vrednosti sto evrov.

Banka je svojo denarno podporo namenila petdesetim otrokom in kot običajno je bila sicer prostorna dvorana skoraj pretesna, da bi sprejela vse občinstvo, ki se rado odziva na to pomembno in hkrati zabavno prireditev, saj jo običajno bogatijo kulturnozabavne točke. Letos je prireditev razgibal nastop novonastalega otroškega ansambla Uopenska mularija, ki je s svojo sproščenostjo navdušila občinstvo.

Posebej velja poudariti dejstvo, da je "varčevalna" pobuda Zadružne kraške banke namenjena tako slovenskim kot italijanskim šolarjem in dijakom. Slovesnost nagrajevanja je zato tudi priložnost za srečanje slovenskih in italijanskih otrok in seveda tudi njihovih staršev, sorodnikov in prijateljev. Zadružna kraška banka je namreč zelo pozorna na etnično mešan teritorij ter na probleme sožitja in zблиževanja med različno govorečimi ljudmi.

Predsednik upravnega odbora Zadružne kraške banke Sergij Stancich, ki je skupaj z glavnim ravnateljem banke Aleksandrom Podobnikom in ob sodelovanju odgovornih za stike z javnostjo Sabine Citter in Sabine Čuk izročil denarne nagrade, je ob tej priložnosti naglasil pomen pobude ter povedal svoj pogled na vrednost denarja ter na pomen idealov solidarnosti in zadružništva, ki sta značilni za delovanje ZKB.

O pomenu varčevanja ter zadružništva je spregovorila tudi gostja večera - predstavnica vsedeželne zveze Confcooperative FJK - gospa Anna Quaia, ki je predstavila projekt "Zadružne banke in njih srečanje s šolo", v uresničevanju kate-



Številna publika na nagrajevanju.

Slika na levi strani:

Predsednik ZKB Sergij Stancich izroča dijakinji nagrado.

Vse fotografije: KROMA



Glasbena točka mladinskega ansambla
Uopenska mularija.

Slika spodaj: Skupinska fotografija nagrajencev s
predsednikom ZKB Seregijem Stancichem in ravnateljem
Aleksandrom Podobnikom.



rega sodeluje tudi Zadrúžna kraška banka. Samo v preteklem šolskem letu je Zveza zadrúžnih bank Furlanije Julijske krajine pritegnila 87 šol v vsej deželi s skupno 177 razredi in 3309 dijak, pri čemer jim je razdelila 2175 CD-jev in 1391 knjig.

Med dejavniki, ki so se še izkazali ob letošnjem dnevu varčevanja na Tržaškem, velja omeniti tudi pobude Poštne-ga podjetja, ki je pripravilo dva posebna poštna žiga in poučno predavanje. Poštne hranilne knjižice so namreč zelo priljubljene v Italiji, o čemer priča podatek, da je v obtoku nič manj kot 27 milijonov teh knjižic in da se je njihovo število v zadnjem letu povečalo za 11,4 odstotka. Tudi v tržaških poštah uradih so v prvi polovici letošnjega leta zabeležili 2,84-odstotno rast števila hranilnih knjižic, v obtoku pa jih je približno 60 tisoč.

Ugotavljamo, da se varčevanje v splošnem krepi, kot kažejo podatki za Italijo, še zlasti pa za Avstrijo, Belgijo, Nemčijo in tudi Slovenijo. Zanimivo je tudi, da je ta krepitev varčevanja izrazitejša po izbruhu svetovne finančne krize. Pomemben je zato ta večji občutek za varčevanje, potreben pa je - seveda - tudi ponoven zagon potrošnje, kot je ob letošnjem

svetovnem dnevu varčevanja poudaril guverner Banke Italije Mario Draghi, kajti le tako lahko zagotovimo ponovno gospodarsko rast in predvsem ponoven vzpon trga dela. Kakor namreč dokazujejo podatki, se je od drugega trimesečja leta 2008 do začetka leta 2009 število zaposlenih v Italiji zmanjšalo za 560 tisoč ljudi. In, na žalost, brezposelnost še narašča!

Če se ob navedenih neugodnih podatkih še malo povrnemo k pobudi Zadrúžne kraške banke, moramo poleg nagrajevanja šolarjev in dijakov ob dnevu varčevanja omeniti še eno pobudo, s katero banka izkazuje pozornost mladim in šoli sploh. Banka namreč vsako leto razpiše tudi natečaj za podelitev štipendij, na katerem lahko sodelujejo otroci članov banke, ki so uspešno dokončali višješolski ali univerzitetni študij... Tako je bilo tudi letos! Zato bo pred koncem leta še slovesnost ob izročitvi teh štipendij!

Kopriva - majhna, a zanimiva kraška vas – II. del

KOPRIVSKE OSEBNOSTI

Mira Cencič

V prvem delu svojega prispevka »Kopriva - majhna, a zanimiva kraška vas« je na straneh 40-45 prejšnje, 103-104. številke revije Kras doc. dr. Mira Cencič opisala in predstavila vas Koprivo, ki spada v občino Sežana. Opisuje njeno oskrbo z vodo, promet in prebivalstvo ter zgodovino s posebnim poudarkom na delovanje koprivske skupine TIGR med italijanskim upravljanjem tega

prostora in delovanje Koprivcev v narodno osvobodilnem boju ter o dolgi poti, da je ta vas postala samostojna župnija in dobila svojo šolo. V tem, drugem delu pa avtorica predstavlja pomembne in zanimive koprivske osebnosti...

Uredništvo

Iz Koprive je kar nekaj pomebnih osebnosti. V prispevku Branka Kjundra »Majhna vas na Krasu, ki je dala veliko znanih osebnosti« in v zbirki Razvojnega društva Pliska Pliskovica »Kraški tolmun 1« so natančno opisani življenjepisi nekaterih znanih Koprivcev. Te na kratko povzemam in dodajam še nekatere, ki so vredni spomina.

Branka Jurca (1914-1999), rojena v Koprivi. Učiteljica in pisateljica. Domači kraj je zapustila v zgodnjem otroštvu in se po prvi svetovni vojni z družino preselila v Maribor, kjer je končala učiteljske in poučevala po odročnih krajih na Štajerskem. Med vojno se je v Ljubljani pridružila Osvobodilni fronti. Bila je aretirana in vojno preživljala po italijanskih in nemških taboriščih. Po vojni je nekaj časa poučevala, potem pa urejala revije Ciciban, Otrok in Družina ter nekatere knjižne zbirke za otroke. Napisala je več novel, še več pa mladinskih povesti (več kot 20), radijskih iger in se uveljavila tudi kot prevajalka.

Josip Jurca (1884-1963), rojen v Koprivi. Notar, stenograf in prevajalec. V slovenščino je prevedel kar nekaj umetnine iz evropske književnosti in sicer iz ruščine, italijanščine, latinščine, francoščine in srbohrvaščine.

Josip Križaj - Pepi (1911-1948), rojen v Koprivi. Letalec, borec v španski državljanski vojni in v naši osvobodilni vojni. Končal je šolanje za podčasnika, nato opravil tečaj za pilota in sodeloval v Italiji na raznih letalskih mitingih. Zaradi njegovih trdnih slovenskih korenin so ga italijanske fašistične oblasti uvrstile v rezervno letalstvo. Križaj je iskal priložnost za beg v Jugoslavijo in jo izkoristil 25. junija 1932, ko je iz Vidma, kjer je nastopal na letalskem mitingu, preletel državno mejo med Italijo in Jugoslavijo in pristal na letališču v Šiški pri Ljubljani ter prosil za politični azil. V Ljubljani se je povezal z organizacijo TIGR. Leta 1936, ko se je začela španska državljanska vojna, se je Križaj bojeval na strani španskih

republikancev. Ko je bilo njegovo letalo sestreljeno, je postal vojni ujetnik in bil po sedmih mesecih zamenjan za francoske časnike. Kmalu se je vrnil v Španijo in jo zapustil aprila 1938. Po vrnitvi v Jugoslavijo je bil tajnik letalskega kluba v Somoboru, v Sremski palanki pa je bil inštruktor gojencev jugoslovanskega vojnega letalstva. Po razpadu kraljevine se je umaknil na podeželje in pridružil narodnoosvobodilnemu gibanju. Decembra 1944 je vodil skupine lovskih letalcev in se udeleževal bojev proti okupatorju. Umrli je v nesreči 8. oktobra 1948, ko je po službeni dolžnosti letel z ljubljanskega letališča na Reko in je letalo strmoglavilo pod Snežnikom.

Milko Matičetov (rojen 1919 v Koprivi). Etnograf, član Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Živi v Ljubljani... Študiral je na Filozofski fakulteti v Padovi in nato doktoriral v Ljubljani. Še kot študent je zbiral ljudsko slovo, predvsem pod vplivom kraškega krožka, ki ga je vodil avberski župnik Virgili Šček. Sodeloval je kot pisec narodopisnih sestavkov v ilegalnih glasilih, ki so rokopisno in tipkopisno izhajali med italijansko okupacijo, da bi se slovenski jezik ohranil. Po vojni je deloval v Etnografskem muzeju v Ljubljani in sodeloval pri obnovitvi glasila Etnolog. Njegove zasluge za ohranitev narodnega kulturnega bogatstva so izjemne. Nedvomno lahko prištevamo med njegovo najpomembnejše delo raziskovanje jezika in kulture v Reziji. Njegovo narodopisno delo je pravo narodno bogastvo. To dokazuje obsežen seznam raziskav in avtorskih del, ki jih pisec članka v Kraškem tolmunu 1 tudi navaja.

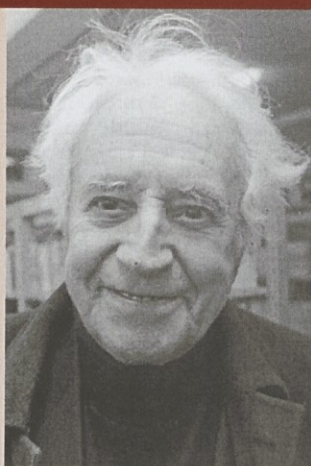
Anton Požar (1861-1933). Duhovnik, publicist, doktor cerkvenega in civilnega prava, velik narodnjak; bojevniki za uveljavljanje starocerkvene slovanščine v cerkvi in jezikovnih pravic Slovencev pod Italijo... Rodil se je 7. aprila 1861 v Gočah, umrl pa 17. oktobra 1933 v Koprivi. Kot duhovnik je služboval po raznih krajih v Istri, nekaj časa tudi v Pazinu, kjer se je spoznal s tradicionalnim cerkvenim bogoslužjem v istrskih župnijah. Januarja 1903 je postal kaplan v Ricmanjih na



Učiteljica in mladinska pisateljica Branka Jurca.



Pilot, tigrovec in borec v španski državljanski vojni Josip Križaj – Pepi.



Akademik dr. Milko Matičetov, etnograf, urednik revije Etnograf, raziskovalec jezika in kulture v Reziji.



Duhovnik, publicist in bojevnik za uveljavljanje starocerkvene slovenščine v cerkvi in jezikovnih pravic Slovencev pod Italijo.

Tržaškem. Tam je želel obnoviti bogoslužje v staroslovanskem jeziku. Povod za to je bil stari glagolski misal iz leta 1483, ki so ga njegovi predhodniki našli v arhivu v Ricmanjih in naj bi bil dokaz, da je bilo v preteklosti tudi tu glagolsko bogoslužje. Prosil je za prestop v grško-katoliški obred, kar pa so v Rimu zavrnil, vendar je Požar kar sam uvedel v ricmansko cerkev glagolico in starocerkveno slovanščino. Novi tržaški škof je zahteval od Požarja obrazložitev in opravičila za storjeni korak. A Požar se ni hotel škofu pokoriti, zato ga je ta 5. januarja 1903 razrešil službe in ga suspendiral »a divinis«.

Požar se je umaknil v zasebno življenje in ostal nekaj časa še v Ricmanjih. Vaščani so iskali nove poti za priznanje svojega bogoslužja. Začela se je »Ricmanska afera«, ki je močno razburila duhovno življenje na Tržaškem. Vaščani so sami upravljali cerkvene zadeve, poroke in pogrebe po svojem županu Ivanu Berdonu, ki je imel zato tudi težave na sodnji. Vsa zadeva je trajala skoraj 10 let. Afera se je končala leta 1910. Požar se je med tem umaknil v Trst, kjer je bil sourednik lista Edinost (1904-1912). Leta 1912 pa je sprejel službo upokojenega duhovnika v Koprivi.

V Koprivi je doživel s svojimi farani prvo svetovno vojno in fašistično nasilje. Nedvomno je bil Požar pobudnik, da so Koprivci razglasili feldmaršala Borojevića za častnega občana koprivske občine in mu postavili pred cerkvijo spomenik. Pod fašizmom pa je bil eden izmed glavnih pobudnikov obnove Zbora svečnikov sv. Pavla, organizacije primorske duhovščine, ki je branila naravne in evangeljske pravice Slovencev do uporabe svojega jezika v cerkvi.

Zapustil je tudi bogato knjižnico, ki jo je z oporo podaril tomajskemu župniku Albinu Kjudru in je bila del znamenite tomajske župniške knjižnice, pozneje preseljena v gimanizijo v Vipavi.

Anton Požar je pokopan v Koprivi. Skromno obeležje ima na pokopališki kapeli. V zakristiji pa mu je postavil spominsko kamnito ploščo njegov veliki prijatelj avberski duhovnik Virgil Šček.





*Nadučitelj, skladatelj in
pevovodja Alojz Šonc.*



*Profesor romanskih jezikov
in pesnik Viktor Šonc,
sin Alojza Šonca.*

Alojz Šonc (1872-1957), nadučitelj, pevovodja in skladatelj, rojen v Tomaju, brat duhovnika Henrika Šonca in skladatelja Viktorja Šonca. Umrli je v Koprivi, kjer je tudi pokopan... Učiteljskega je končal v Kopru. Bil je glasbeno zelo nadarjen. Poučeval in vodil je pevske zборе v raznih krajih na Krasu. Na Proseku je vodil pevsko društvo Hajdrih in bil zborovodja mešanega pevskega zbora in moškega kvarteta. Nazadnje je služboval v Koprivi, verjetno od leta 1910 do leta 1926, gotovo pa že pred prvo svetovno vojno. Vodil je moški cerkveni zbor in je bil zadnji in najuglednejši koprivski organist in pevovodja. Italijanska fašistična oblast ga je v času ukinjanja slovenskih šol hotela premestiti v notranjost Italije, a ker se odredbi ni pokoril, so ga že leta 1926 upokojili.

Uglasbil je veliko več skladb, kot jih je objavil. Objavil je Tantum ergo za mešani zbor, nekaj kraških ljudskih in umetnih pesmi in več pesmi za mladinske zборе: Cigan, Koline, Pikelj pakelj, Kralj Matjaž, Zlati sonček, Jezdec, Turek. Nekaj njegovih cerkvenih skladb in priredb je še vedno neurejenih in v rokopisu. Nekatere so bile v medvojnem času med otroki zelo priljubljene.

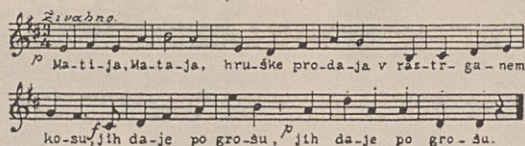
Viktor Šonc (1911-1991), sin Alojza Šonca, profesor romanskih jezikov, pesnik. Zaradi narodnih in političnih razmer pod fašistično Italijo se je umaknil v Jugoslavijo in služboval po raznih krajih na srbskem, makedonskem in hrvaškem narodnostnem ozemlju. Med vojno so ga ustaši zajeli in ga poslali v taborišče Jesenovac. Preživel je strahotno taboriščno mučenje in ustrahovanje ter se po vojni vrnil živčno razrahljan v domače kraje. Do predčasne upokojitve je poučeval na Gimnaziji v Ajdovščini. Svoje pesmi je objavljaj največ v Mladiki. Pokopan je v Koprivi.

Anton Ukmar - Smodinov (1796-1877), rojen v Koprivi. Duhovnik, učitelj, šolski nadzornik in domoljub... Bil je vsestransko nadarjen in odličen učenec. V mašnika je bil posvečen leta 1819 in dobil dekret za kaplana in učitelja na Opčinah, nato v Trstu, Hrenovicah in Senožečah. V letih od

Na vaškem trgu

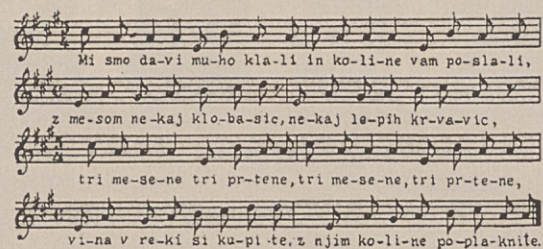
(J. Lavrenčič)

Al. Šonc



Koline

Al. Šonc



1831 do 1874 je bil župnik v Tomaju, konsistorialni svetnik in prvi dekan nove ustanovljene tomajske dekanije (1864). Leta 1868 je bil imenovan za častnega kanonika tržaškega stolnega kapitlja, leta 1873 pa je postal vitez Franc Jožefovega reda. Umrli je leta 1877 in je pokopan v Tomaju pod lopo britofske cerkve.

V Tomaju je dozidal (1836) župnišče, ki je dobilo sedanjo podobo. V župni cerkvi je postavil marmornati glavni oltar. Kupil je tomajski tabor (1845) in ga zapustil svojemu hlapcu. Pozneje je na tem zemljišču zrastel samostan šolskih sester.

Poskrbel je tudi za razvoj svojega rojstnega kraja, ki je takrat spadal pod tomajsko župnijo. V koprivski cerkvi je dal narediti kamniti oltar, pomembnejše pa je, da je Kopriva v času njegovega župnikovanja postala samostojna kaplanija in dobila svojega rezidenčnega kaplana, ki je bil hkrati tudi učitelj.

Ukmar se je uveljavil tudi kot učitelj in šolski nadzornik. Leta 1819 se je udeležil pedagoškega tečaja v Gorici in veljal za enega prvih šolnikov s pedagoško izobrazbo v Goriški deželi. Že istega leta je začel poučevati na Opčinah, kjer je bil nedvomno prvi učitelj nove ustanovljene šole. V Hrenovicah (1830) je postal prodekan in dekanjski šolski nadzornik. V tem času je število šol postopoma naraščalo in se je bil boj za pouk v slovenščini. Nedvomno je tudi Ukmar zaslužen za uveljavljanje slovenskega jezika na primorskih podeželskih šolah.

Kot narodnjak se je Ukmar izkazal tudi v letu pomladi narodov, ko se je zaostri la bitka za odpavo tlačanstva in za Zedinjeno Slovenijo. Ukmar je prvo podpisani na Deklaraciji za Zedinjeno Slovenijo, ki so jo Tomajci pripravili in poslali na Dunaj leta 1848.

Berta Ukmar (1920-1999), rojena v Koprivi, igralka in kulturna delavka. Šolala se je pri šolskih sestrah v Tomaju in nekaj časa službovala na matičnem uradu v Dutovljah in na Repentabru. Po kapitulaciji Italije je v domači vasi prire-



Kulturna animatorka
in gledališka igralka
Berta Ukmar.



jala mitinge in proslave za NOB. Vodila je dramsko skupino, ki so jo sestavljala večinoma vaška dekleta. Septembra 1944 so jo v Trstu aretirali in poslali v koncentracijsko taborišče v Auschwitz, kjer je ostala do konca vojne. Po povratku se je udeležila v Trstu šestmesečnega tečaja za pevovodjo in opravila avdicijo za igralko. V Slovenskem stalnem gledališču v Trstu je v sezoni 1946/47 odigrala več vlog. Leta 1949 je odšla v Ptuj v tamkajšnje poklicno gledališče. V sezoni 1960/61 pa je prišla v Novo Gorico in igrala v Primorskem dramskem gledališču do leta 1980. Bila je zelo uspešna in cenjena igralka, zato ji je občina Nova Gorica podelila priznanje.

Josip Ukmar (1894-1982), rojen v Koprivi. Bil je naravoslovec, fitocenolog. Nekaj časa je deloval v Ljubljani, ob začetku druge svetovne vojne se je vrnil v Koprivo. Na Krasu je raziskoval floro in favno, fitocenologijo ter organiziral številne fitocenološke ekskurzije. Napisal je več člankov o oljki, vinski trti ter o raznih zdravilnih in okrasnih rastlinah, njihovih boleznih in škodljivcih. Objavljal jih je v poljudnih in strokovnih časopisih.

Jurij Ukmar (1777-1844), skoraj 20 let starejši brat Antona Ukmarja, rojen v Koprivi. Že leta 1803 je postal duhovnik in služboval po nekaterih istrskih krajih in tržaški okolici, nato postal škofijski kancler in kanonik pri sv. Justu pri Trstu. Bil je tudi podravnatelj in profesor na tržaški gimnaziji.

Viri

Arhiv družine Šonc Filipi
Arhiv Slovenskega narodnega gledališča v Novi Gorici
Enciklopedija, Mladinska knjiga, Ljubljana
Gmajna, tipkopisno glasilo. Narodna in študijska knjižnica v Trstu.
Kjuder, Albin: Tomaj, Zgodovinska zrna, 1. knjiga, Rokopis (1-300), Župnišče Tomaj
Kjuder, Albin: Zgodovinski mozaik Primorske, Tomaj 1956-1960, Tipkopis, Župnišče Tomaj
Kraški tolmun 1; 2010: Razvojno društvo Pliska, Pliskovica, Sežana
Kumar, Srečko; 1924: Otroške pesmi, Trst.
Mladika, 1920-1923: Družinski list s podobami, Gorica, Družba sv. Mohorja na Prevaljah, 1924-1941.
Novi akordi; 1912: Zbornik za vokalno instrumentalno glasbo, Franc Kenda, Pevsko društvo Hajdrih na Proseku, 1887-1912.
Osebnosti; 2008, Ljubljana, MK
Pelikan, Egon; 2002: Tajno delovanje primorske duhovščine pod fašizmom, Nova Revija, Ljubljana.
Primorski slovenki biografski leksikon, GMD, Gorica
Vodnik po fondih in zbirkah pokrajiskega arhiva Koper- Pokrajiski arhiv Koper.



Novo odkrivanje Čičarije

V POLJANAH OBNOVILI »STUDENÁC« NA LOKVI

Edi Bubnič, Robert Kastelic

V Poljane pri Podgradu je lani Občina Hrpelje-Kozina pripeljala javni vodovod, pri tem pa ni pozabila na primarni naravni vodni vir Studenác. Tega je v letošnjem letu povsem obnovila, tako da je - kot vidite na fotografijah - zasijal v posebni lepoti.

Obnovljena »vrulja« na dan otvoritve 2. oktobra 2010

Domačinka Ana Kljajič, oblečena kot nekdaj, z brento za prenašanje vode na ramenih.

Poljane so zopet oživele

Prvo oktobrsko soboto so Poljane zopet oživele. Tokrat so Poljanci proslavljali otvoritev zgledno obnovljenega vaškega studenca, mnoga leta najpomembnejšega vodnega vira te vasi. Neverjetno hitro so se v Poljanah naredile stvari, o katerih so Poljanci dolgo časa samo sanjali. Po lanski zgraditvi vodovoda in asfaltiranju poti po vasi so se konec avgusta pričela še obnovitvena dela na studencu, ob tem pa je bil zgrajen tudi ekološki kotic.

Tukajšnji vodni vir je pravzaprav glavni razlog, zaradi katerega so Poljane nastale. Studenác, kot Poljanci pravijo studencu, je bil duša in srce vaščanov. Predvsem vaščank. Od tod so Poljanke v brentah vsakodnevno prinašale vodo v svoje domove, bil pa je tudi družabno središče, kjer so ženske komentirale najnovejše dogodke v vasi in si zaupale svoje žalostne in vesele dogodke.

Na svečani otvoritvi je župan Zvonko Benčič Mi-dre poudaril pomen ohranjanja vodnih virov in aktivno vlogo Občine pri tem projektu. Pomembno vlogo pri projektu za obnovo studenca je odigral Robert Kastelic, svetovalec za go-



spodarstvo v Občini Hrpelje-Kozina, ki je uspel v okviru projekta Čičkih kolesarskih poti pridobiti finančna sredstva tudi za obnovo studenca. Ta je stala 26.000 €, obnovitvena dela pa je opravilo podjetje Andrej Resinovič, s.p.

V imenu vaščanov je spregovoril Edi Bubnič in ob tem izrazil prepričanje, da bo občina še naprej prisluhnila željam in potrebam vaščanov. Zahvaljujoč ljudem z dobro voljo in vizijo se je v dveh letih naredilo več, kot prej desetletja. In če so bile morda Poljane prej oddaljene in pozabljene, sedaj ni več tako. To nedvomno dokazuje tudi obisk ekipe RTV Slovenija konec lanskega leta, ki je v oddaji Tednik pripravila izredno zanimiv in lep prispevek o Poljanah.

Z brento na ramenih je Anica Kljajič po dolgem času ponosno spet prišla k studencu po vodo. Iz studenca ji je vodo zajemal Jože Bubnič, predsednik agrarne skupnosti, ki se je, po blagoslovu župnika Ivana Furlana, tudi zahvalil vsem zaslužnim za obnovo studenca. V kulturnem programu je sodelovala simpatična izolska pevka ljudskih pesmi Marjetka Popovski, prireditelj pa so zaznamovali tudi kolesarji, ki so se pred tem zbrali v Obrovu in se po novo označeni kolesarski poti pripeljali do Poljan.

Po končanem uradnem delu otvoritve prenovljenega studenca se je druženje nadaljevalo ob dobri hrani in rujni kapljici, za kar je poskrbela Turistična kmetija pri Cepčovih z Golca, dobro vzdušje pa je s svojo harmoniko ustvaril Pino Juriševič.

Edi Bubnič, predsednik agrarne skupnosti Poljane pri Podgradu

Iz zgodovine Studenca - po pričevanju domačinov

Po pričevanju domačinov je bil vodnjak (vrulja, studenec) na Lokvi zgrajen okoli leta 1600. Ta skrbno narejen vodnjak pa je omogočal ne samo oskrbo z vodo, temveč se je v kalu, ki je nastal ob vodnjaku, tudi napajala živina. Vodo se je prebivalcem delilo glede na velikost domačij. Kajžarji so

dobivali majhne količine, medtem ko so premožnejši kmetje z velikimi domačijami lahko odnašali domov v posebnih lesenih, košem podobnih posodah za vodo - brentah - veliko več vode. Za vodnjak so skrbeli in ga vzdrževali vsi prebivalci.

Leta 1948 je na Poljanah živel že 365 ljudi, ki pa so leta 1951 doživeli hudo stisko, saj se je vodnjak zaradi hude suše posušil. V tem hudem sušnem obdobju so ljudje iz vodnjaka dobivali vodo tako, da so v vodnjak spuščali otroke, ki so vodo nabirali z lončki, saj je ta še komaj pronicala vanj, ter jo podajali staršem, ki so z brentami čakali pred vodnjakom. Prebivalci pa so izkoristili tudi sušno obdobje tako, da so ženske v notranjosti vodnjaka počistile zidove, moški pa nesnago odnašali. Tako so vodnjak uredili, predno se je po močnem deževju zopet napolnil. Okrog leta 1980 so vaščani očistili tudi kal in vgradili v vodnjak ročno črpalko za dvigovanje in natakanje vode v posode.

Prvi trije vodnjaki na Poljanah so bili pri Juretavih, naslednji vodnjak je bil Tišlarjev in zadnji Maletin. Ostali prebivalci pa so še vedno uporabljali »studenec na Lokvi«. Z leti so od vodnjaka speljali do hiš še vodovodne cevi, tako da je bilo iz tega vodnjaka speljanih približno 30 cevi.

Obnova vodnjaka je več kot zgolj simbolno dejanje. Pomeni tudi novo odkrivanje Čičarije.

Robert Kastelic, svetovalec za gospodarstvo v upravi Občine Hrpelje-Kozina

Odkrivamo Čičarijo!

Z izvedbo projekta Odkrivamo Čičarijo v okviru programa LEADER je nastala v Čičariji kolesarsko rekreacijska pot. Kolesarjenje, pohodništvo in aktivno preživljanje prostega časa se vse bolj širi med prebivalstvom. Obnovljen in revitaliziran vodni zbiralnik Studenec na Poljanah pri Podgradu, ki je dolga desetletja služil oskrbi lokalnega prebivalstva z vodo, postaja zanimiva in privlačna turistična točka.

Otvoritveni trak pri vodnjaku so prerezali župan Zvonko Benčič Midre, predsednik agrarne skupnosti Jože Bubnič in vodja projekta Robert Kastelic.



»Vrulja« v Poljanah pred obnovo
Fotografije: Robert Kastelic, Ester Mihalič in Sandra Jukić Dilič



Skrivnosti Kriškega brega

ZIDARSKI MOJSTRI OB SINJEM JADRANU

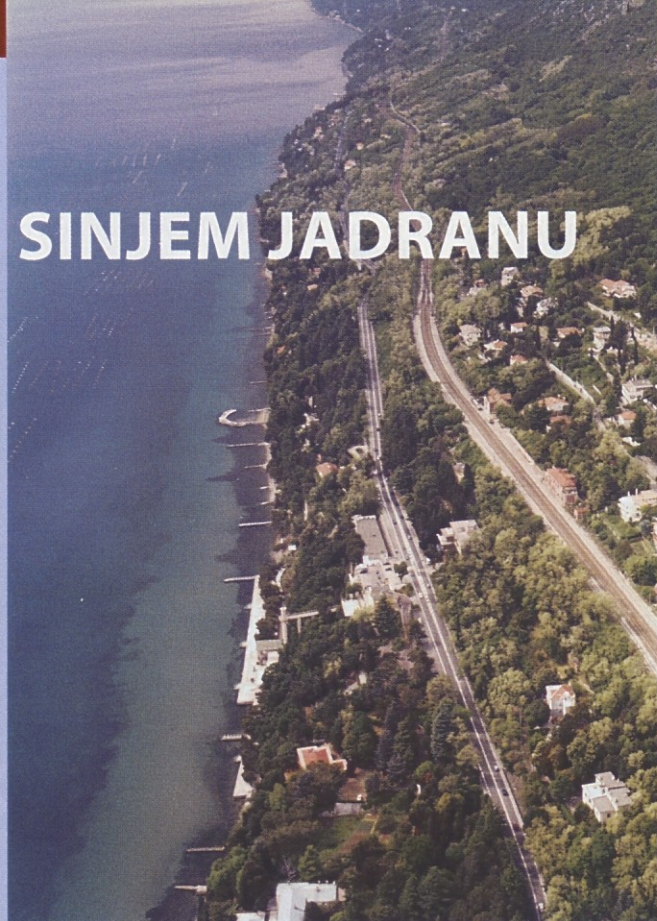
Bruno Križman

Brežina pod Križem na Tržaškem Krasu in posebno nad železniško progo ima lahko dve povsem različni podobi. Dve ali tri prevozne ceste nudijo pogled na dokaj skrbno urejene vinograde, res tudi zelo majhne in po zasnovi neracionalno postavljene, če se seveda upošteva danes splošno težnjo po čim manjšem naporu in čim krajšem času za njihovo obdelovanje in vzdrževanje. Drugo lice je vidno skoraj samo iz ptičje perspektive. Obširna območja med eno prevozno ali vsaj prehodno potjo in drugo so enakomerno zaraščena z robidovjem, ki omogoča prehod le s škarjami ali mačeto v rokah. Vse to pa je posledica zelo strmega pobočja, ki je naše daljne prednike prisililo, da so mu s pravimi arhitekturnimi podvigi iztrgali vsako pedenj zemlje in na pridobljenih pašnih lahko zasadili trte in oljke.

Podkrepitev, kako slovenska je ta zemlja, edina res slovenska obala, najdemo v zborniku »Il libro delle perticazioni«, ki ga je prof. dr. Pavle Merku uredil s spisi tržaškega notarja Ravizze. Gre za zbirko lastniških dokumentov iz leta 1525. Napisani so v latinščini in so prava paša za radovedneža ali raziskovalca. V zbirki so navedene parcele, njihova postavitve, okvirne lastnosti »vinea« (vinograd), »olivaris« (oljčni gaj) in »bareto contiguo« (z bližnjim gozdičem). Seveda ne gre za majhen bar (bareto), ki se je uveljavil v žargonu mladih, temveč gre za »bared«, oziroma gozd, ki je dopolnjeval neobdelovane površine. Vpisane so ledinska imena, kjer se parcele nahajajo, in imena lastnikov z vasm, prebivališča. Prisotni so prav vsi kraji, ki jih domačini poznajo: Šonik, Strmec, Podup, Rondela, Faren in drugi. Lastniki pa se pišejo: Košuta, Bogatec, Sedmak, Sirk, Sulčič itn. Vse še danes množično najdemo v Križu. Tu pa tam je tudi lastnina kake oddaljeneje cerkve (zapuščina ali plačilo za odpustke?) in parcele, ki so vpisane pod imena lastnikov iz drugih krajev, preveč oddaljenih, da bi jih ti lahko neposredno obdelovali.

Zidarski podvigi starih Križanov, ki so zaznamovali podobo krajine

To pisanje pa je namenjeno pretežno zidarskim podvigom starih Križanov (in seveda tudi Kontovelcev ter drugih v smeri proti Trstu), ki so zaznamovali podobo pokrajine vse do danes. Veličina dela je širšemu krogu opazna predvsem vzdolž strmega stopnišča, ki od obalne ceste (pri gostilni Tenda rossa) vodi do kriškega portiča. Če izvzamemo prvi že urbaniziran del in zadnjega, ki je v dobrem stanju, je v svoji sredini stopnišče speljano dokaj drzno med zidovi, ki ne nudijo posebno trdnega



Slovenska obala med Miramarom in Devinom.

Potrebni so bili več ur dela, preden je podzemni mejnik prišel na površje



Arheološke najdbe: dve zagodbi za lomljenje kamena, škvara za oblikovanje zidu in določanje naklona zidu, ter podkev, ki priča, da je človeku pomagala tudi domača žival.

Vse fotografije: Bruno Križman

videza. Načel jih je zob časa, ki pri plazenju brega proti morju ne dopušča nobenega time-outa. Kriški portič je povezan samo po tisti potki in lahko si samo predstavljamo, kakšen zalogaj bi pomenilo popravilo stopnišča v primeru plazu ali ob preventivnem posegu.

In vendar so predniki zidove postavljali brez danes vsem razpoložljive mehanizacije. Osnova je seveda bila v tem, da je lomljeno kamenje potovalo v neko nižjo lego in začelo ustvarjati jez, praznino pa so sproti polnili najprej z gruščem in z vrhno plastjo zemlje, kamor so zasadili trte in oljke. Širina pašnov je bila odvisna od naklona zemljišča, prav tako pa tudi višina opornih zidov, ker je bilo neracionalno zidati previsoke zidove samo zato, da bi bilo zemljišče širše. V takem primeru bi šlo za potratu prsti.

Kopanje sadilnih jam za oljke ali trte redno dokazuje, da je marsikje plast prsti na zgornjih delih zemljišč zelo tanka in se z lahkoto doseže globljo trdo plast kroštela, medtem ko je plast zemlje na nižji strani pašnov tudi trikrat debelejša.

Odkrivanje delno preraščenih opornih zidov in odkopavanje tistih podrhtih razkrivata marsikatero zanimivost, ki samo povečuje občudovanje do nekdanjih mojstrov. Nekje leži, sicer na nivoju obdelovane zemlje, kamen z merami 175 cm dolžine, 50 cm širine in 40 cm višine, Prostornina znaša dobro tretjino kubičnega metra s težo, izračunano na podlagi srednje specifične teže peščenjaka, 985 kg. Kamen res samo leži na tleh in po vsej verjetnosti so ga na mesto zavalili z bližnje gornje lege. Druga pesem pa je kamen z dolžino 190 cm, širino 70 cm in višino 60 cm, ki je tudi največji odkrit monolit. Prostornina nanese kar 0,8 kubičnega metra, teža pa dosega več kot spoštljivih 2245 kg! Ta kamen je še trdno vgrajen v nenavadno visok in povsem zdrav zid, zato je njegova širina stvar domneve in sloni na splošnih ugotovitvah, ki ponujajo širine za približno petino večje od višin. Širina centimetrsko manjša od višine bi predstavljala nevarnost za stabilnost zidu. Kvečjemu bi bila širina lahko še večja od običajne petine in bi bil zato omenjeni monolit znatno težji. Kamen je postavljen približno meter nad nivojem zemljišča. Nedvomno je prišel z gornje lege, višina zidu pa opominja na izvirno zelo strmo pobočje in za postavitev na mesto je bila potrebna primerna tehnika.

Na mestih, kjer obstajajo jasni znaki o nekdanjih kamnolomih, je bilo odkritega nekaj starega orodja. Iz kupov s prstjo in robidovjem prekrita groblje je prišlo na dan nekaj zagozd, nekaj štang in celo škvara ali merilo za pravi kot, ker so hoteli nekdanji graditelji vsaj nekaj lepo oblikovanih kamnov za okončine zidov in vogale. Presenetljiva pa je bila najdba podkve, kar dokazuje, da sta pri delu pomagala konj ali še bolj verjetno vol.

Podporni zidovi so v Kriškem bregu od mesta do mesta v zelo različnem stanju. Največjo vlogo pri kakovosti ima naklon zemljišča. Tam, kjer je strmina večja, so zidovi v dobri meri padli, drugje pa lepo kljubujejo času, odmerjenemu tudi v stoletjih. Posebna zahvala gre neznanemu Križanu, ki je v enega izmed kamnov vklesal letnico 1823.

Obstajajo tudi visoki zidovi na strmih pobočjih, ki so popolnoma zdravi. Gotovo so jih postavili na trdni podlagi kamnitih skladov, ki tvorijo podlago brega in zavirajo drsenje prsti proti morju. Plasti (»reggipoggio« iz italijanske geološke terminologije ali zadrževalniki po slovensko), z dokaj enakomernimi višinami, ležijo v naklonu kakih 35 kotnih stopinj. Obnavljanje porušanih zidov je silno nevhvaležno delo. Obseg izkopa se lahko hitro določi in tudi uresniči, veliko razočaranje pa po tem delu

predstavlja količina še uporabljivega kamenja. Na Krasu bi bilo na mestu vse kamenje prvotnega zidu, v kriškem bregu pa ga bo najmanj tretjina manjkala.

Nekdaj, pred 60 milijoni let, se je kamnita gmota dvignila iz morja in razpokala. V špranje, ki so med eno plastjo in drugo, pronica voda in kamenje se relativno hitro zdrobi v neuporabne kose. Kemijska sestava kamenju namreč ne nudi odpornosti, da bi bil dejansko večen. V zdravih zidovih so tu pa tam vidi velike monolite z jasnimi razpokami. Očitno ti zidovi ne prenašajo nobenega pritiska razen lastne teže. Najmanjši premik bi take velikane na mah spremenil v kup grušča.

Kaj je pokazala stara tehnika gradnje?

Analiza stare tehnike gradnje je odkrila neupoštevanje drsenja brežine proti morju. Odpornost zidu se namreč lahko bistveno poveča z njegovim primernim naklonom. Ne moremo si sicer predstavljati, da bi Iohanes Sirech (Sirk) ali Antonius Bogatez ali Laurentius Setmach (Sedmak), kot je notar Ravizza zapisal nekatere lastnike zemljišč v Podupu, imeli na razpolago geološke izsledke. Kljub večjim uporabljenim kamnom so zato nekateri zidovi padli prej kot tisti, ki so bili zgrajeni iz manjših kamnov, ker so bili izpostavljeni izrazitejšemu pritisku drsenja. Morda je šlo pri izbiri naklona, v katerega so postavili kamen, zgolj za slučaj, toda bolj znanstvena analiza zemljišča kaže, da mora pritisk od zgoraj naleteti na ploskev, ki leži v primerno ostrem kotu. Izbira optimalnih stopinj naklona pa je pri amaterski gradnji prej stvar sreče kot točnih meritv.

Anton Aškerc je v svojem »Mejniku« spesnil tegobe kmeta, ki je ponoči premikal mejnike na svoji njivi:

»Joj! Kam bi del?«

»Vzel sem med svojo bil in tvojo lastjo mejnik le-ta, presadil ga skrivaj na last sem svojo za sežnja dva! Oh, in sedaj, odkar moj duh odplaval na oni svet, nazaj ga nosim, kamen ta preklet, pač sto že let!«

Proti nevarnostim spreminjanja mejā so se stari Križani očitno primerno zavarovali. Nedolžno kopanje jarkov za sajenje trt je dokazalo, da ob površinskih mejnikih globlje v zemlji ležijo ali so ležali tudi podzemni mejniki. Ni šlo za posamezen kamen. Prvi odkrit in izkopen podzemni mejnik bi zadostoval za napredovanje sadilnega jarka, toda radovednost je naložila več ur dodatnega kopanja, ki je razkrilo celo vrsto takih mejnikov, ki so predstavljali jamstvo, da bi ne bili Michael Tanze (Tence), Heller Magagna ali Crismanus Tretiach med paštni Podupa čez noč ob kako ped težko pridobljene uporabne površine. Največji teh popolnoma podzemnih mejnikov je dosegal neverjetno globino 70 centimetrov, na vagi pa bi nanesel približno 100 kg. Izpovedoval pa je tudi potratu gradbenega materiala, med katerim je bila tudi zelo lepa plošča, ki bi odlično prišla za vrhnji del kakega zidu ali celo za stopnišče.

Ob omenjeni jasno izklesani letnici v tem sestavku je bila odkrita še ena letnica, ki pa ni čitljiva, ker se je kamen delno okrušil. Zelo možno je, da gre za letnico blizu omenjene, ker so prav tedaj urejevali zemljiške knjige.

Rujeva socvetja prekrivajo grm. Izraščajo iz vsakega rujevega poganjka in močno dišijo po medicini.

Da ne bo pomote

RUJEVO CVETJE IN

Andrej Gogala

Med lesnatimi rastlinami, ki najmočneje vplivajo na podobo Krasa, je prav gotovo ruj (*Cotinus coggryia*). Jeseni obarva Kras v živo rdeče barve, medtem ko poleti občudujemo njegove puhaste, rožnate lasulje. Uvrščamo ga v družino octovk (*Anacardiaceae*), v kateri so tudi pistacija, mango-vec in mahagonovec, vir indijskih oreščkov.

V času pisanja tega prispevka je manjkalo še kakšen mesec dni do ponovnega obarvanja rujevega listja, ki s svojo rdečo barvo privablja na Kras tudi tiste, ki ga sicer redko obiščejo... Ruj je grm, ki se zelo uspešno naseljuje na travnate ali kamnite kraške površine, če le ni zanj prehladno, kot je na višji nadmorski višini. Večinoma se razrašča nizko pri tleh, včasih pa lahko najdemo tudi kakšno majhno drevesce.

Ruj je skupaj z brinom prvi znanilec zaraščanja kraških travnikov in pašnikov z lesnimi rastlinami. Sledijo hrasti, mali jeseni in gabri, ki nekoč travnate površine spremenijo v gozd. Ruj je lep in zanimiv ne samo jeseni, ko rdi njegovo listje, temveč je lep tudi v začetku poletja, v mesecu juniju. Tedaj se nad grmi ruja pojavijo puhaste tvorbe, ki se obarvajo v različnih odtenkih vijolične ali rožnate barve. V angleščini se ruju zaradi njih reče lasuljasto ali dimno drevo. V Angliji ga v naravi ne poznajo; že od viktorijanskih časov pa ga radi sadijo na svoje vrtove.

Velikokrat sem že slišal ali bral, da ruj cveti vijolično. To je zelo razširjena zmotna, zaradi katere sem že dolgo načrtoval tole pisanje. Morda me je sedaj za to spodbudilo pripovedovanje sosedu z Brij pri Komnu, da so nekoč nabirali rejeve poganjke, ki so jih odkupovali za pridelavo barvila. Ruj je poimenovala »rej«, kot se reče po brško, je dejala. V tem primeru pa ne gre za barvilo, ki daje ruju žarečo jesensko

Šusterjeva peščinska čebela (*Andrena susterai*) liže medicino z rujevega cveta.



Po cvetenju zrastejo rahla puhasta osemenja. Med mnogimi dlakavimi peclji lahko vidimo jagodaste plodove.

»CVETJE«

barvo. Ruj vsebuje tudi veliko smolnatih snovi, ki so jih nekoč uporabljali za strojenje in barvanje usnja.

Pravi rujevi cvetovi se pojavijo v maju. So drobni, zelenkasto rumeni, združeni v socvetja. Na nekaterih grmih jih je toliko, da jih povsem prekrijejo. Izločajo veliko medicnine, zato privabljajo čebele, ose, stenice in druge žuželke. Med samotarskimi čebelami, ki ga obiskujejo, ni nobene vrste, ki bi

obiskovala izključno rujeve cvetove. Je pa med njimi vrsta, ki je na Krasu nisem našel še na nobeni drugi hranilni rastlini. To je šusterjeva peščinska čebela (*Andrena susterai*), ki je razširjena v vzhodni Evropi. Opisana je bila po primerkih s Češke, na našem Krasu pa dosega zahodno mejo razširjenosti.

Med množico rujevih cvetov je le malo takih, ki se razvijejo v plodove. Večina cvetov je jalovih in kmalu odpadejo. Njihovi peclji se tedaj močno podaljšajo, na njih pa zrastejo štrleče dlačice. Na mnogih grmih se ti podaljšani peclji tudi vijolično obarvajo, odtenek pa je skoraj na vsakem grmu rahlo drugačen. Nastanejo rahla puhasta osemenja, ki med dlakavimi prepleti skrivajo jagodaste plodove s po enim semenom. Dokler so dlakavi peclji osemenja sveži in sočni, jih sesajo nekatere rastlinske stenice, ki vanje zabadajo svoje kljunce lažje, kot v trše liste in vejice. Pogosta je kijeroga travniška stenica (*Closterotomus biclavatus*). Druga člena njenih tipalnic sta kjasto odebeljena.

Do jeseni, ko občudujemo rujevo listje, se kosmičasta osemenja posušijo. Hitro se odlomijo in odpadejo. Ko zapiha burja, ti kosmi letijo po zraku, se kotalijo po travi in kamenju, od njih pa med tem odpadajo semena. Na ta način, s pomočjo burje, se ruj hitro širi po travnatih kraških površinah. To je torej smisel rahlih puhastih osemenj, ki jih mnogi zmotno imenujejo cvetovi.

Kijeroga stenica (*Closterotomus biclavatus*) se prehranjuje s sokovi različnih rastlin. Postreže si tudi v barvitih rujevih »lasuljah«.



ARIA – VONJ IN OKUS PO KRASU

*Ugnezdена na zahodni strani Komenske planote
se muza najbolj dišeča kraška vas - Ivanji Grad.*

*Tam namreč domuje Aria, blagovna znamka izdelkov iz sivke,
pridelane in predelane na Krasu.*



Kamen, burja, ruj, teran, pršut. Ustajene predstave, s katerimi večina oriše kraško krajino in njene danosti. Tanja Arandjelović, ki nosi v svojih genih tudi Kras, pa je pridala še eno. Ko se je s svojim možem Brankom odločila, da je po raznolikih poglavjih njunega življenja nastopil čas vrnitve h koreninam, je v Ivanjem Gradu začela svojo kraško zgodbo.

Sivka na Krasu, dobrodošla

Danosti Krasa so več kot gostoljubne za vzgojo sivke. Sestava tal, osončenost, temperature, ostale klimatske razmere in kraška zagnanost so trdna zagotovila, da je ta plemenita rastlina na Krasu srečna. Že prva žetev je to dokazala - ne le količina, tudi kakovost pridelanega je bila vrhunska. Po uspešno prestanem preskusu ni bilo več dvoma. Oda sivki je zadonela, rodila se je Aria.

V Novatorjevi hiši v Ivanjem Gradu so uredili destilarno in sušilnico. Tu je epicenter kraškega vonja in okusa po sivki. Od tu se v svet že odpravljajo dišeči in okusni pozdravi s Krasa v obliki skoraj ducata izdelkov Aria.

Vijolična božanska zel raznoterih lastnosti

Aria je mlada blagovna znamka kraških izdelkov, ki jo plemeniti starodavno sporočilo o blagodejnih in zdravilnih učinkih sivke. Ti so tako vsestranski, da sivka in izdelki iz nje ne bi smeli manjkati v nobenem domu.

Pravijo, da je sivka blagodejna pri opeklinah in pikih insektov. Ker zdravi in obnavlja celice, pomaga pri mladostniških aknah, ranicah in odrgninah. Učinkuje proti

nespečnosti in izpadanju las. Priporočajo jo pri močnem izcedku iz nožnice. Pomirja krče, deluje antiseptično, spodbuja menstruacijo, čisti seč, krepi srce, uravnava krvni pritisk. Krepi imunski sistem in spodbuja nastajanje belih krvnih teles. Uravnava prebavo, pomaga pri vročini, migreni, neenakomernem bitju srca, epilepsiji. Blaži tudi histerijo, psihično preobremenjenost in razdražljivost. Pomaga pri pljučnih boleznih, astmi, suhem kašlju, bronhitisu, bolečinah v ušesih in vnetih očeh. Se je zdaj tudi vam zahotelo sivke?

Aria - vonj in okus po Krasu

Četudi ne verjamete povsem v opisane blagodejne učinke, se boste gotovo strinjali: sivkin vonj je prijeten, ustvarja prijazno atmosfero, sprošča in nam je ljub.

Že to pa so tehtni razlogi, da posežete po katerem izmed izdelkov Aria. Zasnovani na starodavnih izročilih so obenem prilagojeni sodobnemu načinu življenja. S svojim vonjem in/ali okusom vsaj za nekaj dragocenih trenutkov popeljejo stran od skrbi, hitenja in hlstavosti. Ponudijo enostavno, a cenjeno ugodje: prijazno najdenost s samim seboj.

Nabrani izbrani utrinki dišečega poletja

Izdelki Aria so domišljeni tako, da si jih privoščite posamično ali pa jih med seboj po želji kombinirate in dopolnjujete - glede na osebo, priložnost in razpoloženje. Vse leto so dobrodošli v naših osebnih in delovnih prostorih - v kuhinji, kopalnici, spalnici, dnevnem prostoru, pisarni. Ker spodbujajo dobro počutje in odganjajo črne misli, jih skrijte

globoko med svoje osebne stvari ali pa postavite na vidno mesto - vedno vam bodo v zadovoljstvo. Lahko jih podarite sebi ali svojim najdražjim. Uporabite jih za ustvarjanje prijetne atmosfere ali v povsem praktične namene. Z njimi se dčitate ali si lajšate tegobe.

Če **dišavno blazinicco s sivko** položite med perilo ali v žep plašča, bo ne le odišavljala, temveč tudi preganjala molje. Obesite jo lahko tudi na kljuko vrat in po prostoru se bo razširil optimističen vonj. Prostor, omare ali recimo blazine lahko prijetno odišavite tudi z **naravno sivkino vodo v pršilu (osvežilcem prostorov)**. Ali pa za to izberete **sivkino dišavno pletenico**, ki na dekorativen način poskrbi, da se 'prepleteno s svilen o nitjo spomina dolgo ne razdiši v pozabo'. Ko se vam zahoče romantičnega vzdušja, se nikar ne branite - prižgite **sivkine dišeče sveče** in si ob njih privoščite svoja najljubša početja.

Aria vzpodbuja tudi družabnost. Bodite gostoljubni in drugačni obenem - povabite svoje najdražje na skodelico dišečega in okusnega **sivkinega čaja** in gotovo se bodo ob njem razvile prijetne zgodbe. Ali pa prijazno sivkino sporočilo prinesite s seboj na obisk - bodisi s **šopkom posušene sivke** ali z darilom, ki bo okrasilo in pogostilo obenem - s **šopkom sivkinega čaja**. Za obdarovanje lahko izberete tudi katerega izmed **treh** lično pripravljenih **darilnih paketov** z različnimi izdelki Aria.

Če boste v zaspanih poznojesenskih ali zimskih dneh želeli predramiti zaspale čute in otrple želje, si vsako jutro in večer z vatno blazinicco na obraz nanesite **osvežilni tonik, naravno sivkino vodo**. Še zlasti v neprijaznih zimskih dneh pa odkrijte tudi zdravilno moč sivke in poskrbite, da bo v vaši domači lekarni vedno na voljo **eterično olje sivke**. To pomirja in razkužuje, lajša glavobol, pomaga pri prehladu, bronhitisu, gripi, lajša težave z nespečnostjo, ublaži posledice pikov in ugrizov žuželk, razkužuje ureznine, rane in zdravi blažje opekline. Pod kapo blagovne znamke Aria pa je tudi **eterično olje brina**, dobrodošla pomoč pri želodčnih, trebušnih in predmenstrualnih težavah ter vnetju slinavke.

Obdarujte z vonji in okusi Krasa

Z izdelki Aria vam vse leto diši po vijoličnih prostranstvih in zgodbah, ki so se zaljubile v veter. Še posebej boste z njimi razveselili v času prazničnih obiskovanj, druženj in obdarovanj, saj starodavna modrost pravi, da sivka spodbuja k prijateljstvu in odpira srce.

Izdelke Aria z vonjem in okusom po Krasu lahko poiščete na prodajnih mestih v Maximarketu v Ljubljani, v trgovini Tendence v Ljubljani, v Sivkini hišici v City Parku v Ljubljani, na Blejskem otoku, v trgovini Pletna na Bledu, v trgovinah Kompas MTS na mejnih prehodih in v Ivanjem Gradu št. 3 na Krasu ob cesti Komen-Opatje selo. Naročite pa jih lahko na naslov:

Ekotera d.o.o., Ivanji Grad 3, Komen na Krasu;
e-pošta: tanja.arandjelovic@gmail.com
telefon: 041/387-830



LEPA JE JESEN NA KRASU!

Vesna Guštin Grilanc

Jesen je tu, kraška gmajna žari v živih jesenskih barvah, v zraku se prepletajo vonjave tega letnega časa, ki jih burja preganja tja do sinjega morja... Lepa je jesen na Krasu!

Skoraj najprimernejši čas za Okuse Krasa, ki že deveto leto zapored v tem obdobju „zadišijo“ na tem delu Primorske v organizaciji Slovenskega deželnega gospodarskega združenja in Trgovinske zbornice iz Trsta. Enogastronomsko pobuda se je rodila z željo, da bi pristni okusi ne zatonili v pozabo. Začeli so s tradicijo ter trdno in trmasto voljo peščice gostincev, ki so v projekt verjeli. Začetnim gostincem se iz leta v leto pridružujejo novi, predvsem mlajši, s svežimi idejami in željami.

V vseh teh letih so se Okusi Krasa krepko dopolnili in se iz leta v leto nadgrajujejo, tako da postajajo vse bolj zanimivi, vabljeni in pričakovani. Od vsega začetka spremlja gastronomsko ponudbo tudi kultura, saj se v teh dneh po restavracijah vrstijo ob spremljavi raznovrstnih glasbenih utrinkov, otvoritev fotografskih in slikarskih razstav priznanih domačih in tujih umetnikov. Pred nekaj leti so se pobudi pridružile nekatere pekarnice, ki nudijo tradicionalne vrste kruha in slaščic. V raznih trgovinah jestvin in delikatesah se nahaja „Kotiček tipičnih proizvodov“, v katerem so na voljo pridelki kraških kmetij in štirih konzorcijev (vina Kras, Mojsir, med, oljčno olje) pa tudi kava Qubik caffè pržarne Vidiz&Kessler, edinega tovrstnega proizvajalca na Krasu (več na www.triesteturismo.net).

Enogastronomsko kulturo gostinci kaj radi ponesejo tudi zunaj naših mej. Letos so Kras lahko „okusili“ v Kendovem dvorcu v Spodnji Idriji, s sodelovanjem revije Vino, in na Koroškem, v kraju Reka-Muehlbach v restavraciji Rosentalerhof, ki je last znane družine Antonitsch. Tovrstna izmenična srečanja potekajo med Korošci in Primorci že nekaj let v sodelovanju s Slovensko gospodarsko zvezo iz Celovca.

Izbrane jedi, ki sestavljajo posamezne menije, sledijo neki tematiki. Zamisel se je porodila ob sodelovanju z Jadranskim koledarjem, ki je pred tremi leti spremenil svoj videz in deloma tudi vsebino. Koledar, ki izhaja pri Založbi Tržaškega tiska že več kot petdeset let, dobimo sedaj v obliki rokovnika ter je njegova vsebina (poleg posameznih člankov) tematskega značaja. Letošnja vezna nit so prazniki oziroma Sveti dnevi, ki so jih vedno bogatile posebne jedi. Med slednje spada tudi izbira kuhanih štrukljev za „Krožnik Okusi Krasa 2010“. Vsaka restavracija namreč ponuja isto jed, ki pa je seveda lahko dokaj različna, saj je prepuščena kreativnosti posameznih kuharjev.

Eden izmed takih večerov se je odvijal tudi v gostilni Sardoč v Prečniku. Otvoritev fotografske razstave Miloša Zidariča „Od Istre do Devina“ je spremljala izvrstna hrana: kuhan domač pršut s skutnim štrukeljčkom, divjim koromačem in mostardo, v teranu kuhani bleki z majaronom in sirom jamarjem, štruklji z vrzoto in domačo klobaso, merjasec s krompirjem v kozici in repo, štrekljički... Toliko večji pa je bil užitek ob prijetnem petju moškega pevskega zbora Kraški dom z Repentabra, ki je popestril celotni večer. Zbor, ki ga vodi Vesna Guštin, je bil ustanovljen leta 1998. Čeprav je to manjša amaterska skupina - sedaj šteje 15 pevcev - se lahko kosa z nekaterimi prav lepimi uspehi: ob 10 letnici delovanja je zbor posnel zgoščenko, kvalitetno se je odrezal na lanskoletnem tekmovanju COROVIVO, ki je potekal v bližini Pordenona, med sezono je deležen številnih nastopov. Med najzanimivejše v zadnji sezoni lahko štejemo gostovanje na Rokovnjaški poroki v Lukovici pri Domžalah in v kraju Selargius na Sardiniji, pa še celovečerni koncert v nizu Štrekljevih večerov v Kobjeglavi ter enkratni koncert v jami pri Briščikih. Nastop v gostilni Sardoč je bila v bistvu prva „vaja“ v letošnji sezoni, ki bo, kot vse kaže, kar precej pestra. Že novembra jih čaka gostovanje pri Slovencih v Banja Luki, spomladi pa so vabljeni v Novi Sad. Prihodnje leto pa bodo fantje med protagonisti na Kraški ohceti, na kateri so pevsko in delovno kar polno zasedeni.

Pevska skupina nosi ime po kulturnem društvu Kraški dom, ki deluje v občini Repentabor pri Trstu in zaobjema tri zaselke: Repen, Col in Fernetiče. Poleg zbora delujejo v društvu še dramska skupina, mladinska in baliarska sekcija. Društvo je relativno „mlado“, saj praznuje prav letos 40-letnico delovanja, a kljub temu hrani v analih obilico zanimivih in kvalitetnih dogodkov. Med najpomembnejše lahko nedvomno prištevamo soorganizacijo Kraške ohceti (skupaj z zadrugo Naš Kras in Občino Repentabor), ki je največja in najpomembnejša etnografsko-folklorna manifestacija na Krasu ter zaživi vsako drugo leto v zadnjem tednu avgusta. Med prioritete društvenega delovanja sodijo sodelovanja s posameznimi društvi to stran in on stran meje (ki je ni več) ter skrb za ohranitev in posredovanje krajevne kulturne dediščine, jezika in narodnostne identitete. Ob 40-letnici bo društvo izdalo karto Občine Repentabor z mikrotoponomastiko oziroma zapisom krajevnih ledinskih imen z namenom, da bi tudi nove generacije znale ceniti in obenem prenašati posebnosti in zgodovino naših krajev bodočim rodovom.

Že devetič na Tržaškem in tudi Goriškem

OKUSI KRASA V ZNAMENJU PRAZNIKOV

Olga Knez

Deveta tradicionalna kulnarično, turistična in kulturna prireditev Okusi Krasa je trajala tri tedne in se končala na Tržaškem in Goriškem Krasu 7. novembra 2010. V akciji je sodelovalo 39 gostiln, jestvinskih obratov, vinotek in pekarn. Sicer pa so organizatorji k sodelovanju povabili tudi fotografe, ki so na ogled postavili svoje zanimive fotografije.

Večji del sodelujočih bo svoje kulnarične dobrrote, ki so letos posvečene prazničnim tradicionalnim kraškim jedem, ponujalo dlje časa. Že sredi novembra je izšel Jadranski koledar za leto 2011, ki so ga prvič predstavili v Sprejemnem centru Gradina v Doberdobu. Od tod je tudi naše javljanje. Vsi sodelujoči v prireditvi Okusi Krasa/Sapori del Carso so predstavljeni tudi v oblikovalsko lični in vsebinsko z izčrpnimi informacijami bogati žepni brošurici (32 strani), ki sta jo uredila dr. Davorin Devetak in Vedsa Guštin, grafično oblikovala pa sta jo Paola Gradina in Walter Gradina.

V tritedenski enogastronomski ponudbi Okusi Krasa, ki je letos potekala že deveto leto na Tržaškem in prvič na Goriškem Krasu od 16. oktobra do 7. novembra, je sodelovalo 39 ponudnikov, ki so nudili tradicionalne kraške jedi, letos sestavljene in oblikovane v znamenju lokalnih ljudskih praznikov. Okuse Krasa je tudi letos organiziralo Slovensko deželno gospodarsko združenje v sodelovanju s Trgovinsko zbornico in Pokrajino Trst. V tem času je gostom na Tržaškem in Goriškem Krasu streglo 17 gostiln tradicionalne kraške jedi, pridružilo pa se jim je tudi 16 trgovin in enotek ter 6 pekarn, ki v svojih kotičkih predstavljajo tipične proizvode in pridelke. Jedi so tako plemenitili zlahtna kraška vina, ekstredeviško oljčno olje Tergeste dop, sir Mojsir, medovi, kave in drugi avtohtoni prehranski izdelki.

Tudi letos so turistično prireditev spremljali kulturni dogodki in predstavitve, razstave, ekskurzije in Jadranski koledar. Prva predstavitev letošnjih Okusov Krasa za Goriški Kras je bila 15. oktobra v sprejemnem centru Gradina v Doberdobu. Zbrane je pozdravila podžupanja doberdobske občine Luisa Gergolet, ki je poudarila, da tokratni večer združuje več vrst umetnosti - od fotografije, glasbe, petja, književnosti do kulinarike.



Martina Kafol, glavna in odgovorna urednica Jadranskega koledarja, ki ga je založil Tržaški tisk. V njem je predstavljeno tudi Kulturno društvo Kraški šopek, katerega pevke so pospremile predstavitev koledarja v Sprejemnem centru Gradina v Doberdobu.

Krožnik Okusi Krasa so predstavljali kuhani štruklji, ki jih je vsak gostinec ponujal gostom na svoj način

»Novost letošnje ponudbe je bila v nujenju jedilnikov tako, da je imela vsaka gostilna svoj Krožnik okusi Krasa. To je bil krožnik kuhanih štrukljev, pripravljenih na različne načine - bodisi za predjed, za glavno jed ali kot najbolj poznano sladica. Pekarne Čok Opčine, Leo Žetko Trst, Bukavec in Starec Opčine, Leghissa Sesljan in Il fornaio Gorica pa so ponujale slasten kruh ter 'kornjete' in 'trekljiče', je med drugim poudaril tajnik Slovenskega deželnega gospodarskega združenja - SDGZ dr. Davorin Devetak.

Davorin Devetak predstavlja pomen Okusov Krasa, ki jih nudijo tudi v Lokandi Devetak na Vrhu sv. Mihaela na Goriškem Krasu.



Vsako leto v ponudbi Okusi Krasa sodeluje več udeležencev. Njihova lanska številka 36 se je letos povzpela na 39 ponudnikov. Tako so se od doline Glinščice (Trst) do Doberdobskega jezera (Gorica) vrstili številni večeri, razstave in umetniški dogodki, ki so jih pripravili skupaj s fotokrožki Fotovideo Trst 80, Skupina 75 Gorica in Juliet in triesfotografija, z Naravnimi in zgodovinskimi potmi prve svetovne vojne in z možnim obiskom gostiln, z vodiči Curiosi di Natura (Trst) in Gradine (Gorica). Potekala so izobraževalna srečanja o zdravi prehrani s kraškimi dobrotami za starejše v sodelovanju s Pokrajino Trst in z zadrugo Amico ter za mlade in družine s krajevnimi društvi in proizvajalci.

Letos so bili Okusi Krasa povezani z Jadranskim koledarjem za leto 2011, saj si na njem sledijo tematske izbire menijev. Tokratna vezna nit so prazniki, ki so pri vsakem narodu vedno imeli pomembno težo in nevsakdanji pridih. Prazniki tudi danes pomenijo nekaj posebnega; nekaj, kar bo moralo ostati v lepem spominu. In prav ob takih priložnostih je bogato in z izbranimi jedmi obložena miza prvenstvenega pomena.

»Kuhani štruklji, ki so letos predstavljali krožnik Okusov Krasa, so močno prisotni v naši tradicionalni kuhinji. Kraški štruklji so pretežno iz kvašenega testa z različnimi izvornimi nadevi,« je v brošurici zapisala Vesna Guštin Grilanc.

Okusi Krasa so bili letos tudi na Goriškem! S tipičnim jedilnikom je sodelovala znana gostilna Lokanda Devetak z Vrha sv. Mihaela v goriški občini Savodnje ob Soči, katere »Kraški večer« je bil 4. novembra. Tokrat so zbranim gostom pripravili tortice iz korenja in ingverja ter paradižnikovo omako, snideno testo z gobami, s skuto in peteršiljem ter frtaljin štrudelj iz skute z zelišči in omako iz rukole. Z vrhunskimi vini so postregli proizvajalci Castelveccchio, Rubijski grad in Kovač, s kavo pa je obiskovalce razvajal Andrej Brisco iz podjetja Vidiz&Kessler, male prazarne iz Zgonika, ki je na svetovnem tržišču poznana že skoraj pol stoletja.

Mala prazarna Vidiz&Kessler je specializirana za praženje posebnih kav in za posebne dodatke ter distribucijo. Poleg stoodstotne mešanice arabike imajo še pet sortnih kav, ki so del te mešanice in prihajajo iz Etiopije, Brazilije, Guatemale, Santadominiške republike in Indije. Podjetje, ki je v začetku pražilo predvsem brezkofeinsko kavo, se je v zadnjih dvajsetih letih specializiralo za boljše kvalitete kav.

Okuse Krasa je tudi letos pospremila prikupna brošurica v znamenju rdeče-oranžne barve, ki spominja na jesenski ruj. V njej kot tudi na spletni strani www.tristeturismo.net so navedeni vsi sodelujoči z izbranimi jedilniki. Letos so sodelovale gostilne Bak in restavracija Pesek na Proseku, restavracija El Fornel in Montecarlo ter vinoteka Nanut v Trstu, restavracija Daneu ter Veto na Opčinah, Savron v Devinščini, Kras na Colu in Križman v Repnu, gostilne Guštin v Zgoniku, Bita in La lampara v Križu, Sardoč v Prečniku, Tre noci v Sesljanu, Al pescatore - Pri ribiču v Devinu ter gostilna Devetak na Vrhu sv. Mihaela.

Fotografske razstave

Ob tej priložnosti so odprli razstavo treh mladih fotografov tržaškega krožka Fotovideo Trst 80, ki jih je predsta-

vil podpredsednik njihovega fotokrožka Luka Vuga. Na témo Kmečki utrinki je razstavil svoja dela Diego Geri iz Gročane. Razstava Sonje Ozbič iz Devina-Nabrežine ima naslov Miš Maš. Tematiko buč pa predstavila Marina Sturman.

Društvo Fotovideo Trst (prej Foto Trst 80) deluje že trideset let. Prvi predsednik je bil Saša Ota. Društvo se je leta 2006 preimenovalo v Fotovideo Trst 80, ki prireja videonatečaj Ota Hrovatin. Decembra 2008 so imeli v Sofiji razstavo In-out petih slovenskih fotografov iz Trsta. Njegovi člani - vseh je 30 - pa dosegajo vidne uspehe in priznanja na raznih mednarodnih natečajih in doma.

Sicer so se v raznih gostilnah ob letošnjih Okusih Krasa predstavili še naslednji fotografski avtorji: Jadran Čeh, Dean Dubokovič, Janko Kovačič, Nataša Peric, Silvan Pittoli, Carlo Sciauzero, Mirna Viola, Marko Vogrič, Luka Vuga in Miloš Zidarič.

Jadranski koledar za leto 2011, ki je v znamenju Okusov Krasa, je izšel kot rokovnik pri Založništvu Tržaškega tiska

V Doberdobo je Jadranski koledar za leto 2011 predstavila njegova glavna in odgovorna urednica Martina Kafol. Izdalo ga je Založništvo Tržaškega tiska. Izšel je sredi oktobra in je posvečen ljudskim praznikom. Je v obliki rokovnika v slovenskem in italijanskem jeziku ter tako ohranja obliko in vsebino prejšnjih let.

»Bogatimo ga s številnimi sodelavci«, je povedala Martina Kafol, in nadaljevala: »Vesna Guštin Grilanc je uredila etnografski del. Koledar beleži tudi najpomembnejše dogodke iz letošnjega leta, ki so se zgodili na enotnem Krasu in sta jih prispevali Majda Colja in Olga Knez iz Sežane. Med številnimi avtorji sta tudi Mitja Tretjak in Davorin Devetak, ki sta prispevala portrete v obliki intervjujev z znanimi Slovenci. Tretjak je predstavil znane obraze - Igor Cerno, Biserka Cesar, Matjaž Klemše, Boris Peric, Donatella Ruttar, Divna Slavec, Aleksander Švab, Martin Turk in Bruno Volpi Lisjak. Davorin Devetak pa je napisal intervju z Miranom Kuretom. V sodelovanju z gostinci, ki sodelujejo v ponudbi Okusi Krasa, so v koledarju objavljeni tudi recepti. Njegova rdeča nit so prazniki v Tržaški, Goriški in Videmski pokrajini, ki jih danes marsikje oživljajo. Naš prostor namreč ponuja vrsto obredov in ljudskih praznovanj. Pomemben element praznikov je tudi ljudsko petje. V sodelovanju s Kulturnim društvom Kraški šopek iz Štorji pri Sežani, ki je nastopil tudi na prireditvi v Sprejemnem centru Gradina, je v koledarju še nekaj ljudskih pesmi. So pa v njem tudi oglasi.

Pevski zbor društva Kraški šopek, ki ga vodi Miranda Novak, je pesmi iz naše kulturne zakladnice zbral in tudi posnel na zgoščenki z naslovom »Zdej pej boste slišali«. V društvu delujejo člani z obeh strani nekdanje slovensko-italijanske meje.

Jadranski koledar po 12 € in zgoščenko po 7 € je bilo na prireditvi v Gradini tudi mogoče kupiti.

SLOVENSKO DEŽELNO GOSPODARSKO ZDRUŽENJE
UNIONE REGIONALE ECONOMICA SLOVENA

Sapori del Carso

Okusi Krasa

CAMERA DI COMMERCIO
INDUSTRIA ARTIGIANATO E AGRICOLTURA DI TRIESTE
PROVINCIA DI TRIESTE



*Jadranski koledar 2011 na predstavitvi v Sprejemnem centru
Gradina v Doberdobu.*

*V gostilni Veto na Opčinah od 18. oktobra razstavljata
uveljavljena fotografa (z leve na desno) Janko Kovačič
in Jadran Čeh iz Sežane.*

*Po odprtju razstave sta pohvalila okusne štruklje,
ki predstavljajo letošnji Krožnik okusov Ktasa.*



Kulturno-kulinarični večer v gostilni Sarđoč v Prečniku

OD ISTRE DO DEVINA NA FOTOGRAFIJAH MILOŠA ZIDARIČA

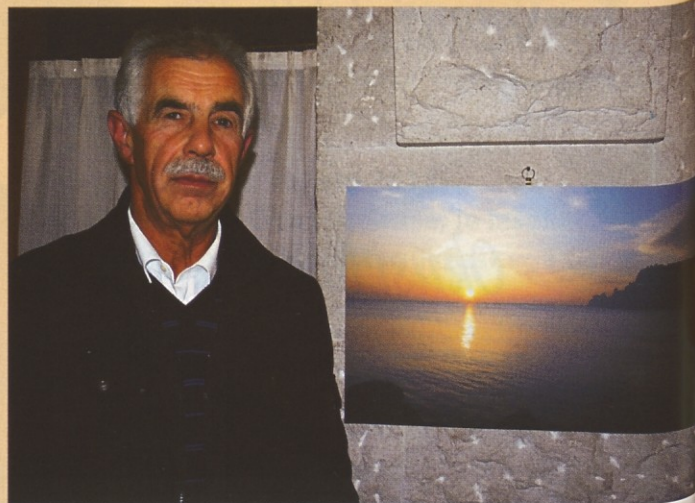
Olga Knez

Letošnji že 9. tradicionalni Okusi Krasa so se 22. oktobra 2010 uradno pričeli tudi v gostilni Sarđoč v Prečniku z odprtjem fotografske razstave Miloša Zidariča iz Saleža z naslovom »Od Istre do Devina«. O fotografu Zidariču, ki je član Fotovideo krožka Trst 80 in na Okusih Krasa razstavlja že osem let, je spregovoril predsednik tržaškega Fotovideo krožka Marko Civardi, medtem ko sta organizator prireditve dr. Davorin Devetak, tajnik Slovenskega deželnega gospodarskega združenja, in dobra poznavalka kulinaričnih dobrot Krasa Vesna Guštin Grilanc predstavila letošnjo pobudo in jedilnik gostilne Sarđoč s tridesetletno gostinsko tradicijo.

Prireditve je pričela pesem moškega pevskega zbora Kraški dom iz Repna, ki ga že vrsto let vodi zborovodkinja Vesna Guštin Grilanc. Podžupan devinsko-nabrežinske občine Massimo Ramita je pohvalil prizadevno delo Slovenskega deželnega gospodarskega združenja, ki organizira Okuse Krasa, družino Sarđoč, ki je eden izmed stebrov gostinske dejavnosti v občini, Vesno Guštin Grilanc in tokratnega razstavljalca fotografa Miloša Zidariča.

»Miloš Zidarič je dolgoleten aktiven član društva, ki se je lani prav v teh prostorih predstavil s fotografijami slovenske jadrnice Maxi Yene Mitje Kosmina, lanskoletnega zmagovalca Barkovljanke. Letos pa se avtor predstavlja v tržaškem društvu Sirena in v Marini v Portorožu. Tokrat se predstavlja s temo o tržaški in istrski obali. Skupni imenovalec vseh petnajst razstavljenih fotografij je svetloba oziroma igra svetlobe in teme ob sončnih zahodih in vzhodih na naši obali,« je poudaril Marko Civardi. Milošu Zidariču pa je ljubezen do fotografije privzgojil oče Stanislav, ki je od predvojnih let do petdesetih let vodil svoj fotografski atelje v Komnu, dokler mu ga niso Nemci med narodno-osvobodilnim bojem požgali. Miloš je odkrival skrivnosti nastajanja fotografij in ob dolgih sprehodih po Krasu črpal znanje in ljubezen do fotografije in narave. Obiskovalca očara s svojimi fotografijami, ki so polne barv, topline in odtenkov predvsem jesenskih pokrajin. Zidarič pravi, da je zaljubljen predvsem v sončne zahode, ki mu prinašajo duševni mir in notranjo pomiritev. Vse to pa se odraža tudi na njegovih fotografijah. Z bratom sta vodila kamnoseško delavnico v Šempolaju, sedaj je upokojen in po-

Avtor razstave v gostilni Sarđoč v Prečniku fotograf Miloš Zidarič je v fotografski objektiv ujel lepote morja in slovenske obale od Devina do Istre...



maga bratu pri delu, a vsak prosti čas izkoristi za fotografiranje. Že vrsto let razstavlja v Sloveniji pa tudi v Italiji. Tokrat bo njegova fotografska razstava v ugledni gostilni Sarđoč na ogled do Okusov Krasa prihodnje leto.

Okuse Krasa spremljajo tudi povabljeni novinarji, ki zastopajo medije. Tako so se predstavitev v Prečniku udeležili tudi odgovorna urednica in založnik revije Kras s sodelavko Olgo Knez, ki sicer poroča za Primorski dnevnik in Slome-dio-portal Slovencev v Italiji in po svetu, Kmečki glas in druge časopise, ter Bogdan Macarol, fotograf in novinar Primorskih novic. Izdajatelj revije Kras je dr. Devetak povabil, da je navzočim predstavil cilje revije Kras, ki izhaja že sedemnajst let in uspešno pokriva celotno problematiko envitega Krasa in s tem tudi prireditve in dogodke, pomembne za razvoj in napredek Krasa in njegovih prebivalcev. Tudi Slovencev na Tržaškem in Goriškem..

Goste so ob vhodu v gostilno Sarđoč pričakali kraška slanina, panceta in pršut ter razne vrste kruhov, med katerimi sodi ena izmed njihovih hišnih spacialitet kruh z grozdem izabelo. Gospa Silva Sarđoč je ob pomoči svoje družine (otrok Joži in Satka) poskrbela za pester menú letošnjih Okusov Krasa. Za kruh pa je poskrbela pekarna Starec.

Ob kulinarični ponudbi so repentaborski pevci ubrano zapeli več slovenskih narodnih in marsikatero kraško pesem ter polepšali prijeten in prigrčen večer...

Besedilo in fotografije: Olga Knez, sodelavka revije Kras



Z leve na desno: Marko Civardi, Vesna Guštin Grilanc, dr. Davorin Devetak, Miloš Zidarič, Massimo Ramita in Silva Sardoč.

Gostilna Sardoč je poznana po kruhu z grozdem izabela, ki ga speče gospodinja Silva Sardoč.

Predstavitve je popestril moški pevski zbor Kraški dom, ki ga vodi prof. klavirja Vesna Guštin Grilanc, dobra poznavalka kraške kulinarike in stalna sodelavka Jadranskega koledarja, tradicionalne Kraške ohceti na Opčinah in avtorica številnih knjig s področja kulinarike in zelišč.

Trattoria - Gostilna

Sardoč

Benvenuto della casa

Prosciutto cotto nostrano
con lo štrukelj di ricotta,
finocchio selvatico e mostarda...
»Piatto sapori del Carso 2010«

Bleki cotti nel terrano
alla maggiorana e jamar

Štruklji alla verza e
salsiccia nostrana

Sorbetto

Cinghiale con le patate
in tecia e rape

Štrekljički

Pane del panificio Starec

Hišna dobrodošlica

Kuhan domač pršut s
skutnim štrukeljčkom,
divjim koromačem in mostardo...
»Krožnik Okusi Krasa 2010«

Bleki kuhani v teranu
z majaronom in jamarjem

Štruklji z vrzuoto in
domačo klobaso

Sorbet

Merjasec s krompirjem
v kozici in repo

Štrekljički

Kruh pekarnice Starec

Euro 35,00 (inclusi vini del Carso / vključno s kraškim vinom)

Venerdì 22 ottobre, ore 20.00

inaugurazione mostra foto Dall'Istria
a Duino di Miloš Zidarič

Petek, 22. oktobra, ob 20. uri

Otvoritev fotorazstave Miloša
Zidariča Od Istre do Devina

Duino Aurisina / Devin Nabrežina (TS)

Prencico / Prečnik 1/b / Tel. +39 040200871 / Fax +39 040201267

www.sardoc.eu / e-mail: info@sardoc.eu

Chiuso: lunedì, martedì / Zaprt ob ponedeljkih in torkih



SANDRA PELICON - MED ŠTEDILNIKOM IN PLANTO

Stane Sušnik

Kdor Kraševce pozna le bežno, bo morda dobil vtis, da so to vase zaprti, delavni ljudje, ki tujca zlepa ne spustijo bliže. Kot Ljubljčan, ki se je nedavno priselil na Kras za stalno, sem bil deležen sprejema, ki sega od ravnodušnega, hladnega pa do iskreno prijaznega. Taki so ljudje vsepovsod, stiki pa so vselej odvisni od vseh udeležениh.

Med Kraševce, bolje rečeno, Kraševke, ki znajo človeka vselej sprejeti z nasmehom na ustnicah, gotovo spada Aleksandra Pelicon, za znance in prijatelje kar Sandra. Njen zvonki glas odmeva v kuhinji turistične kmetije Ostrouška-Pelicon, ki jo vodita skupaj z možem Pepijem Pelicomom v Coljavi pri Komnu.

Kuhinja je prostor, kjer je Sandra absolutna kraljica. Med goste navadno pošilja svoje mlade sodelavke in sodelavce, nikoli pa ne pozabi tudi sama stopiti do mize in obiskovalce povprašati, kako in kaj. Takrat steče tok njene prijaznosti in z njim si, poleg okusnih jedi, pridobi svoje goste. Ti se vračajo in to, da prihajajo z vseh koncev Slovenije, pove največ. Italijanov, ki prevladujejo po nekaterih kraških gostiščih, pri Sandri skoraj ne srečamo. Njena kuhinja je zanje verjetno preveč »navadna«, preveč kraška, za koga celo preveč kmečka.



Odprla je vrata svoje rojstne hiše

Sandra živi od rojstva v hiši, kjer je na enem izmed portonov vklesana letnica 1717, kar pomeni, da je njena rod-bina že dolgo v vasi. Domnevajo, da rod sicer izvira iz bližnje Kobjeglave, kjer je priimek Ostrouška kar pogost. V hiši je bila med prvo in drugo svetovno vojno gostilna, ki so jo morali zapreti leta 1947. Družina Ostrouška je leta med prvo svetovno vojno preživela v izgnanstvu v Ljubljani, saj je Coljava spadala med vasi, ki so jih zaradi bližine fronte izselili. O gostilni govorijo, da je bila zanimiva, saj sta bila za stavbo balinišče in plesišče; v nedeljah je bilo menda kar veselo. V letih pred vojno viro so bili redni gostje bogatejši Tržačani, ki so na Krasu spodbudili razvoj turizma.

Med tremi sestrami je Sandra najmlajša; zgodaj se je zaposlila in ob delu študirala; delala je v državni upravi. Izkoristila je priložnost in se kmalu upokojila, vendar ne zato, da bi počivala. Približno takrat se je omožila in ker je tudi Pepi doma z velike kmetije, sta hitro našla skupni jezik pri uresničevanju skritih želja: odpreti vrata gostom, pa čeprav ne vsak dan in popolnoma na stežaj. Z drugimi besedami: turistična

kmetija vabi žejne in lačne obiskovalce ob koncih tedna, od septembra do junija, poleti pa za dva meseca zapre svoja vrata. Sob za goste nimajo, ker želijo kakšno urico miru, poleg tega imajo radi svoj del borjača samo zase.

Jedilni list kraške kuhinje po Sandrino

Skozi široko kalono obiskovalec vstopi na kratek obokan hodnik, ki vodi na oba borjača; tam stoji nekaj miz s klopmi, nad glavami se pne latnik, ob steni stoji polno loncev z domačimi posodovkami, vrtnice se vzpenjajo po zidu, pogled povsod sreča cvetje. Ker se sedeži zunaj hitro napolnijo, se večina obiskovalcev odpravi v jedilnico, bolj dolgo kot široko, v kateri se ob kamnitih zidovih nizajo mize, na sredi pa stoji mogočno zaprto ognjišče.

Jedilnih listov ni, saj je stik med gosti in osebjem pristnejši, če lačni prisluhnejo domačim, kaj jim le-ti lahko ponudijo. Z leti se je večina gostov odvadila spraševati po pivu in kokakoli, saj vedo, da sredi vinorodnega Krasa pač ni ume-stno naročati piva. Takih sadnih sokov, kot jih zna pripraviti Sandra, ne bodo dobili nikjer drugje.



Rodbina Ostrouška nekje v letih po prvi svetovni vojni. Na sredini sedita Sandrina nona in nono, oče pa stoji zadaj, drugi z desne.



Ko so fantje odhajali na nabor, je na vasi vladalo veselje, igralo se je in pelo. Sandrin oče je ob takih priložnostih - rekli so jim vista - zapregel par konjev in popeljal skupino nabornikov.

Sokovi iz domačega sadja se zgostijo pod njenimi rokami v poletnih mesecih, medtem ko so vrata domačije zaprta. Ponudba je zelo pestra in vsako leto se na njej najde kaj novega. Letošnja novost je, recimo, slivov sok. Gosta, ki si bo zaželel pečenko s praženim krompirjem, bodo tudi nekoliko začudeno pogledali. Predlagali bodo raje kaj domačega; teranov toč ali joto za začetek, tris testenin s posebnimi Sandrinimi omakami, za manj lačne pa samo narezek slastnega pršuta z domačim sirom in jajčevci, vloženimi v olivnem olju.

»Kras daje malo, a tisto je boljše kot drugje«

Radovednost je ena izmed lastnosti, ki dobri kuharici ne sme manjkati. Sandra pravi, da se je od nekdaj rada učila, še vedno rada bere, zbira kuharske knjige in recepte.

»Moram poudariti, da pri kmetiji in kuhariji, čemur se najraje posvečam, zelo rada eksperimentiram. Od nekdaj me je zanimal tradicionalni del priprave. Ko je dr. Stanko Renčelj pripravljal prvo knjigo, sva skupaj raziskovala teren. Pogovarjali smo se s nončkami, kaj in kako se je delalo, kako se je razvijala kraška kuhinja, kuhinja kraških kmetij. Pomembno je, da razumemo nekdanje vrednote, da vemo, zakaj so nastale. Potem jih prenesemo v današnji čas, prilagodimo današnjim razmeram in potrebam današnjih gostov.«

Recepti, ki so nastali v povsem drugem času, ko je bilo življenje na Krasu trdo in je prevladovalo ročno delo, so temeljili na sestavinah, pridelanih doma. Sezonske jedi so bile primerne tako po kalorični vrednosti kot po tem, da je hrana prišla po najkrajši poti z njive ali vrta na mizo. Revnejša zemlja, vroča poletja, pomanjkanje vode in obilica kamenja so nekateri razlogi, zakaj je pridelka na Krasu manj, kot ga je v večini drugih območij po Sloveniji.



Na domačem borjaču v dvajsetih letih minulega stoletja; Sandrin oče na vozu, drugi sorodniki na ganku.

»Od nekdaj je veljalo, da Kras daje malo, a tisto je boljše kot drugje. To lahko potrdi moj mož, ki je po rodu iz Vipavske doline. Tam so polja, skoraj neskončna, zemlje je obilo, zato je obilen tudi pridelek, vendar ni tako kakovosten kot na Krasu. Enako je z vinsko trto. Pa kraške travnike pogledajte, kako so pisani!«

Sandra ne varčuje ne s časom in ne s sestavinami

Zbrati recepte, kakršni so nekoč sestavljali jedilnike na Krasu, ni tako težko, kot pa narediti jedi okusne. Sandra zato ne varčuje ne s časom ne s sestavinami.

»Pri kuhanju so pomembne drobne malenkosti, če želiš, da imajo jedi pravi okus. Recimo, vrzote, zelje... Običajni gostinski način je, da v veliki kozici naredijo zaprčko in potem v to vržejo zelje. Gospodinje pa so nekoč naredile zaprčko posebej, počasi, da je obdržala lepo rumeno barvo, dodale česen, odstavile kozico, dale notri surovino (zelje ali vrzote) in končale kuhanje.

Odkar smo začeli, želimo ponuditi gostu jed takšno, kot jo je na zidanem štedilniku skuhal naša mama. Nočemo, da bi naše jedi imele 'gostilniški' okus. Seveda je kuhanje na stari način zahtevnejše, bolj dolgotrajno. Kdor pride k nam pojest, bo moral na jedi pač nekoliko počakati, ker jih bomo začeli pripravljati takrat, ko bomo sprejeli naročilo. Mi nimamo konvektomata, nimamo sodobne tehnike in je tudi ne bomo imeli.«

Še eno posebnost velja omeniti. V hišnem redu imajo jasno zapisano, da so starši odgovorni za to, da se njihovi otroci primerno vedejo v jedilnici in na borjaču. Sodobni starši so pogosto prepričani, da je njihov otrok središče svetâ in mu zato dovolijo tako rekoč vse. Prej ali slej začne tako bitje motiti ostale goste in zgodilo se je že, da je družba zaradi »razigranih« otrok odšla, ne da bi počakala na naročeno. Zato Sandri ni odveč, resda zelo redke, goste opozoriti na to, da njihov otrok povzroča nemir ali celo škodo. Sam menim, da bi takšna pravila morala viseti v večini naših gostišč na vidnem mestu.

Člani Plante naj bodo drugim za zgled

Kraševci morda Sandro poznajo bolj po njenem delu v različnih društvih, kot pa jo poznajo kot kuharico in gostinjo. Še ko je bila v službi, je sodelovala v društvih, kot so bila Klasje, Fraska iz Sežane, še vedno je aktivna članica gobarskega društva. Največ časa pa posveča delovanju v društvu Planta, ki je zrastle iz Liste za naše kmetije.

»Poleg Tanje Godnič, Ade Špacapan in mene so v društvu še Branko Čotar, Dejan Kukanja in Bogdan Cotič iz Škrbine. Ko smo ustanavljali Planto, smo sklenili, da se mora vsak član dokazati na svojem področju; ni pomembno, na katerem. Nismo hoteli, da bi se samo pogovarjali. Večina članov so vinarji. Članstvo v društvu ne pomeni nekakšnega snobizma, ampak naj vsak član predstavlja zgled v očeh ljudi zunaj društva.

Osnovno vodilo je od začetka enako: združiti kmetijstvo, turizem in vse, kar spada k temu. Naš prostor je majhen, zato potrebujemo povezanost; ocenili smo, da bodo rezultati

Udeleženske delavnice za pripravo pristnih sadnih sokov in njihova mentorica Sandra Pelicon.



bistveno boljši, če se bomo združili.«

Mesec kraške kuhinje in mesec špargljev

Prvič so se dokazali na Mesecu kraške kuhinje, ki se odtelej zgodi vsako jesen. Iz leta v leto sodeluje več gostišč, saj si morajo vse bolj prizadevati za goste. V tednih, ki so navadno med oktobrom in novembrom, vsako gostišče ponudi drugačen, poseben jedilnik, sestavljen iz značilnih kraških jedi, posodobljenih tako, da vzbudijo radovednost tudi že izkušenim ljubiteljem. Podobna akcija je pred leti že potekala, a je potem zamrla. Potem so jo na svoj način uveljavili gostinci z one strani meje, zadnja leta pa na pobudo društva Planta znova poteka na slovenskem delu Krasa.

Da bi jesensko okušanje slastnih jedi dobilo svoj odmev še pomladi, so se lani lotili Meseca špargljev. Sodelujoči gostinci so gostom dokazali, da se da to značilno kraško zel pripraviti še kako drugače, kot samo z jajci, v solati ali rižoti. Ob tem so izdali še lično knjižico z recepti za pripravo špargljev. Leto je dolgo in čeprav sta obe akciji zahtevni, Planta opozarja nase in vabi na Kras tudi tiste, ki jih zanimajo enodnevni dogodki: žetev sivke, žetev ožepka in podobno.

»Za cilj smo si postavili, da pripeljemo goste na Kras, a ne masovno, z avtobusi, temveč posamično. Kras ne prenese množice, je premajhen. Pridelamo malo, a tisto je kakovostno. Kras je treba sprejeti kot takega in potem bodo obiskovalci na njem uživali.«

Planta - trs, ki rojeva zamisli

Da bi gostje s seboj odnesli še kaj oprijemljivega, so se domislili žepkov s posušeni zelišč in jih imenovali *špaminek s Krasa*. Po kaščah na Krasu ležijo metri blaga, iz katerega so nekoč šivali predpasnike in halje v tovarni konfekcije v Komnu. V Planti so sklenili, da bodo za žepke porabili prav te ostanke blaga, saj ga s tem hkrati reciklirajo in žepkom dodajo svojstveno zgodbo.

Od kod izvira ime društva, se sprašujejo tisti, ki niso rojeni na Krasu? Planta je eden od načinov vzgoje trte, ki je



V restavraciji Kraljestvo Pršuta v Kobjeglavi na predstavitvi domačih sokov.

ve bolj uveljavljen na Krasu. Trs raste ob enem drogu, ki stoji v vrsti, za razliko od vzgoje trte na latniku, torej na opori, pri kateri sega ranta prek vrste trsov. Trta na planti obrodi manj, a zato bolj kakovostno.

Kaže, da zmore Sandra še več. Na njeno ime naletijo, ko prelistamo mesečni spored Mladinskega hotela v Pliskovici ali seznam dogajanja v Motovunu pri Škocjanskih jamah. Tam se občasno dogajajo delavnice, na katerih Sandra vedoželjnim praktično pokaže, kako se pripravljajo različne značilne kraške jedi... Začeli so z delavnico špargljev, na pobudo Tanje Godnič, ob prvem Mesecu špargljev. Delavnic se udeležujejo ljudje z vseh koncev, večinoma ženske, sem in tja pa se jim pridruži tudi kak moški. Največ zanimanja kažejo ljudje za delavnice, na katerih se učijo pripraviti različne vrste štrukljev, ene izmed starih kakovostnih jedi, na katere stavi Sandra.

Kuharski sloves sega prek morja

V njeni glavi je zbirka receptov, izmed katerih jih je zaenkrat le malo zapisanih v njenem računalniku. Obljublja, da bo zmanjšala svojo delavniško dejavnost in pogostejše sedla pred računalnik. Prihodnje leto naj bi izšla knjižica o pripravi sokov in sirupov, načrtuje tudi knjigo z recepti značilnih kraških jedi.

Njen sloves dobre in neutrudne, požrtvovalne kuharice sega dobesedno prek oceana. Pred desetimi leti se je v Coljavi oglasila skupina Američank, potomk naših izseljencev. Pripeljala jih je naša znana turistična agencija, ker so si zaželele okusiti pristno kraško hrano in izvedeti recepte za te jedi. Potem so gospe v Ameriki izdale knjigo receptov slovenskih jedi in ko so jo želele ponatisniti, so se pred nekaj leti znova pojavile na turistični kmetiji pri Sandri in Pepiju. Sandra je skuhalo toč, joto in njoke, one pa so pridno pomagale in se učile.

Podobna je zgodba z našimi izseljenci v kanadskem Vancouvru, ki Sandro neredko pokličejo in jo prosijo za pomoč pri pripravi jedi. Potem »kuhajo« po telefonu....

Manjka nam občutka za red

Skoraj samoumevno je, da je Kras za Sandro Pelicon najlepši konec sveta. Najbolj lep pa je, seveda, jeseni, ko se odene v barve, kakršnih ne najdemo nikjer drugje. Prav zato, ker ga ima tako rada, ji ni vseeno.

»Kras je sicer bil na videz vselej enak, a življenje tukaj je bilo včasih zelo težko. To je treba posredovati prihodnjim rodovom. Morajo vedeti, da ni bilo zmeraj tako lepo, taka idila. Zato je treba pokrajino varovati, saj jo je mogoče zelo hitro uničiti.

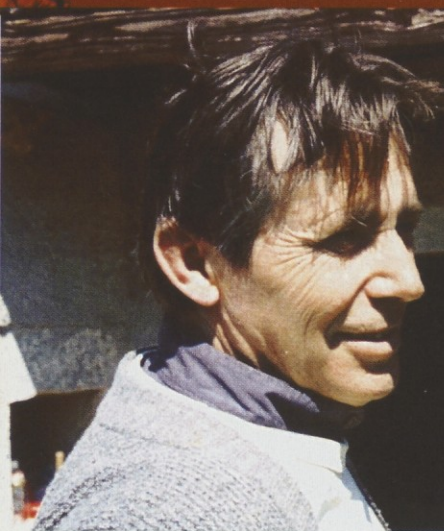
Italijani so znali dobro zaščititi svoj Kras. Dajmo, zglejmo se pri njih! Če se zapeljete po njihovih vaseh, boste videli, da imajo zelo lepo ohranjene stavbe in vse ostalo. Svoje imetje ves čas skrbno vzdržujejo. To nam manjka!«

Obiskovalce najbolj motijo podrtje, zanemarjene hiše po kraških vaseh. Saj skoraj ni ene vasi, ki je ne bi kazila kakšna podrtija. Izgovorov, da je tako zaradi nerazčiščenih lastniških odnosov ali lastnikov, ki so se razgubili po širnem svetu, ali skreganih dedičev, ne bi smela sprejeti niti država niti lokalna skupnost. Sandra ta pojav pronicljivo označi za objestnost.

»Tam, kjer se ne morejo sporazumeti, je največkrat kriva objestnost. Poleg tega bi ljudem morali privzgojiti čut za urejenost doma in hkrati kraja. Ne sme nam biti vseeno... Svoje stvari moramo pospraviti za seboj. Ne moremo pustiti kamna, peska in vsega kar tako ležati naokoli.

Poglejmo samo, kako propada hiša nad glavnim trgovom v Komnu. Takih razpadajočih objektov je na Krasu preveč! Manjka nam občutka za red. Ko sem bila majhna, se je v soboto pospravljalo. Pometli in pomili smo hišo, pometli borjač, pred večjimi prazniki so bile rabote, ko se je očistila vsa vas.«

Resnica, pred katero si radi zatiskamo ušesa in oči, pač včasih boli...



Marjan Rožanc (21. novembra 1930 - 18. septembra 1990)

»NA KRASU SEM DOMA«

Manca Košir

Prvi občutek domačnosti se je v meni prebudil sredi šestdesetih let, ko sem kot sourednik tržaške revije Most s sodelavci obiskal vasi nad Trstom, Mačkolje, Kontovel, Nabrežino ...

Marjan Rožanc

Marjan Rožanc v objektivu Aleksandra Zorna na borjaču domačije v Volčjem Gradu svojo zadnjo pomlad 1980.



Mihelačevo srečanje na borjaču Rožančeve domačije v Volčjem Gradu.

Letošnje dvatisočdeseto leto slavimo pisatelja in enega največjih - največjega morda? - esejistov na Slovenskem kar dvakrat. S podelitvijo nagrade za najboljšo esejistično zbirko, poimenovano po njem, smo proslavili njegov »rojstni dan za večnost« 18. september, in še nekaj dni prej s položitvijo venca pod spominsko obeležje na njegovi kraški domačiji v Volčjem gradu (hvala zdajšnjemu gospodarju slikarju Mariu Palliju za prijazno gostoljubje!) poklonili tako njegovemu spominu kot čarobnemu Krasu. Tihotni nedeljski dan 21. november pa smo prijatelji z meditacijo in molitvijo počastili pisateljev rojstni dan za ta lep in tragičen svet, kot ga je s svojo paradoksalno eksistenco doživljal Marjan Rožanc.

Pisatelj Rožanc je največ objavil prav zadnje desetletje svojega življenja. Avtor triindvajsetih knjig - od tega štirih zbirk novel, dvanajstih romanov, med njimi nepozabne, tudi ufilmane *Ljubezni*, in šestih zbirk esejev pa zdaj že legendarnega dramskega feljtona *Topla greda* - je od leta 1980, ko se je preselil na tudi z lastno roko obnovljeno kraško domačijo, izdal kar osemnajst knjig. Nekaj romanov je imel napisanih

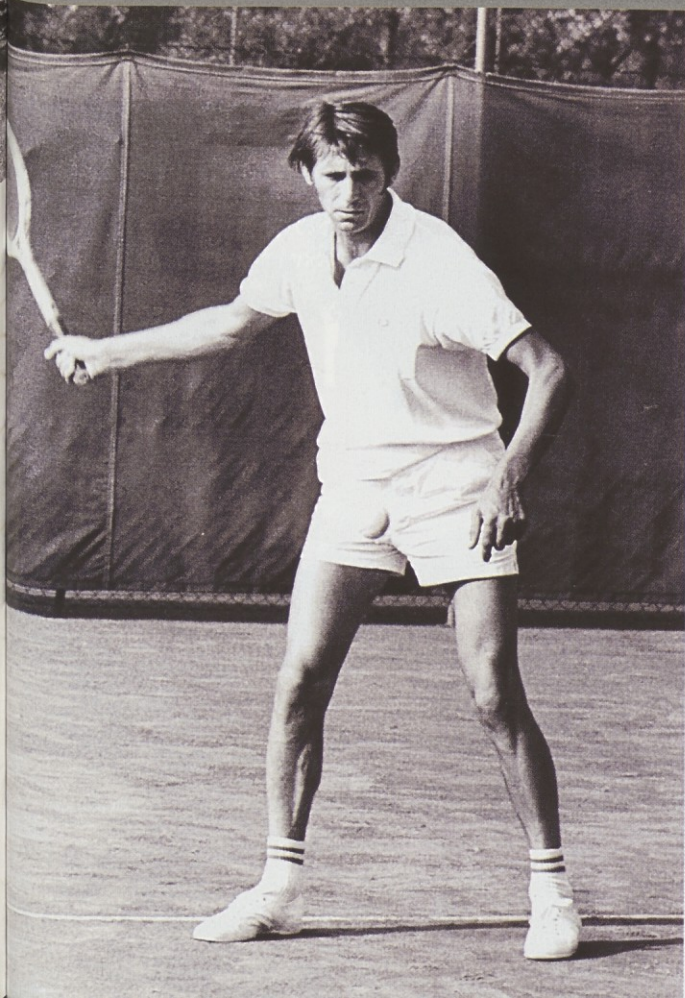
oziroma zasnutih še v tako imenovanih »ljubljskih« časih, skoraj vse esejistične zbirke pa je počasi, v kontemplativni zbranosti spisal v Volčjem gradu pri Komnu. V Volčjem gradu in ob volčjih urah, kot je avgusta 1988 naslovil zadnji esej svoje imenitne *Manihejske kronike*: »Vse noči sanjam iste sanje: kdaj bo končno jutro in kdaj nov dan, kdaj spet življenje ... Vem samo to, da sem v letih, ko sem do sebe najzahtevnejši in ko bi se končno moral lotiti najodgovornejšega dela: popraviti, kar sem zagrešil, nadoknaditi, kar sem zamudil, se individualizirati, kolikor se še nisem, dozoreti za smrt ... Vse moje posvetne ambicije - to vem - so že izhlapеле in vsi moji življenjski boji so že mimo, vendar prav ob tej jutranji uri in v tej kraški samoti bolj kot kdaj čutim, koga pravzaprav sovražim in koga imam rad ...«

Marjana Rožanca je pri pisanju literature vedno znova navdihovalo njegovo otroštvo v Zeleni jami v Ljubljani, pa prebiranje številnih knjig, ki so bile njegov najpomembnejši svet: »Redko kaj lahko človeka zgrabi in prekvasi tako kot knjiga. Vse druge dogodivščine in celo neposredni in intenzivni odnosi z ljudmi največkrat nimajo niti pol toliko moči«, je zapisal v uvod meni tako ljubega *Romana o knjigah*. Ko pa



V Domu srednjih šol na Gerbičevi 51/a v Ljubljani so pomladi 1985 potekali znameniti večeri s študenti. Štirinajstega marca je bil gost Marjan Rožanc. Pogovor z njim je vodila organizatorica tega večera dr. Manca Košir.

Pisatelj Rožanc je bil predan športu in svojemu klubu Slovan, ki ga je po drugi svetovni vojni obudil k življenju. Na Slovanovih prostorih na Kodeljevem v Ljubljani je zgradil tudi teniška igrišča in bil sam navdušen rekreativec na njih.



Pisatelj Rožanc na pogovoru v Društvu slovenskih pisateljev v Ljubljani leta 1980. Ob njem dr. Dimitrij Rupel.

je odkril Sredozemlje in Kras, je našel svoj dom, je našel svojo dušno pokrajino. Zlil se je z njo in iz nje črpal navdih za esejistično premišljevanje. Aprila leta 1987 je zapisal: »Pod tem visokim cerkvenim zvonikom, ki je postavljen v slogu beneškega baroka in ki opoldne vrže senco skoraj čez vso mojo kraško domačijo, sem končno nemara le doma. Svetâ ne doživljam več kot nekaj brezbržnega in mrtvega, temveč kot nekaj aktivnega in prijaznega - vanj je položen nekakšen razvoj, nekakšno antično semensko načelo. Materija, zlasti še to kamenje, s katerim sem se obdal in s katerim sem obdan, pa naj je še tako staro, ima v sebi potenco vseh mogočih oblik in vseh mogočih stvari, ki se izražajo in se bodo še izražale. Morda bo kdaj celo spregovorilo. Bog je pač v enem dejanju ustvaril vse preteklo, sedanje in prihodnje, zato je vse mogoče. Sicer se ne bi moglo zgoditi, kar se je zgodilo; da sem bil še nedavnega povsem nekje drugje, zdaj pa sem tukaj. Da sem bil doslej tujec, zdaj pa sem domačin.«

Ko me je njegova ljuba Janja ob prodaji domačije deset let po Marjanovi smrti pobarala, kam naj z vsemi njegovimi knjigami, sem izstrelila kot iz topa: »Skupaj morajo ostati, na enem mestu kot Rožančeva knjižnica. In ta knjižnica naj bo na Krasu, najbolje kar v Komnu, ker je bil Marči tu doma.« Jokala sem, ko sem čez čas videla Rožančevo sobico z meni znanimi knjigami, med katerimi sem jih kar nekaj poklonila Marčiju tudi jaz, v komenski knjižnici, letos še večjo in lepšo, kot je bila takrat ob otvoritvi; takrat, ko smo za njen katalog pisali spomine na Marjana. Nikoli ne bom pozabila, kako sva se usodno srečala v moji sobi pri nas doma, nikoli. Takole sem zapisala takrat za komensko knjižnico:

»Leta 1979 sem bila svobodna novinarka in pisala sem za Teleks. Ko sem prebrala *Ljubezem*, sem bila globoko presunjena. Tako močno, tako živo sem začutila njenega pripovedovalca, da sem ga hotela spoznati. Urednik se je strinjal, da ga intervjuvam, in Rožanc je takoj - pred tem se nisva poznala - rekel da. Kar k meni domov je prišel, v sobo brez stolov in mize, sedel na tla, me plavo pogledal in predlagal, da se tikava. Bila sem zmedena, a po nekaj stavkih sem razumela: ti omogoča bližino, v kateri se lahko zgodi resnično srečanje.



Prva Rožančeva ljubezen je bila likovna umetnost, ki jo je želel študirati. Obžaloval je, da ga niso sprejeli na ljubljansko Akademijo likovnih umetnosti, kamor se je prijavil. Bil je reden obiskovalec likovnih razstav. S svojo ljubljeno ženo Janjo na eni izmed njih pomladi leta 1989.

Marči, kot smo Marjana ljubkovalno klicali prijatelji, je najin pogovor začel s pojasnilom: 'Novinarji kaj radi nastopate v imenu nekega objektivnega sveta, nekega občinstva, ki pa je popolnoma imaginarno. Spričo tega sem veliko bolj naklonjen intimističnemu svetu, neposrednemu kontaktu. Objektivnega sveta ni. V tem trenutku sva samo midva, Marjan Rožanc in Manca Košir, in dialog med nama. Če bo ta najin dialog globok, intenziven, utegne biti zanimiv tudi za bralce. Mislim, da do poglavitnih resnic, ki nekaj veljajo, prihaja v glavnem v neposrednih odnosih med človekom in človekom.'

Zgodilo se je resnično srečanje, najin dialog je bil tako globok, da od tistega usodnega dne ni nikoli več usahnil. Dvanajst let je od Marčitove smrti in jaz se še naprej pogovarjam z njim. Predvsem o najpomembnejših vprašanjih - o ljubezni in smrti. Marči je umrl tudi zame. Da bi mi dokazal, kar piše v knjigi vseh knjig: *Ljubezen je močnejša kakor smrt*. Prej sem samo upala. Ko sem prebrala *Ljubezen*, sem intuitivno začela verjeti. Ko sem spremljala odhajanje ljubega človeka, sem videla resnico na njegovem obličju. In zdaj vem.

Tema ljubezni in smrti je zaznamovala že tisti najin prvi usodni pogovor. Marjan se je bal smrti, zato sva govorila o njej. Tudi kot o motivu, zaradi katerega je pravzaprav napisal *Ljubezen*. 'Morda je Ljubezen eden mojih najodločnejših uporov zoper Smrt. Po eni strani zoper mojo lastno, po drugi strani zoper smrti, ki sem jim bil priča,' mi je povedal. Po težki bolezni, ki mu je leta 1976 omrtvela nože, se je ustrašil, da je z njim konec. Obsedlo ga je, da je to hkrati dokončna smrt vseh tistih, ki so sicer že umrli, a so še naprej živeli v njegovem spominu, ker jih je imel rad. 'To me je pripeljalo do tega, da sem se kljub bolezni zadelal z blazinami, zgrbil nad pisalni stroj in zdržema pisal tri tedne, ne da bi prenehal jokati.'

Slišala sem ta jok, ki se je v knjigi prelil v nedolžno otroško ljubezen; tako, ki vse sprejema, vse odpušča, vse razume ... Brezpogojna ljubezen, kakršne odrasli nismo več sposobni. Ampak kdor napiše tako knjigo, kot je *Ljubezen*, ta slutí, da je mogoče, nekoč, nekje, kot je bilo v začetku: *Bodite kakor otroci in vaše bo nebeško kraljestvo*. In bralec, ki bere zares, s celim svojim bitjem, mora, mora zaslutiti isto, kar je slutil

pripovedovalec, ki je znal več povedati v knjigah kot v življenju, ker je pisanje tako krvavo resna reč, da je bolj resnično od resničnosti same.«

Ob obletnici Rožančeve smrti smo govorili in pisali o njegovi literaturi (že lani je pri Študentski založbi izšel odličen izbor športne, zlasti nogometne tematike z naslovom *Maša dvajsetega stoletja*, ob obletnici smrti letos pa še izbor njegove kratke proze v zbirki *Kondor* založbe Mladinska knjiga z naslovom *Rdeči zajčki*), a čutim, da moramo ob njegovem imenu vedno znova izgovarjati tudi ime njegove srčne pokrajine: Kras. Zato prepisujem del eseja z naslovom *Neoplatonistični kozmos* iz nepresežene zbirke *Manihejska kronika*; tisti del, v katerem je pisatelj postavil spomenik svoji najdeni domovini, a nekoč brezdomni tujec svojemu pravemu domu: »Že zdavnaj nekoč, sredi petdesetih let, ko je bilo še marsikaj prepovedanega, sem na skrivaj, a skrbno prelistal Slataperjevo knjigo o Krasu. Že tedaj me je torej nekaj vleklo tu sem. Še zdaj se živo spominjam fotografije v tej knjigi, na kateri so kmetje in kmetice z motikami preobračali težko zemljo v kraški globači, in napisa pod njo: *Il mio Carso. Sono gli slavi che lo coltivavano*. Ta podnapis me je tedaj, ko je bila bolj kot kdaj prej živa zavest o tem, da zemlja pripada tistemu, ki jo obdeluje, prizadel kot nekaj nemoralnega, sprtega s temeljno človeško etiko. Odnos Scipia Slataperja do Krasa je estetsko uživaški, donhuanski, predvsem pa lastniški, kot se meščanu in liberalcu tudi spodobi. Moja privrženost Krasu vsekakor ni take narave,« je zapisal. In pojasnil, da zasleduje globljo, pesniško resničnost, in taki ljudje nimajo domovine, vendar je človek kljub temu nekje doma.



Pred Rožančevim spominskim obeležjem 15. septembra 2010. V prvi vrsti letošnji Rožančev nagrajenec – publicist in dolgoletni urednik revije 2000, ki je bila tudi ljuba Rožančeva hiša duha – Peter Kovačič Peršin.

Da, človek je nekje doma. Rožanc nadaljuje: »Prvi občutek domačnosti se je v meni prebudil sredi šestdesetih let, ko sem kot sourednik tržaške revije Most s sodelavci obiskal vasi nad Trstom, Mačkolje, Kontovel, Nabrežino...Tedad in tu se mi je prepričanje o usodni istovetnosti slovenskega naroda z alpskim svetom, s katerim se moje generično bitje nikakor ni moglo sprijazniti, na vsem lepem razpršilo, in to z velikim olajšanjem. Moj svet je torej tudi drugačen, kraški, mediteranski ...Ne samo zasneženi gorski vrhovi in planine, ki so človeku dostopne samo kot nedeljskemu turistu, v kvedrovcih in na smučeh, temveč tudi planota in nad njo sonce, v kateri so utrte s kamenjem zaščitene poti in v kateri prebiva človek tako rekoč gol in že od nekdaj. Ne samo les in apnena malta, ki hočeta biti baročno bogata, temveč tudi asketski, prastari kamen. Ne samo vlaga in mah, smreke in kostanj, temveč tudi veter in suhota, melisa in meta, murve in bori, v katerih se oglašajo škržati. Ne samo skrbno negovana zasebnost, temveč tudi širokosrčna pripravljenost na sožitje z ljudmi, odprtost družbenega človeka, ki je pripravljen svoj dom prisloniti k sosedovemu zidu. Ne samo samozadostni alpski geto, temveč tudi vključenost v veliko širši prostor, ki se razteza po vsej dolžini Sredozemskega morja, nekaj veliko bolj zgodovinskega in svetovljanskega ... To je bil prostor in so bili ljudje, bil je način življenja, s katerim sem se končno z veseljem poistovetil. Šele tu, ob kamnitem vaškem vodnjaku, kjer dotlej še nikdar nisem bil, sem prvič začutil, da sem pravzaprav le nekje doma in da se le lahko z nečim poistovetim.«

Marjan Rožanc je bil končno na svojem: »Bil sem končno tu. Izpolnil sem atavistični nagon svojih prednikov,

ki so se nekoč iz mrzlih in močvirnih krajev odpravili proti toplemu morju, iz odmaknjenega in komaj obljudenega sveta v sredo življenja, v Sredozemlje, kjer so doma verstva in civilizacije, ki obvladujejo ves svet. Prispel sem skratka na cilj tisočletnega slovenskega potovanja.« Prebil se je v kozmopolitski svet in se na Krasu spočil od domoiskateljstva. Spravljen s kraško pokrajino in svojim najdenim domom se je lahko odpravil iskati transcendenco, presežno in božje, k čemur ga je nagovarjala sredozemska maternica našega sveta.

Njegova bogoiskateljska pot se je končala 18. septembra zvečer, ko je na Onkološkem inštitutu mirno in spokojno zaprl svoje lepe sivomodre oči, ki se niso več odprle. Dan ali dva, preden je za zmeraj nehal govoriti, mi je zašepetal tiho, čisto tiho na uho odgovor na moje vprašanje: »Marčki, kaj je tam čez?« Rekel je, slišala sem na lastna ušesa, ko je rekel: »Ena sama ljubezen.« In me s tem zapečatil dokončno. Postala sem »ljubezničarka«, kot me poimenuje Marjanov prijatelj Jaro Mihelač. Ljubezničarka zaradi ljubezni, zaradi Marjana Rožanca in zaradi Krasa, ki je tudi moja dušna pokrajina. Na Krasu sem potemtakem tudi jaz doma, večna brezdomka in Marčičova sopotnica tja... Tja čez.

Dr. Manca Košir - publicistka, Ljubljana

Prof. dr. Edvard Kovač, leta 1992 tudi prejemnik Rožančeve nagrade za svoje esejistično zbirko Modrost Ljubezni (uredila Manca Košir, založila Založba Mihelač, je pred Rožančevo spominsko ploščo vzhičeno vzkliknil: »Veselimo se, saj je Marjanov duh tu, med nami!«



Dr. Manca Košir ob 20. obletnici smrti Marjana Rožanca 15. septembra 2010 pred njegovo spominsko ploščo na obzidju domačije v Volčjem Gradu bere intervju s pisateljem iz svoje knjige Kronologija duha.

Z leve na desno: ravnateljica Kosovelove knjižnice Nadja Mislej Božič, grafični oblikovalec Dolcijeve pesniške zbirke Jože Požrl, prevajalka Jolka Milič, literarna kritičarka Martina Ožbot iz Gorice in župan občine Sežana Davorin Terčon.

V Kosovelovi knjižnici v Sežani predstavili pesniško zbirko Danila Dolcija v prevodu Jolke Milič

»NON SAI SCEGLIERE - NE ZNAŠ IZBIRATI«

Olga Knez

V Kosovelovi knjižnici v Sežani, kjer so pred dvema letoma postavili dokumentarno razstavo z naslovom »Danilo Dolci in njegova življenjska izkušnja - življenje za nenasilje«, so zadnji septembrski dan posvetili 28. junija 1924 v Sežani rojenemu pomembnemu pisatelju, pesniku, esejistu, sociologu in pedagogu Danilu Dolciju, umrlemu 30. decembra 1997 v Trappetu (Palermo). Številni domači kulturniki in ljubitelji poezije kot tudi Dolcijev prijatelj Giuseppe Meli z Opčin, po rodu s Sicilije, mirovniki iz Trsta in drugi so pospremili predstavitev dvojezične Dolcijeve pesniške zbirke »Non sai scegliere« - »Ne znaš izbirati« v izvirniku in prevodu sežanske prevajalke Jolke Milič. Žal se prireditve ni mogel udeležiti Dolcijev sin Amico, ki je sporočil svoje veliko zadovoljstvo ob izidu zbirke.

Jolka Milič je uveljavljeno prevajalsko ime in prevaja še zlasti poezijo. Leta 2005 je prejela Lavrinovo diplomu Društva slovenskih knjižnih prevajalcev kot nagrado za življenjsko delo pri prevajanju in posredovanju slovenske književnosti drugim narodom. Ker pa že več desetletij prispeva k prepoznavanju slovenske in italijanske književnosti, ji je ob dnevu žena 8. marca 2009 Tržaški mednarodni dom podelil posebno italijansko priznanje. Ponosna je tudi na nagrado Danila Dolcija za leto 2008, ki ji jo je podelil Odbor za mir, sožitje in solidarnost Danilo Dolci Trst.

Na vprašanje, kdaj se je porodilo zanimanje za Danila Dolcija in kdaj se segla po njegovi poeziji, je Jolka Milič poudarila, da prevaja že dolgo vrsto let. Največ prevaja italijanske avtorje oziroma pesnike. »V začetku so pesniki izdajali zbirke žepnega formata, ki sem jih kupovala in revijalno prevedla. Danila Dolcija pa sem poznala že prej, kot so ga spoznali ostali Slovenci. Iz otroških let, saj je moja sestra Vilma hodila z njim v šolo... Tudi Vida Štolfa je bila prijateljica Dolcijeve matere... Dolcija se spominjam kot ogromnega, a simpatičnega človeka, ki se je, ko je prihajal na obisk v Sežano, veliko družil z družino sedaj že pokojnega slikarja Mira



Številni ljubitelji poezije v dvorani Kosovelove knjižnice na literarnem večeru s predstavitvijo dvojezične pesniške zbirke Danila Dolcija. V kulturnem programu je sodeloval saksofonist prof. Tomaž Nedoh

Jolka Milič je po prireditvi rade volje podpisovala dvojezično pesniško zbirko Danila Dolcija, ki jo je prevedla in uredila. Na njeni desni Dolcijev prijatelj Giuseppe Meli z Opčin, rojen na Siciliji, kjer je dolga leta bival Dolci. Na njeni levi je nekdanja dolgoletna ravnateljica Kosovelove knjižnice Lučka Čehovin.



Kranjca in z njegovo ženo Slavko,« pravi Jolka, ki je pred leti objavljala prevode posameznih Dolcijevih pesmi. Čeprav v začetu sploh ni marala brati Dolcijeve poezije in jo tudi ni razumela, pa ji je potem postalo prevajanje njegovih pesmi velik užitek. Z utečeno pesniško prevajalsko roko je tudi prevedla predstavljeno pesniško zbirko, za katero je spremno besedo z naslovom »Pesnjenje kot družbeni angažma« napisala italijanka, univerzitetna profesorica Martina Ožbot.

Dolcijeve pesmi so s svojo socialno noto univerzalne in primerne za vse čase in kraje

Prof. Ožbotova je poudarila, da je vsak pesnik sicer samosvoj, a Danilo Dolci je zelo samosvoj; samosvoj in izrazit pa je tudi njegov jezik, ki je socialno obarvan, saj je Dolci ustvarjal v sicilijanskem okolju ter bil v nenehnem stiku z najrevnejšimi ljudmi. Trudil se je za socialno boljši svet.

Dolcijeve pesmi so s svojo socialno noto univerzalne in primerne za vse čase in kraje. »Dobrih deset let po Dolcijevi smrti so se prav po zaslugi Jolke Milič tudi slovenski bralci srečali z ustvarjalnostjo tega avtorja, ki sodi med zanimivejše osebnosti italijanske kulture druge polovice prejšnjega stoletja. Dolcijevo pesništvo označimo lahko kot družbeno angažirano. V svoji neizprosno kritični liriki kaže kot opazovalec nepravilnosti sveta, ki ga hoče narediti boljšega. Dolci je samosvoj pesnik,« pravi prof. Ožbotova, ki je poudarila izrazito neposrednost njegovega jezikovnega izraza.

Knjigo, v kateri se vrstijo na levi pesmi v italijanščini, na desni pa v slovenščini, je oblikoval priznani oblikovalec Jože Požrl iz Divače. V nakladi 1000 izvodov jo je tiskala divaška tiskarna Mljač. Izdala jo je Kosovelova knjižnica Sežana. Požrl je poskrbel tudi za naslovnico, za katero je ob Dolcijevem portretu uporabil (kot tudi v notranjosti zbirke) kolaž. Zbirka ob pesmih vsebuje tudi Jolkin zapis o pesniku in fotografije iz pesnikovega življenja.

O razlogih za izdajo pesniške zbirke je v imenu izdajateljice Kosovelove knjižnice povedala njena ravnateljica Nadja Mislej Božič, ki se je najprej zahvalila vedno žlahtni, mladostni in odprtega srca Jolki Milič. Zahvalila se je tudi Pavlu Skrinjarju, ki je prispeval zapis o Dolciju v Primorskih srečanjih, in Slavki Kranjec, ki je prispevala fotografije za knjigo. Knjiga je izšla z veliko zavzetostjo in ob finančni pomoči sežanske občine. V veliko zadovoljstvo je delati z ljudmi odprtega duha, ki ljubijo materinščino. In poudarila je še, da je Jolka Milič sežanska prevajalka, ki ima rada materinščino in prevajalski jezik. Všeč je delati z ljudmi, ki imajo radi knjige, pesem, razumejo Srečka Kosovela, Danila Dolcija in sprejemajo oba obraza.

Župan občine Sežana Davorin Terčon, ki se je osebno zavzel za izid pesniške zbirke, je tudi orisal Dolcijev lik, ki je še vedno premalo v zavesti Sežancev. Sežanska občina in Kulturno društvo Vilenica sta mu ob sežanskem občinskem prazniku leta 2004 postavili spominsko ploščo na pročelju hotela Tabor v Sežani, kjer je nekoč stala Dolcijeva rojstna hiša. O Dolciju, ki je prejel več pomembnih priznanj in nagrad, trikrat pa je bil nominiran za Nobelovo nagrado za mir, a je žal - ni prejel, so priredili več simpozijev, v Sežani pa so vrteli tudi film o njegovem življenju.

Danilo Dolci je sodeloval na prvi mednarodni literarni nagradi Vilenica leta 1980

Dolci pa je bil eden izmed pobudnikov srednjeevropske literarne nagrade Vilenica, ki se je uradno pričela leta 1986. Toda pristojni Sežanci temu oporekajo... Leta 1979 je Danilo Dolci obiskal Sežano in tudi Senožeče (mudil se je pri družini Marjana Suša) ter predlagal sežanskim kulturnikom, naj prirejajo literarna branja v prečudoviti jami Vilenica, ki slovi kot najstarejša turistična jama v Evropi in na svetu (za turizem odprta leta 1633). Na prvem pesniškem večeru leta 1980 je ob Cirilu Zlobcu, Marku Kravosu in Aleksandru Peršolju tudi Dolci prebiral svojo poezijo. Zato literarna nagrada Vilenica ne praznuje letos samo 25 let, ampak šteje kar šest let več, če dodamo prostovoljno delo sežanskih pesnikov za vsakoletno branje literarnih del v Vilenici. »Danilo Dolci je 'sufiral' sežanskim kulturnikom Pavlu Skrinjarju, Marjanu Suši in Aleksandru Peršolju ter jamarju Viktorju Saksidu, naj pričnejo v Vilenici s kulturnimi manifestacijami... Tujega nočemo - svojega ne damo! Zato predlagam vrlim ljubljanskim možem, naj petindvajsetim letom Vilenice dodajo še naših šest pionirskih in prostovoljnih let!« je ob koncu predstavitve še predlagala Miličeva, ki je tudi poudarila svojo zgroženost, da mednarodno literarno nagrado Vilenica podeljuje samo tujim avtorjem - kot da Slovenci nismo narod.

Dvojezično Dolcijevo pesniško zbirko »Non sai scogliere« - »Ne znaš izbirati«, ki so jo predstavili še v Tržaški knjižarni v Trstu in v založbi Libris v Kopru, je mogoče kupiti za 15 € v Kosovelovi knjižnici v Sežani.

Gledališki igralec Aleksij Pregarc je v literarno-kulturnem programu, ki ga je povezovala bibliotekarka in prof. slovenskega jezika Tanja Bratina Grmek, interpretiral Dolcijeve stihe, dogodek pa je s svojim igranjem na saksofon obogatil prof. saksofona Tomaž Nedoh.

S to prireditvijo v Kosovelovi knjižnici v Sežani se je uradno tudi končalo praznovanje letošnjega občinskega praznika Sežane »28. avgust,« v okviru katerega se je vse od začetka avgusta zvrstilo več kot 60 slovesnih dogodkov.

Druga oktobra 2010 je bila v gledališču Basaglia v parku pri Sv. Ivanu v Trstu prireditev ob obletnici rojstnega dne Mahatme Gandija in ob mednarodnem dnevu nenasilja s temo »Trst in glasbeni licej - priložnost za spremembe« z govori in glasbenimi točkami članov italijanske in slovenske skupnosti za novi tržaški glasbeni licej. Eden izmed namenov ob povezovanju italijanske in slovenske skupnosti je tudi spomin na Danila Dolcija. Gledališče nosi ime po Franki in Franku Basagli, ki sta tudi avtorja istoimenske psihiatrične reforme, od katere letos mineva trideset let. Prav 2. oktobra 2009 se je z Nove Zelandije odpravil Svetovni pohod miru, ki je 7. novembra zelo pomenljivo potekal tudi od Sežane skozi Opčine do Trsta.

NAJ PESMI DANILA DOLCIJA S SVOJIM POSEBNIM SIJEM ZAŽARIJO TUDI PRI SLOVENSКИH BRALCIH!

Martina Ožbot

Dobrih deset let po smrti Danila Dolcija in v času vse večje aktualnosti v njegovih delih upovedene zavzetosti za drugačen svet se po zaslugi Jolke Milič lahko tudi slovenski bralci srečajo z ustvarjanjem tega avtorja, ki sodi med zanimivejše osebnosti italijanske druge polovice prejšnjega stoletja. Še posebej pomembno je, da ga bodo spoznali skozi njegovo poezijo, v kateri se z izrazito nazornostjo kristalizirajo avtorjeva stališča o sočasni družbi, ki odsevajo razplasteno paleto občutij od jeze do resignacije in usmiljenja.

Če bi želeli karseda jedrnato označiti Dolcijevo pesništvo, se nam kot morda najbolj ustrezen ponuja izraz »družbeno angažirano«. V tem pogledu se Dolci pridružuje vrsti sicilijanskih sorojakov – dovolj je omeniti Leonarda Sciscio in Crescenzia Caneja – katerih posebno človeško občutljivost je stik z otroško realnostjo spodbudil, da so razvili nezaustavljivo zavzetost za boj proti politični in socialni nepravici. Toda te avtorje so pogosto zaposlovali specifično sicilijanski problemi, medtem ko je Dolcijevo stremenje drugačno, čeprav je spodbudo za svojo socialno obarvano poezijo pogosto tudi ta pesnik dobil v sicilijanskem okolju, kjer je v njegovih najrevnejših predelih od blizu spoznaval bedo deprivilegiranih: njegova besedila so umeščena v nepoimenovan, če že ne abstrakten prostor, govorijo pa o socialni revščini in opeharjenosti in so zato v svoji referencialnosti univerzalna.

Socialni angažma kot pripoved, kot refleksija ali kot izpoved o krivicah sveta, je najbrž ena prvinskih funkcij književnosti v vseh njenih temeljnih vrstah – prozi, poeziji in dramatik, pa tudi v drugih, polliterarnih žanrih, kot sta na primer esej ali politični govor. Navsezadnje je kot delovna pesem z družbenim angažmajem vsaj posredno povezana že staroegipčanska »Pesem nosačev žita«. Količina, raznolikost in predvsem uspešnost družbenoangažirane poezije kažejo, da je za razmišljanje o socialni nepravici in za pozivanje k spreminjanju sveta enako kot druge književne vrste povsem prikladna tudi lirika, ki v svoji sorazmerni kratkosti omogoča literarno učinkovito ukvarjanje z družbeno realnostjo in njenimi problemi. To so tudi v slovenski književnosti dokazali številni pesniki, med njimi na primer Mile Klopčič in Igo Gruden.

Danilo Dolci se v svoji neizprosno kritični liriki kaže kot opazovalec nepravici sveta, ki ga hoče narediti boljšega. Po eni strani si zastavlja epohalna in univerzalna vprašanja, obravnava pa jih skozi prizmo konkretnih usod ranjenih posameznikov. Dolcijeva filozofsko meditativna poezija govori o odrinjenosti na rob, ki jo občuti tlačeni, ponižani in razžaljeni človek, pa tudi ob degeneriranosti sodobnega urbaniziranega sveta, ki se slepo in do boleznosti prepušča nadvladi kapitala



Dolcijeve pesmi je bral gledališki igralec Aleksij Pregarc.

in tehnološkega napredka. Ne glede na to, da gre za angažirano poezijo, ki braneč šibkega posameznika, šviga, kamor le more, pa iz nje nikakor ne vejeta obup in nemoč, temveč prej vztrajanje v najglobljem humanizmu, in to kljub zavedanju, da je uspeh boja za pravičnejši svet negotov in da je resnične premike težko doseči kljub navideznim spremembam, ki pogosto ne pridejo dlje od golih preimenovanj, kot nam sporočajo verzi: Stara MINISTRSTVA ZA VOJNO / je treba po novem nazivati Ministrstva / za obrambo: / gre pri tem bolj za razširjanje hinavščine / ali za demistifikacijo vojne?

Učinkovit kontrapunkt motivom preobrazbe potrebne sveta predstavljajo podobe narave – živali, rastlin, vesolja –, spričo katerih se nam z nekaj fantazije na momente lahko zdi, da je Dolcijevo pesništvo skorajda ena izmed mogočih sodobnih preoblek stihov svetega Frančiška. Spoznanje, da je narava pomirjujoča in nepresežna stalnica, pride do izraza na različnih mestih, med drugim tudi v teh verzih: Prispem na delo, ko je jutro / še obsijano od meseca. [...] / Ponovna hoja ob vsaki zori ne / jemlje čara tem starim hišam / in tudi če je človek stopil nanj, / je mesec ostal mesec.

Naj pesmi Danila Dolcija s svojim posebnim sijem zažarijo tudi pri slovenskih bralcih!

Martina Ožbot, univ. dipl. prof. italijanistike – Gorica

Notica o prevajalki Jolki Milič

Književnica in prevajalka Jolka Milič se je rodila leta 1926 v Sežani, kjer živi in dela. Prevaja zlasti poezijo iz italijanščine v slovenščino in obratno. Prevedla je in zvečine tudi uredila kakih štirideset pesniških zbirk. Prejela je več literarnih nagrad, med zadnjima leta 2005 odličje Visokega častnika reda zvezde italijanske solidarnosti, ki ji ga je podelil predsednik italijanske republike Carlo Azeglio Ciampi, in nato od Društva slovenskih književnih prevajalcev prestižno Lavrinovo diplomo kot najvišje priznanje za življenjsko delo. Na dan žena, 8. marca 2009, je prejela od tržaškega Mednarodnega ženskega doma posebno italijansko priznanje, ker s svojimi prodornimi in prefinjenimi prevodi prispeva k poznavanju in širjenju slovenske in italijanske književnosti. Nekaj mesecev prej, 10. decembra 2008, ji je tudi tržaški Odbor za mir, sožitje in solidarnost Danilo Dolci podelil nagrado Danilo Dolci za leto 2008.

ZAPIS O AVTORJU

DANILU DOLCIJU

Jolka Milič

Italijanski pisatelj, pesnik, esejist, sociolog in pedagog Danilo Dolci se je rodil v Sežani 28. junija 1924. Njegov oče Enrico je bil italijanski železniški uradnik, mati Karmela (Meli) Kontelj pa je bila Slovenka iz Sežane. Nekaj razredov osnovne šole je obiskoval v Sežani, ki je bila takrat pod Italijo, potem pa se je z družino odselil v Lombardijo, na italijanski sever. Maturiral je najprej na tehničnem inštitutu, iz umetnosti pa na milanski Brieri, po vojni se je v Rimu vpisal na arhitekturo, vendar se je nato vrnil v Milan in poučeval na večerni šoli, kjer je med drugimi delavci učil tudi Franca Alasia, ki je kasneje postal eden njegovih najozžjih sodelavcev. Študij arhitekture je nadaljeval na milanski Politehniki, vendar je leta 1950, ko bi moral zagovarjati diplomsko nalogo, pustil študij in stopil v komuno Nomadelfia, ki jo je vodil duhovnik Zeno Saltini v Fossoliju, in tam deloval dve leti, ko so ga začela živo zanimati socialna vprašanja in pisateljevanje. Leta 1952 pa se je sam odselil na jug in živel na najsiriomašnejših predelih Sicilije (Partinico, Trappeto), kjer je ustanovil študijsko raziskovalno središče in kjer se je do smrti bojeval z neustrašno odločnostjo svoje sicer nenasilne gandijevske družbeno reformatorske bitke. Zato je bil nešteto krat preganjan in zaprt ter imel težave z oblastmi, s cerkvijo in sicilijansko mafijo.

Še to moram dodati, ker je podatek preveč pomemben, da bi ga lahko kar spreletela: tam dol se je tudi poročil z Vincenzino Mangani, vdovo s peterico otrok (naj jih naštejemo: Salvatore, Giacomo, Luciano, Matteo in Giuseppe). Z njo je imel nato tudi sam pet otrok, in sicer: Libera, Cielo, Chiara, Daniela in Amico. Z mlado Švedinjo Eleno Norman pa je imel kasneje v zrelih letih še dva fanta, imenovana Sereno in En. Umrl je zaradi infarkta v Trappetu (blizu Palermo) 30. decembra 1997, star 73 let.

Dolcijeve kar številne knjige (eseji, razprave, raziskave, pesmi, novele in še kaj) so bile prevedene v najmanj petnajst jezikov. Nekaj naslovov. *Far presto (e bene) perché si muore* (Stori takoj - in dobro - ker boš umrl); 1953; *Banditi a Partinico* (Razbojniki v Partinicu), 1995; *Inchiesta Palermo* (Anketa v Palermu), 1957; *Spreco* (Zapravljanje), 1960; *Conversazioni* (Pogovori), 1962; *Verso un mondo nuovo* (Novemu svetu naproti), 1964; *Chi gioca solo* (Kdor se sam igra), 1967; *Inventare il futuro* (Izmisliti si prihodnost), 1968; *Il limone lunare*, Poema per la radio dei poveri cristi (Lunin limonovec, Pesnitev za radio revežev), 1970; *Chissà se i pesci piangono* (Kdo ve, ali ribe jokajo), 1973; *Esperienze e riflessioni* (Izkušnje in premišljevanja), 1974; *Poema umano* (Človeška pesnitev), 1974; *Il Dio delle zecche* (Bog klopotov), 1976; *Conversazioni con Danilo Dolci* (Pogovori z Danilom Dolcijem), 1977; *Da bocca a bocca* (Iz ust v usta), 1980; *Creatura di creature* (Kreatura kreatur - seveda brez slovenskega slabšalnega pomena besede kreatura; morda je ustrežnejši prevod Bitje bitij), 1983. Ta knjiga je bolj kot prava pravcata antologija izbor besedil iz že tiskanih zbirk od leta 1949 do leta 1978, verjetno s kakšnim malim dodatkom, oziroma gre za njihove včasih kar drastične skrajšave in proste predelave, o katerih Dolci sicer na koncu knjige zelo na kratko pove, da jih je »sintetiziral in očistil«, čeprav se ob vzporednem branju tako navadnim bralcem kot poznavalcem njegove poezije zdijo slednje domala nerazumljive oziroma enigmatične manipulacije. Po mojem zaradi ničevih ali v bistvu manj pomembnih literarno estetskih potreb sta šli skoraj po zlu vsa njihova prvotna jedkost in ostrina.

Naj dodam k seznamu še *Palpitare di nessi* (Utripanje povezav), 1985; *La struttura maieutica e l'evolverci* (Majevitična struktura in naša evolucija), 1996 in *Se gli occhi fioriscono* (Če oči cvetijo), 1997.

Pisal in objavljajl je seveda do svoje nenadne in prezgodnje smrti. Nekaj njegovih knjig je izšlo tudi postumo. Omenjam le tri naslove: *Una rivoluzione nonviolenta* (Nenasilna revolucija), 2007; *Ciò che ho imparato e altri scritti* (Kar sem se naučil in drugi zapisi), 2008 in *La radio dei poveri cristi. Il progetto, la realizzazione, e testi della prima radio libera in Italia* (Radio revežev. Načrt, realizacija, besedila prvega svobodnega radia v Italiji, 2008).

Leta 1976 je sežanski odbor za proslavo 50-letnice smrti Srečka Kosovega povabil med drugimi tudi Dolcijo z namenom, da navežemo stike z zaslužnim piscem in deloma tudi našim sorojakom. A takrat se ni mogel odzvati. Obiskal je Sežano na jesen tri leta kasneje, povabljen od takratne Delavske univerze. In prav on je svetoval sežanskim gostiteljem - ko so mu razkazovali med drugimi krajevnimi posebnostmi tudi kraško jamo Vilenico - naj priredijo v tako pravljico sugestivnem ambientu kakšno lepo literarno prireditev in pri prvi je leta 1980 tudi sodeloval, saj so takratni sežaski kulturni delavci njegovo pobudo oberoč sprejeli in se je »zgodila« prva primorska literarna Vilenica, ki je z leti zrasla v nacionalno in nato v mednarodno festivalsko prireditev, povezano celo s prestižno nagrado, ki pa jo lahko prejmejo le tuji pesniki in pisatelji.

Dolci je prejel več pomembnih nagrad in priznanj: leta 1956 Zlato medaljo za ohranitev idealov odpornosti, leta 1958 Leninovo nagrado za mir, leta 1968 mu je univerza v Bernu podelila častni doktorat za pedagoško delo, sledila je nagrada Sokrates v Stockholmu 1970, naslednje leto v Københavnu nagrada Sonning, leta 1975 nagrada Etna Taormina za poezijo in štiri leta kasneje za že omenjeni, a le predelani izbor, mednarodna nagrada Viareggio, leta 1989 mednarodna nagrada Gandi za poglobitev nenasilnih revolucionarnih vrednot, leta 1996 pa mu je univerza v Bologni podelila diplomu honoris causa za vzgojne vede. Trikrat je bil nominiran za Nobelovo nagrado za mir, ki pa je ni nikoli prejel.

Osemindvajsetega avgusta 2004 ob 10. uri, na pročelju hotela tabor v Sežani, v neposredni bližini železniške postaje - prav tam, kjer je nekoč stala njegova rojstna hiša - mu je Kulturno društvo Vilenica Sežana postavilo in odkrilo spominsko ploščo.

V Pordenonu, Gorici in Trstu, od leta 2005 do leta 2007 in leta 2008 v Sežani, so mu kar številni kulturni organizatorji iz Sicilije, Pise, Trsta, Pordenona in Sežane posvetili več prireditev in prijetnih večerov z veliko in nadvse pregledno dokumentarno razstavo o njegovem delovanju v celoti z naslovom »Danilo Dolci in njegova življenjska izkušnja. Življenje za nenasilje«.

O njem je italijanski režiser Alberto Castiglione naredil dva dokumentarca: leta 2004 *Danilo Dolci, memoria e utopia* (Spomin in utopija), ki je prejel leta 2006 v Gorici prvo nagrado na festivalu Un film per la pace (Film za mir), in dve leti kasneje še *Verso un mondo nuovo* (Naproti novemu svetu).

Več o Danilu Dolciju lahko zveste na http://it.wikipedia.org/wiki/Danilo_Dolci, Wikimedia Commons z multimedijskimi datotekami in Wikiquote, kjer so zbrani njegovi citati in navedki o njem.



Pišem o primorskih pesmih,
ki jih je v zajetni knjigi zbrala dr. Mira Cencič
iz Šempetra pri Gorici

PREGANJANA, PREPOVEDANA SLOVENSKA BESEDA JE NA PRIMORSKEM POSTALA NARODNA SVETINJA

Erika Jazbar



Dr. Mira Cencič



Trst - Istra - Gorica - Reka

PRIMORSKE PESMI RODOLJUBJA IN TIGROVSKEGA UPORA

Zbrala in uredila dr. Mira Cencič



Primorske pesmi rodoljubja in tigrovskega upora dr. Mire Cencič sem prvič vzela v roke v minulih poletnih mesecih 2010. Prelistala sem jo po poezijah in verzih in prvi vtis, ki me je potem prepričal, da sem knjigo še naprej prebirala in prebrala, je občutek, da v teh verzih ni mesta za retoriko. Vsaj ne za tisto tipologijo retorike, s katero je prenasičen naš košček zemlje že vsaj eno stoletje in ki se pojavlja predvsem, ko smo v dimenziji javnega nastopanja.

Antologija teh posebnih poezij je obenem ena izmed tistih knjig, pri branju katerih lahko nemoteno preskakujete od enega verza k drugemu, si izbiraš avtorje, izseke, motivike ali občutja. To je antologija, po kateri lahko sežeš večkrat in v različnih časovnih presledkih, ponovno prebereš že prebrano in pri drugem branju mogoče najdeš nianso, ki je prvič nisi opazil... Skratka, gre za knjigo, katere mesto ni v negibnosti na knjižni polici, temveč lahko večkrat zaživi pri domačem branju.

Rodoljubje prepogosto povezujemo s tisto obliko retorike, ki je prepojena z mrzlo vseobsegajočo in togo načelnostjo, nekje v ozadju odmevajo koračnice in vojaški glasovi, v njej pa manjka topline, ker ne govori o človeku in o njegovemu čutenju. Podobna slika velja za nekatero poezijo, ki je vezana na upor, le da moramo k povedanemu dodajati še žrtvovanje, smrti in kri.

Živimo v krajih, ki so prežeti s to mrzlo obliko retorike na najrazličnejših ravneh. Daleč od življenjskega utripa in od duha današnjega časa; nemalokrat je zaviralo in še danes zavira celosten razvoj tega območja, medosebne in institucionalne odnose, tako na družbenem kot kulturnem in emocionalnem nivoju. Pri nekaterih tematikah ostaja naša družba ukleščena v kristalizirano mirovanje in ne zmoremo novih korakov. Mogoče, ker nanje še nismo pripravljeni. Dvajseto stoletje je bilo tako zgoščeno z *-izmi*, da z omenjeno negibnostjo današnji čas še vedno plačuje za družbeno in etnično ravnovesje, ki so ga pred stoletjem na tak grob način izničili; dejansko smo še vedno na poti celjenja nekih razpok in iska-

nja nove stvarne in sproščene, ne le pozerske ali simbolične oblike sožitja.

Pišem o poeziji in rodoljubju! Mogoče je povedano razlog, zaradi katerega poezija, ki je vezana na rodoljubje ali upor, ne nastopa na naših običajnih prosvetnih in ne le na specifičnih spominskih dogodkih; pa niti pri branjih poezije je ne najdemo, pa tudi ne na tistih lepih in ne ravno masovno obiskanih srečanjih, ki potekajo po naših vaseh in kulturnih domovih. Ker se ta poezija dotika občutljivih tematik in pristopov, pri katerih se kot družba, ožja in širša, še vedno iščemo...

Verzi, ki jih je Mira Cencič zbrala v zajetni knjigi, pomenijo, da ne gre za izjeme, temveč da gre za dokaj realno sliko tedanjega napisanega. So po eni strani presenetljivo bogati po količini, njihova dragocenost pa je v tem, da so v večini primerov prepojeni s čustvi in toplino; večkrat so tudi ganljivi. Zaradi ljubezni, ki iz njih izžareva, le poredko namreč nastopajo negativna čustva. Predvsem pa so prežeti s hrepenenjem. Hrepenenje je pogosto prisotno; močno hrepenenje po miru, svobodi, družini, domu, primorski zemlji. Hrepenenje je čustveni pojem, ki ga pozna le slovenščina. Težko bi ga z besedo prevedli v italijanski jezik.

Kot tudi in ne nazadnje rodoljubje, ki ni le patriotizem, ampak je nekaj bolj življenjskega. In tisti "nekaj več" je *quid - vprašanje*, ki nadgrajuje nacionalno tematiko z vsebino, zaradi katere so te poezije tudi lepe, vsebinsko lepe. In ker so lepe, so tudi zelo lepo berljive, tako doma kot v javnosti.

Gre za verze, ki jih prebereš s srcem, pa čeprav so si med sabo zelo različni. Nekateri so nastali izpod peresa priznanih in znanih pesnikov, mojstrov umetniške besede, druge so napisali preposti, navadni, čisto vsakdanji ljudje, ki so živeli v izrednih zgodovinskih razmerah in ki so jih te okoliščine prisilile, da so vzeli pero ali svinčnik v roke in izlili svoje čutenje na papir.

Če bi živeli v drugem zgodovinskem obdobju, npr. v današnjem, v katerem kraljuje družbeno povprečje in se angažiranost civilne družbe in navadnega državljana izgublja, bi se to verjetno ne zgodilo. Kot se danes dejansko ne dogaja.

Pa še neka posebnost je v teh poezijah, zaradi katere imajo čisto svojo vrednost; in sicer dejstvo, da so v številnih primerih izšle na tipkopijskih listih, v časopisih in v drugem ilegalnem ali pollegalnem tisku, kar vse je izhajalo tudi v najmanjših vaseh tu na Primorskem ali med slovenskimi sredinami v tujini, med vojaki, ki so bili v Kairu ali na Korziki. Gre za liste, ki so bili na razpolago v majhnih nakladah, ki so zrastle okrog izobraženca, duhovnika ali skupine angažiranih ljudi, šli so iz roke v roko. In ljudje so jih hlastno prebirali. Bile so dragocene tiskovine, ker so predstavljale pravo zdravilo za dušo. Za tiste, ki so bili daleč od doma, za tiste, ki so trpeli najrazličnejše oblike nasilja, revščine, v najboljšem primeru preziranj. In še lepa imena imajo ti listi in časopisi. Zato omenjam le nekatere: *Brinjevka*, *Gmajna*, *Tavžentroža*, *Plamen*, *Tihe besede*, *Naša zvezda*. In pa seveda Rudolfova *Bazovica*, ki je postala poseben pojem.

Tudi okorni verzi, s preprostimi besedami, s trdimi rimami in z neharmoničnim ritmom izžarevajo utripajoče srce, ki nam govori o razočaranju ob priključitvi Primorske italijanski kraljevini, o temnih desetletjih zatiranja, krivic, zaporov, prepovedi, nasilja, lakote, begunstva, emigracije, krivic.

Avtorica knjige je poezije porazdelila v šest sklopov, pa čeprav so med sabo neločljivo povezane. Gre za stanje duha v najintimnejši in najbolj lirični obliki; gre za verze, ki niso samim sebi namen. Gre za poezijo, ki ni le izpovedna, temveč gradi na svoji sporočilnosti in je prava uteha za hude piščeve in bralčeve rane. Pa tudi prepotrebno bodrilo in upanje v lepše čase ali za novi elan pri odporu in upor. Poezije pogosto črpajo tudi iz življenjske in narodne zgodbe, ki raste na bazoviški gmajni. Bazovici in poezijam, ki so jih posvetili njenim junakom, je avtorica namenila posebno poglavje.

Ob čustveni razsežnosti preseneti pri teh verzih tudi dejstvo, da so poezije pisali številni vodilni tigrovci. Na tak način jih spoznamo v čisto novi luči. Doslej smo jih imeli v zavesti kot organizatorje, aktiviste, saboterje individualno ali v trojkah in na tajnih sestankih, sedaj pa imamo vpogled v njihove duše. Devet znanih tigrovcev je pisalo poezije. Za nekatere se je vedelo, saj so izdali tudi svoje pesniške zbirke. Za marsikoga se ni vedelo. Simon Kos, Karel Širok, Anton Batagelj, Ivan Ivančič, Ferdo Kravanja in pa seveda Fanica Obid, ki jo imam najraje. Mnogo poezij je anonimnih; mnogi avtorji se skrivajo pod psevdonomom; nekatere je mogoče treba še razkriti. Kot rečeno, so si med sabo zelo različne. Po stilu, dolžini, besedišču, ritmu. Tako, kot so si med sabo različni Srečko Kosovel, Alojz Gradnik, Rudolf Maister, Tone s Krasa, Anton Birtič ali Drago Bajc. Izšle so v antologijah, zbirkah, v *Ljubljanskem Zvonu*, v lističih, v emigrantskih glasilih, tudi na drugih celinah, na primer v argentinskem *Slovenskem tedniku* leta 1929.

Ciril Zlobec je antologiji napisal predgovor. Povzemam njegov citat ter z njim končujem svojo predstavitev pesniške zbirke Mire Cencič primorskih pesmi rodoljublja in tigrovskega upora: "Primorci med obema svetovnima vojnama, vse tja do kapitulacije Italije, niso bili le statistično prvi, ki so se v Evropi in v svetu uprli fašizmu, ampak so se prvi uprli tudi zato, ker so ga prvi ne le spoznali, ampak tudi občutili v vsej njegovi brutalno zatiralški politiki in vsakodnevni praksi. Fašizem nam je najprej nasilno hotel vzeti vse, kar nas najbolj eksistencialno določa kot narod: materni jezik. In tako se je zgodilo tisto, kar ni le primat, ampak unikum v evropski zgodovini in najbrž ne le evropski: zasramovana, preganjana, prepovedana slovenska beseda je na Primorskem postala narodna svetinja, hkrati pa tudi lakmusov papir, ki je nezgrešljivo razkrival zvestobo in izdajstvo, beseda kot prva in vsepomen-ska motivacija za upor." Tako Ciril Zlobec!



Do konca januarja 2011 v Banki Koper likovna razstava

SIMON KASTELIC IN NJEGOVE »JPG SLIKE«

Nives Marvin

V Galeriji Banke Koper je od 20. oktobra 2010 do konca januarja 2011 na ogled izbor slik iz najnovejšega opusa »jpg slike« mladega primorskega likovnika Simona Kastelica. To je letošnja zadnja razstava v nizu treh razstav, ki jih Obalne galerije Piran vsako leto organiziramo v sodelovanju z Banko Koper v njeni pritlični avli v Kopru, Pristaniška ulica 14..

Simon Kastelic, perspektiven in že prepoznaven primorski ustvarjalec mlajše generacije, je s svojim figurativnim izpovednim izrazom vzbudil zanimanje javnosti in stroke. Odraščal je v družini, kjer mu je bila dana možnost spoznavanja draži slikarskega medija, kar je verjetno vplivalo na njegovo odločitev za študij slikarstva na akademiji v Benetkah in pozneje študij videa in novih medijev na ljubljanski Akademiji likovnih umetnosti.

Kot ustvarjalec se ves čas intenzivno sooča z dobo, v kateri prevladujejo računalniške in druge hitro razvijajoče se tehnologije, mnogokrat tudi agresivne, ki mu - ob pridobljenih klasičnih likovnih znanjih - omogočajo uporabo še drugačnih tehnoloških prijemov za nove interpretacije, nesporno pa so mu temeljni vsebinski navdihi za likovno izpovedovanje. Doslej javnosti znano njegovo ustvarjanje na področjih slikarstva, digitalne fotografije, videa in inštalacij dokazuje njegovo hoteno tematsko in tehnološko opredelitev za združevanje tradicionalnih slikarskih in kiparskih zvrsti z novimi digitalnimi mediji. Na to kažejo tudi razstavljene podobe. Ob spoštljivem odnosu do preteklih in preverjenih vrednot likovne umetnosti ter ob sprejemanju sedanjih, domala neobvladljivo razvijajočih se znanstvenih novosti zlasti na področju komunikacij, ga kot likovnika zavedno in nezavedno usmerjajo v razmišljanje o prihodnosti ter o vlogi človeka - individuuma in človeštva v njej.

Že samo poimenovanje samostojne razstave z »jpg slike« v Galeriji Banke Koper - kjer je predstavljen izbor njegovih slik iz cikla, ki nastaja zadnji dve leti - odkriva njegovo večplastno ustvarjalno aktualno angažiranost: z izvirnimi preinterpretacijami in kolažiranimi aplikacijami so podobe subjektivno opredeljive z že določljivim intimnim izrazno-sporočilnim nabojem. Pomenijo razvojno premeno in logično nadgradnjo upodobitev iz časa študija, ko se je soočal s posebnimi témi, mnogokrat vzetimi iz zakladnice bogate mediteranske zgodovine, njenih mitologij in verstev (motiv babilonskega stolpa je bil téma njegove diplomske naloge), ki jih je z veliko občutljivostjo in dovtetnostjo podoživljal in jih po svoje revitaliziral v slikarski govorici.

Že takrat pa se je nakazovalo zanimanje mladega nadobudnega ustvarjalca za nebrzdan razvoj svetovnega medmrežja in hitri proces globalizacije. Doma, na Krasu, mu je še dano čutiti nekaj neokrnjenih, specifičnih starih civilizacijskih in naravnih danosti, ki pa žal - podobno kot v velikih mestih - postajajo vse bolj prostor agresivnih sodobnih tehnologij in oglaševalsko-marketingških prijemov. Njihova intenziteta je neverjetna: slehernik je z njimi obkrožen; nevede so postali že sestavni del življenja. Kastelic jih kot ustvarjalec s posebno senzibiliteto na svoj način dojema in nam jih v sinergiji povezovanja klasičnega slikarstva in novih medijev tudi izpoveduje. V vsebinskem smislu se mu odpirajo številna vprašanja o mejah med realnim in irealnim, med konkretnim in fikcijo, o človeku individuumu in njegovem pomenu v prevladujočih elektronskih komunikacijah. Predstavljene »jpg slike« so intimni likovni nagovori, navzven še poudarjeni z aktualno konotacijo, ki nas zavedno in nezavedno popelje v razmišljanje o lastni identiteti in vlogi nas samih v prihodnosti. Likovno ustvarjanje torej avtorju pomeni skrajno subjektivno poglo-

Kratka biografija

Simon Kastelic se je rodil 1. 4. 1977 v Postojni. Diplomiral je leta 2005 iz slikarstva s témo o babilonskem stolpu pri prof. Eugeniu Comenciniu na Accademii di Belle Arti/Akademiji lepih umetnosti v Benetkah, leta 2008 pa končal še magistrski študij na Oddelku za video in nove medije na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani. Doslej je sodeloval na triindvajsetih skupinskih razstavah doma, v Avstriji, Italiji in Veliki Britaniji ter na Slovaški in imel sedem samostojnih razstav. Prejel je več nagrad. Dvakrat je bil nagrajen na Mednarodnem slikarskem ex-temporu Piran (leta 2010 z veliko odkupno nagrado). Svoja dela stalno objavlja na več spletnih portalih. Ob slikarstvu se posveča še videu, računalniški grafiki, digitalni fotografiji, ilustraciji in inštalacijam. Je avtor javnega spomenika Zlati čoln za Kosovo v Sežani. Živi in dela v Sežani.

bljen mentalni in čustveni angažma o današnji entiteti posameznika in ljudi ter – ne nazadnje – o vprašanju intelektualne lastnine, pa o svobodi in cenzuri.

Kasteličeve »jpg slike« nas že ob hitrem pogledu na svoj način pritegnejo. Iz podob nas prijetno presenečajo pogledi veselih obrazov mladih in tu pa tam celo postavne človeške figure. To so znani prizori, vsakdanji. Srečujemo jih v svetu zabave in sprostitve. Seveda pri avtorju takoj opazimo hoteno ohranjanje klasičnega slikarstva, konkretni izziv pa mu predstavlja sicer neobvladljivo število podob v bazah internetnih portalov. Fotografije kot predloge za slikanje so vedno vzete z internetnih strani: so posnetki ustvarjalčevih prijateljev in znancev, lahko pa tudi njemu nepoznanih ljudi: najpogosteje gre za figure lepih deklet v kontekstu zabave, druženja, sprostitve. V tehniki akrilnih barv prizore s fotografij v skoraj realistično identični podobi posnetka prenese na platno. Pri tem tehnologijo oziroma specifično digitalnega kadra – kot metafore virtualnega sveta – še nadgradi s posebno drobno mrežno plastično opno. Te nove slikarske vizualizacije ponovno objavi na medmrežju in seveda pričakuje odzive in povratne informacije. Kastelic svoj koncept ustvarjanja torej tematsko in tehnično zastavlja recipročno: z lastno interpretacijo izbranih fotografij iz medmrežja in z njihovo ponovno objavo se na avtentičen način sooča z izjemno široko problematiko sodobnega življenja, ki zajema sociološke, kulturološke, tehnične in mnoge druge vidike življenja slehernega med nami, torej revolucionarne spremembe kot nov modus vivendi človeka na pragu tretjega tisočletja.

Nives Marvin, univ. dipl. umetn. odgovornarka



Z otvoritve razstave – likovna kritičarka in organizatorica razstave Nives Marvin ter slikar Simon Kastelic.



Urednica na Radiu Koper Neva Zajc, prvi nadzornik Banke Koper Vojo Čok in slikar Simon Kastelic.

Predsednik uprave Banke Koper Ezio Salvai (prvi z leve) v pogovoru z obiskovalci otvoritve likovne razstave.



Simonu Kastelicu sta za razstavo čestitala tudi slikarka Mira Krmpotič in Ljubo Radovac.



Nikar se ne hudujte na vreme, da je zmešano...

Pesnik Marij Čuk ob izidu nove knjige

»NIKAR SE NE HUDUJTE NA VREME, DA JE ZMEŠANO. NAJPREJ NAJ VSAKDO POMETE PRED SVOJIM PRAGOM«

Martina Kafol

Torkov Primorski dnevnik ima, po nedeljskem, veliko bralcev. Ponuja namreč zajeten snop strani z novicami o športnih dogodkih minulega konca tedna, poroča in komentira rezultate domačih, lokalnih ter tujih moštev in športnikov. V športni prilogi že vrsto let izhaja tudi kolumna Pogled z veje Marija Čuka. Čukov pogled se ne ozira samo na šport; športni dogodek namreč ponuja avtorju iztočnico, da spregovori še o marsičem, kar se dogaja pri nas in po svetu. Njegov pogled je seveda kritičen, zato mu pogosto sledi šaljiv, tudi zbadljiv zapis, ki ga v zamejstvu sprejemajo tako ali drugače, vendar vsak teden vseeno pričakujejo.

Zaradi velikega povpraševanja so se zato pri Založništvu tržaškega tiska odločili, da izdajo izbor kolumn Marija Čuka in pred kakim mesecem je izšla knjiga *Nikar se ne hudujte na vreme, da je zmešano, najprej naj vsakdo pomete pred svojim pragom*. Že sam naslov uvaja v humorni svet, v katerem se dogaja vse mogoče, od športa in jezikovnih zablod do političnih, družbenih, kulturnih in še kakšnih krogov. V redakciji Martine Kafol, inovativni opremi Aline Carli in s fotografijami Erika Franceschinija pa je knjiga tudi zbirka zaključnih misli, ki jih Čuk izreka ob koncu slovenskega deželnege televizijskega dnevnika RAI in ki so se javnosti zelo priljubile. Marij Čuk se je sicer na literarnem odru uveljavil s svojo poezijo, romanom in dramatikom, v zadnji knjigi pa razkriva še poseben vidik svoje ustvarjalnosti.

V zamejstvu se je že zvrstilo nekaj predstavitev, na katerih je avtor spregovoril ne samo o knjigi, ampak tudi marsikaj povedal o sebi, o svojem gledanju na umetnost in na življenje.

Marij Čuk je kompleksna osebnost, ustvarja in deluje na različnih področjih, zato smo za revijo Kras izbrali več različnih utrinkov: poezijo z odlomkom iz spremne besede njegovi zadnji pesniški zbirki izpod peresa Borisa Paternuja, poglavje iz nove knjige in nekaj odgovorov na vprašanja, ki so mu bila postavljena ob različnih priložnostih.

Poezija

PIK

Pičim v prazno,
kot obad na paši,
nekje se imata
moški, ženski spol,
zdi se čas za luno,
nekje se imata.
Večer seda na polnoč
da bi sesal podoknico,
da postane zelenica
tulipanov in čebel.
Zavijem se v pričakovanje:
govorice in nemosti,
čakam na dlan,
ki mi naliže vode.
In pičim luč,
da se razliže tema.

(Iz zadnje pesniške zbirke, Zibelka neba in dna, ZTT, Trst, 2007)

Naslov (zbirke Zibelka neba in dna) je ironičen. Čukove pesmi, zbrane v tej knjigi, so vse prej kot kakšno nedoločno pozabavanje med budnostjo in snom. So trda prebujenost sredi eksistencialnih stisk, ki se moško otepa vsakršnega sentimenta. Med »nebo« in »dnom« tudi ni nobene zanesljive razdalje, vse je tesno skupaj in pogrezljivo v eno ali drugo smer, in nikjer ni več romantičnega azila za tako imenovano lepo dušo. Povsod je na preži današnji nič in praznina, obdaja nas svet ravnodušja in brez vertikalne orientacije. Kosovelovi prizori moderne »evakuacije duha« so bili porazni, vendar so imeli zraven tudi svoje zanesljivo pokončno nasprotje, tu pa je pred našimi notranjimi očmi svet brez tira in smeri, svet »brez severnice«, kot je zapisano. (...)

Zdi se, da je v pričujoči Čukovi zbirki – glede na vse druge, dosedanje – prišlo do posebne vsebinske pa tudi izrazne koncentracije, zelo opazne v prvem delu knjige. Razpoznavnost teh mest je v ostrini eksistencialnih položajev in v povedni zgoščenosti, se pravi v zunanji jezikovni skoposti in notranji prostornosti. Na primer: »Pičim v prazno, kot obad na paši...« Ali: »Akacije dišijo / v lastnih trnih, / v travi poje / črni tulipan.« In tako naprej... To so mesta, ki si jih zapomnimo. Čukova srečna mesta, osvobojena anekdotizma, umovanja in metaforskega konstruiranja. Je intenzivna lirika z razločno osebno držo in osebno besedo. In je posebna sled na značilni črti vitalizma, značilnega za tržaško poezijo, vitalizma, ki se ne potaji niti v tokovih novodobne destrukcije. Še ko v pogubo gre, pri Čuku »riba piči v trnek«. Brez žalosti in elegizma!

(Boris Paternu v spremni besedi za zbirko Zibelka Neba in dna)

Razmišljanje o razpetosti med dvema življenjema: po eni strani ima Marij Čuk navidezno hladen, novinarski poklic, po drugi je v njegovem življenju na prvem mestu ponotranjeno doživljanje in izpovedovanje čustev.

Ni malo ljudi, ki se ukvarjajo s poklicem, ki se komu zdi hladen. Podvržen si objektivnim presojam in okolju sporočaš gole podatke in informacije, ki niso tvoje, čeprav gre vse skozi tvoj filter. Protiutež je tisto delo, kjer se človek čedalje bolj umika v svoj prostor samote ali neke duhovne osamljenosti, jo zapiše na papir in sporoča navzven. Na eni strani zapišeš na papir novico, ki govori o vsakršnih zadevah človeka, po drugi strani pa govoriš o nečem, ki je samo del tebe. In tu je prav razlika ali protislovje, ki tako na eni strani kot na drugi spodbuja določeno ustvarjalnost. Če vsaj ena ali dve osebi prebereta, kar si napisal, in svojo usodo delita s teboj; če veš, da si se približal sosednji sorodni duši, takrat je tudi preživetje lažje.

V prostem času se pesnik rad ukvarja s športom. Posebno ljubi tenis, zato ga je nekoč, malo za šalo, malo zares, vzporedil s književnostjo.

Pri tenisu je vsaka žoga, ki gre čez mrežo, izziv: ne veš, kako jo boš vrnil nazaj. Včasih žogo uspe vreči nasprotniku čez mrežo, se pravi drugemu prostoru; če pa žogo zgrešiš ali jo slabo vrneš, potem je to nek kamenček, ki vodi nazaj. Ampak, če vztrajaš v tej igri, ker konec koncev tudi težka filozofija je igra besed in misli – prekleto resna igra besed in misli –, če uspeš to žogo vrniti, potem si že na poti uspeha. Ni važno, če zmagaš ali ne zmagaš tekme. Važno je, da žogo vsaj enkrat vrneš čez mrežo. Če si jo vsaj enkrat vrnil, si manj poražen, kot da je ne bi nikoli vrnil. Pred kakšnim letom se je Marij Čuk odločil, da se premakne iz rojstne Doline in si nov dom ustvaril na Krasu. Zaupal nam je občutke, ki mu vzbujajo ta svet.

Pod luno. Pa ne tisto, ki trka koga v glavo, z luno, ki s svojim sijem izoblikuje nočne silhete, sence, prislube in privide. Relievi tibe pokrajine. Vijugasta cesta. Tako se večer za večerom vračam v nederja Krasa. In zjutraj me zaščemi sončna bliskavica in če sonce zakrivajo temni oblaki, se oči privajajo na potrkovalni ritem dežja, ušesa na zavijanje burje. Kakorkoli, kadarkoli, jaz, človek iz krajev na dometu morja in strmih belin Glinščice ali



Marij Čuk na balkonu svojega domovanja.
Fotografija Erik Franceschini

Biografija

Marij Čuk se je rodil v Trstu 23. junija 1952. Obvezno šolo je opravil v Dolini, zatem pa končal leta 1970 slovensko učiteljsko v Trstu. Leta 1975 je diplomiral iz slavistike in romanistike na ljubljanski Univerzi. Eno leto je nato poučeval na učiteljski v Gorici, nakar je bil do leta 1992 zaposlen kot novinar, urednik in gledališki kritik pri časniku Primorski dnevnik.

Po vnovičnem pedagoškem intermezzu (poučeval je slovenščino, zgodovino in zemljepis na tržaškem znanstvenem liceju »France Prešeren« in na pedagoškem liceju »Anton Martin Slomšek«, učiteljeval pa na osnovni šoli »Pinko Tomažič« v Trebčah), je bil sprejet v časnikarsko službo na tržaškem sedežu italijanske javne radiotelevizijske ustanove RAI, kjer je sedaj glavni in odgovorni urednik slovenskih informativnih sporedov. Piše poezijo, prozo, dramatiko in gledališko kritiko. Je član komisije za književnost Prešernovega sklada. Doslej je objavil sedem pesniških zbirk: *Pesniški list št. 13* (1973), *Šumenje modrega mahu* (1974), *Zakleta dežela* (1975), *Suho cvetje* (1982), *Igra v matu* (1984, soavtor: Ace Mermolja), *Sledovi v pesku* (1993), *Ugrizi/Morsi* (2003, dvojezična pesniška zbirka) in *Zibelka neba in dna* (2007), številna besedila za radio in za gledališče, med katerimi tudi igro *Razpoka v krogu* (2004) in roman *Pena majskega vala* (1999).

Čukova dela so objavljena v različnih revijah ter publikacijah in so prevedena v italijanščino, francoščino, hrvaščino, češčino in angleščino.



S predstavitev Čukove knjige
v Gabrovici.
Fotografija Damijan Balbi

Dagle, se znajdem kar tako v naročju jesenskega ruja, poletnega brbotanja nabreklih grozdov, zimske čistosti in pomladnega ščebe-tanja na vejah; znajdem se v majhni vasici, kjer so ljudje molčeči in vase zaprti, a prijazni in govorijo z očmi in dušo. Znajdem se kar tako sredi neznane tišine in svojevrstne lepote. Oboje je treba razumeti. Se poglobiti v ta čas, ki prihaja iz kraške davnine. In ko razumeš, ko dojameš živčevje rdeče zemlje – vzljubiš. Kras. Kamen. Trave. Življenje. Zariše se mi mehkoba trde pokrajine, vpijam jo, vpijam trde besede ljudi, ki so skope in ostre le zvočno, v svoji srčki pa tople in nežne. Razumeti je treba, razumeti Kras. Kot človeka, ki se ti težko razkrije, a ko se sprede zaupanje, se za-sveti bližina. Potem ti je Kras prijatelj in si prijatelj Krasu. Za vedno. Magnet, ki privlači, kot privlači le prava ljubezen zalju-bljenca, ki ne moreta drug brez drugega. Vsak hip. Skupaj. In sem presenečen, da sem se ujel v to zanko, ki jo nastavljajo kraška luna, sonce in zemlja. A radoživo razposajen, da nosim kraške barve v obeh, kraško prišepetavajočo tišino v srcu. In prišepnem: lepo je!

ŠENGEN IN ZLATA JAMA (krajše poglavje iz knjige
Nikar se ne hudujte na vreme, da je zmešano; najprej naj
vsakdo pomete pred svojim pragom)

Že trka, trka, slišite, kako trka? Da trka v glavi in da smo vsi skupaj nekoliko čez les? Brez dvoma, a trka tudi gospod Šengen, ki ga bomo spoznali v noči od četrтка na petek, ko bodo zapornice padale kot muhe in bomo lahko postorili prvi korak tja čez, ne da bi pri tem tvegali prijavo sodstvu, arest ali strel v glavo. Nekoč, bomo rekli v petek, je bila tudi ta nevarnost, ki je sedaj ni več. Čakajo nas praznovanja, ki jim še ni bilo para. Zarajali in zapeli bomo nemejne prijateljske pesmi, ki se bodo prelivale v nemejno pijačo in odpovedali se bomo celo oznaki 'zamejci', ki jo tako zelo ljubimo. Odtlej bodo samo nemejno gospodarstvo, nemej-na kultura, nemejno bratstvo in jedinstvo (a vemo, kako se je to končalo), nemejno športno gibanje. Že si pot utirajo misli, da se bodo združili košarkarski kraški zidarji in tržaški korbalarji, da bo goriški župan Romoli županoval Novi Gorici in novogo-riški Brulc Gorici (pri tem bo moral paziti le, da v jaslice ne bo postavljaj slovenskih pastirjev, ker baje Jezušček ne obvlada nji-

hovega jezika...). Skratka, italijansko-slovensko prijateljstvo bo v hipu postalo brezmejno nemejno. Sanje so res nekaj enkratnega!

Tudi sam sanjam, da sem Fabio Capello, ki bo v na-slednjih treh letih na čelu angleške nogometne reprezentance zaslužil kar štiri milijone in pol čistih evrov na sezono. Kako bo možakarju iz Pierisa uspelo spet dvigniti ugled izumite-ljem nogometa (kar si Angleži samovšečno prisvajajo), ni zna-no. Vemo pa, da je v odgovor na Capellov posel strateg Napolija Edi Reja iz Ločnika najavil, da bo tudi sam prevzel evropsko reprezentanco – Slovenijo. Komu se nogometni izziv izpla-ča, ni težko ugotoviti... To je približno tako, kot da bi jaz vo-dil Milan, Ancellotti pa Mladost. Uh, še se bomo zabavali!

Ob vsej tej poplavi Šengna, dvojezičnih izkaznic, pred-božičnih koncertov, božičnih lučk in drevesc, vzhičenosti in op-timizma pa me je vendarle dajala nočna mora, ki me ni pustila spati. Kam je izginila Tina Maze? Odločil sem se za klic v znano televizijsko oddajo Kdo ga (jo) je videl in lepa Slovenka se je takoj pojavila v St. Moritzu, kjer je v superveleslalomu dosegla dobro uvrstitev. Baje jo je zelo bolel hrbet. Tudi mene večkrat boli hrbet in še kaj zraven, v smučanju pa kljub temu ne dosegam dobrih rezultatov. Mnogi pa se uveljavljajo prav s hrbtom. Predvsem s tistim delom, kjer se hrbet konča in mu nekateri rečejo tudi zlata jama. Resnica pa je ta: kdor pade vanjo, se potem težko izvleče! (18. decembra 2007)

Pa še aforizem iz knjige

*Nekdo je v knjigi prebral,
da alkohol in tobak škodita ...
Od takrat ne bere več knjig.*

TERAN
PRESTIGE.
NAJBOLJ
ŽLAHTNO
S KRASA.



VINAKRAS
SEŽANA

**SKUPINA INTESA SANPAOLO.
KER JE ZAUPANJE TEMELJ TRDNIH ODNOSOV.**

Skupini Intesa Sanpaolo zaupa že več kot 19 milijonov ljudi s tisoč milijardami evrov prihrankov. Prisotni smo v več kot 40-ih državah sveta in imamo več kot 400 letno tradicijo delovanja. V Banki Koper, članici skupine Intesa Sanpaolo, si vsak dan prizadevamo za vaše zaupanje.



BANKA KOPER

Z vami gledamo naprej.



Nokia
2220 Slide

MINI Povezani

15€**



Mobitel
Ena

MINI Povezani

5€**



Sony Ericsson
Cedar

MINI Povezani

5€*

Prikličite si praznično vzdušje

Z akcijskimi mobiteli v paketu **MINI Povezani**, ki že vključuje storitve po vaši meri.

Izberite si enega izmed mobitelov v paketu **Mini Povezani** in ga podarite sebi ali svojim bližnjim. **Praktični mobiteli** bodo zanesljivo izpolnili vaše želje in pričakovanja.



* Akcijska ponudba velja do odprodaje zalog ob sklenitvi/podalšanju naročniškega razmerja Mobitel GSM/UMTS za paket Mini Povezani za 24 mesecev, za vse, ki nimate veljavnega aneksa UMTS št. 14/2005 oziroma UMTS št. 14/2005 Povezani ali aneksa GSM št. 16/2009 Povezani (24 mesecev), ki mora biti samostojen, oz. aneksa GSM št. 16/2009 Povezani (24 mesecev), ki mora biti samostojen ali aneksa UMTS št. 17/2010, ki mora biti samostojen in izpolnjuje ostale pogoje.

** Akcijska ponudba velja do odprodaje zalog ob sklenitvi/podalšanju naročniškega razmerja Mobitel GSM/UMTS za paket Mini Povezani za 12 mesecev, za vse, ki nimate veljavnega aneksa GSM št. 8/2005 oziroma GSM št. 8/2005 Povezani ali aneksa GSM št. 16/2009 (24 mesecev), ki mora biti samostojen, oz. aneksa GSM št. 16/2009 Povezani (24 mesecev), ki mora biti samostojen ali aneksa UMTS št. 17/2010, ki mora biti samostojen in izpolnjuje ostale pogoje.

Mobitelova razvejana prodajna mreža uporabnikom omogoča nakup akcijskih aparatov na več kot 350 prodajnih mestih po vsej Sloveniji. Zaradi tega je mogoče, da določen model mobitela ni na voljo na vseh prodajnih mestih hkrati. Cena vsebuje DDV. Slike so simbolične. Družba Mobitel si pridržuje pravico do spremembe cen in pogojev.

Za dodatne informacije, cenik pogovorov in storitev ter ostale pogoje v paketih Povezani obiščite spletno stran www.mobitel.si ali pokličite Mobitelov center za pomoč naročnikom na 041 700 700.

Razlikujemo se.

PODRUŽNICE:

Opčine

34151 Ul. Ricreatorio, 2
tel.040 21491 – fax 040 211879

Trst

34121 Ul. San Spiridione, 7
tel.040 2149880 – fax 040 2149885

34123 Riva Gulli, 4

tel.040 2149890 – fax 040 2149895

34132 Trg Libertà, 5

tel.040 2149357 – fax 040 2149352

34137 Ul. Molino a Vento, 154

tel.040 2149850 – fax 040 2149855

Nabrežina

34011 Trg Sv.Roka, 106
tel.040 2149401 – fax 040 201133

Sesljan

34011 Sesljan, 44
tel.040 2149523 – fax 040 291500

Bazovica

34012 Ul. Gruden, 23/c
tel.040 2149551 – fax 040 2149553

Domjo

34018 Domjo, 289/a
tel.040 2149571 – fax 040 2149576

Dolina

34018 Obrtna cona, 507/13
tel.040 2149800 – fax 040 2149805

Milje

34015 Ul. Roma, 17/b-c
tel.040 2149830 – fax 040 2149835